

Azərbaycan Respublikasının
Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Agentliyi

Hacı Nərimanoğlu

QARDAŞLIĞIN ZƏFƏRİ

Kitab Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə yardımı ilə “Zəngəzur” Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin “Şərqi Zəngəzura qayıdışa mənəvi dəstək” layihəsi çərçivəsində nəşr olunub.

Kitabın məzmunu "Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin cavabdehliyindədir və Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin mövqeyini əks etdirmir.

Bakı – 2022

Ön söz:

Prof. Dr. Aygün Attar

Türkiyə Prezident Administrasiyasının təhlükəsizlik və xarici siyasət komissiyasının üzvü, Türkiyə-Azərbaycan Dostluq, Əməkdaşlıq və Həmrəylik Fondunun rəhbəri

Rəyçi:

Hulusi Kılıç

Türkiyənin Azərbaycandakı sabiq fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri

Bu kitab 44 günlük savaşa xalqımıza qələbə sevinci, şərəf, qürur yaşadan Ordumuza, Şəhid və Qazilərimizə, bu möhtəşəm zəfərin qazanılmasında, tarixi ədalətin bərpa olunmasında müstəsna xidmətləri olmuş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə və Türkiyə Cümhuriyyəti Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğana minnətdarlıq borcumdur.

Kitaba son iki ilin yazıları daxil edilmişdir.

İKİ LİDERİN, İKİ DÖVLƏTİN BƏNZƏRSİZ QARDAŞLIĞI

Azərbaycan-Türkiyə dövlətləri arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələri qədim tarixə malikdir. Əsrlər boyu Azərbaycan və türk xalqları vahid dövlətdə birləşmiş, eyni dil, din, tarix, mədəniyyətin daşıyıcıları olmuş, qaynayıb qarışmış, həmişə bir-birinə arxa, dayaq durmuşlar. Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucu lideri Mustafa Kamal Atatürk XX əsrin əvvəlində *«Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir»* - deyirdisə, əsrin sonunda Ulu öndər Heydər Əliyev iki qardaş dövlət, xalq arasında münasibətləri belə ifadə edirdi: *“bir millət, iki dövlət”*.

Türk dünyasının bu iki liderinin vəsiyyəti, müdrik kəlamları bu gün hər zamankından daha aydın, parlaq görünür. Bu dostluq, qardaşlıq çətin sınaqlardan keçib bu günümüzə çatmışdır.

Bolşevik Rusiyası Birinci Dünya müharibəsindən məğlub çıxdıqdan sonra geri çəkilən rus ordusu ilə birlikdə erməni silahlı bəndələri də Cənubi Qafqaza gəldilər. Rusiya

hərbçiləri silahlarının böyük bir hissəsini həmin ermənilərə vermişdilər. O dövrdə Bakıda qurulan bolşevik hakimiyyətinin başında duranların da əksəriyyəti erməni idi və dinc türk-müsəlman əhaliyə qarşı görünməmiş zülm, qətl, qarət, talançılıq edirdi. 1918-ci ilin martında Bakıda, ardınca Quba, Zəngəzur, Naxçıvan, İrəvanda törədilən soyqırımında amansız vəhşiliklə öldürülənlərin sayı 30 mindən çox olmuşdu.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulanda Bakı yadellilərin əlində idi. Osmanlı dövləti iyunun 4-də Batumda imzaladığı müqavilə ilə Azərbaycana hərbi yardım etməyi üzərinə götürdü. Cümhuriyyət liderlərinin müraciəti əsasında Osmanlının hərbi naziri Ənvər paşanın qardaşı Nuru paşanın komandanlığı ilə Qafqaz İslam Ordusu adlandırılan silahlı qüvvə Azərbaycan istiqamətində yola çıxdı. Gəncədən başlanan milli ruhlu yüzlərlə gənc vətənpərvərin də qoşulduğu bu yürüşün qarşısında təcrid dırnağadək silahlanmış erməni hissələri ağır itkilər verərək geri çəkildirdi. Həllədicə döyüşlərin gətirdiyi Bakı şəhəri sentyabrın 15-də azad edildi. Sentyabrın 17-də isə Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya köçdü. Bu xilaskarlıq missiyası Anadolu və Qafqaz türklərinin yaddaşında əbədi yaşayır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə Bakının ən hündür guşəsində Türk Şəhidliyi ucaldıldı. Qafqaz İslam Ordusunun Bakı uğrunda döyüşlərdə canlarını fəda etmiş 1130 türk şəhidinin şərəfinə ucaldılmış abidənin açılış mərasimi 2000-ci il aprel 9-da oldu. Açılış mərasimində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəl iştirak etdi.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa edəndə də ilk olaraq Türkiyə tanıdı.

Bakı şəhərinin azad edilməsinin yüz illiyi 2018-ci ildə

Azadlıq meydanında möhtəşəm paradla qeyd edildi. Türkiyə lideri Rəcəb Tayyib Ərdoğan bu möhtəşəm tədbiri Prezident İlham Əliyevlə birgə izlədi. Eyni zamanda, iki dövlətin ordularının əsgərləri Azadlıq meydanında yan-yanaya addımladı. Prezident İlham Əliyev paraddakı çıxışında Qafqaz İslam Ordusunun Nuru paşanın rəhbərliyi altında sentyabrın 15-də şiddətli döyüşlər nəticəsində Bakının azad edilməsini tarixi hadisə adlandıraraq dedi: *“Qədirbilən Azərbaycan xalqı bunu heç vaxt unutmayacaq, şəhidlərin əziz xatirəsini daim öz qəlbində yaşadacaqdır. ...Onların məzarları yan-yanadır. ... onların xatirəsi bizim qəlbimizdədir və onların göstərdikləri qəhrəmanlıq bu gün Türkiyə və Azərbaycan birliyini daha da möhkəmləndirir”*.

Həmin paradda çıxış edən Türkiyə Prezidenti vurğuladı ki, şəhidlər fədakarlıqları və cəsarətləri ilə özlərindən sonra nəsildən-nəslə qürurla xatırlanacaq şanlı bir dastan yazaraq, Türkiyə və Azərbaycanın əbədi qardaşlığının da rəmzi oldular. Türkiyə dünyanın 34 ölkəsində 78 şəhid məzarlığı olan bir ölkədir. Türkiyə Azərbaycan uğrunda 1132 şəhid verib. Buradakı məzarlarda yanaşı uyuyan şəhidlərimiz, eyni zamanda, ölkələrimiz arasındakı birgə taleyin təmsilçiləridir. Türkiyə və Azərbaycan tarixi bir, mədəniyyəti bir, dili bir, dini bir iki qardaş ölkədir: *“Bir əsr əvvəl burada aparılan mübarizə bizim qardaşlığımızın, dostluğumuzun, birlik və bərabərliyimizin də rəmzidir. Tarixi bilmədən, bir əsr əvvəl Nuru paşanın və əsgərlərinin minlərlə kilometr uzaqdan Bakıya və Gəncəyə gəlmələrinin səbəblərini dərk etmədən Azadlıq meydanındakı bu həmrəylik mənzərəsinin mənasını anlaya bilmərik”*, - dedi.

38 dövlətin qarışdığı, 70 milyondan artıq hərbcinin (onların 60 milyonu avropalı idi) qoşulduğu, 10 milyon əsgərin yaşamını itirdiyi Birinci dünya müharibəsinə (28 iyul

1914–11 noyabr 1918) Osmanlı dövləti 1914-cü ildə "Üçlər ittifaqı" tərəfindən qoşuldu. Buna cavab olaraq oktyabrın 2-də Rusiya, 5-də Böyük Britaniya, 6-da isə Fransa Osmanlıya müharibə elan etdi. Suriya, Fələstin və Qafqazda Osmanlıya qarşı yeni cəbhələr açıldı. 1914-cü ilin dekabrından başlayaraq Qafqaz cəbhəsində Rusiyanın hücumları türk ordusuna acı faciələr yaşatdı. Dekabrın 21-i şaxtalı günlərdə başlanan yürüşdə təkcə Sarıqamışda soyuqdan donub həlak olan və əsir düşən türk əsgərlərinin sayı 30 min nəfərdən çox idi. Əsirləri saxlamaq üçün Xəzər dənizindəki Bakıdan 10, 5 km aralı Nargin adasında (indiki Böyük Zirə) çar Rusiyasının tikdirdiyi 125 nəfərlik 40 barakda 3 il ərzində əsir alınan 10 minə yaxın türk əsgər və zabidləri saxlanırdı. Narginə əsirlərin gətirilməsi 1915-ci ilin mart ayında başlanmış, 1918-ci il oktyabrında düşərgə bağlanmışdır. Milli düşüncəli ziyalıların, ruhanilərin, sahibkarların qurduğu Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti, "Qardaş köməyi", "Möhtaclara kömək", "Türk əsirlərinə yardım komitəsi" və digər cəmiyyətlər türk məhkumlara müxtəlif yollarla ərzaq, dava-dərman, geyim çatdırır, nəzarətçi rus, erməniləri rüşvətlə ələ alıb qaçırırdı. Arxivlərdə gizli qaçırılan 100-dən çox türk əsgər, zabitin adı var.

1915-1916-ci illər arasında Osmanlı dövləti ilə Antanta dövlətləri arasında baş verən dəniz və quru döyüşlərində, xüsusilə tarixi Çanaqqala savaşında yüzlərlə könüllü azərbaycanlı gənc Anadolu türkləri ilə bir səngərdə çiyin-çiyinə savaşıaraq qazi və şəhid olmuşdu.

Tarix təkrar olunur. 2020-ci il sentyabrın 27-də Azərbaycan Vətən müharibəsinə, qurtuluş savaşına qalxaraq 30 ilə yaxın erməni işğalı altında qalmış torpaqlarını cəmi 44 günə azad etdi. Tarixdə misli görünməmiş bu şanlı savaşda qazanılan qələbədə Türkiyə liderinin, türk xalqının mənəvi-

siyasi dəstəyi mühüm rol oynadı. Azərbaycan xalqı bunu yüksək qiymətləndirir və minnətdarlıq duyğuları ilə əbədi xatırlayacaqdır.

Vətən müharibəsinin 44 günlük salnaməsini vərəqləsək, aydın görərik ki, müharibənin ilk günlərindən, ilk saatlarından Türkiyə Azərbaycanın yanında olub. Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Türkiyənin dövlət və hökumət rəsmiləri Azərbaycanı bir gün də olsun tənha qoymayıblar, Türkiyənin hər zaman Azərbaycanın yanında olduğunu və olacağını sözlə, əməllə göstəriblər. Qələbəmizdə mühüm rol oynayan bu siyasi və mənəvi dəstək hər bir Azərbaycan vətəndaşını qürurlandırır, sevindirir. Vətən müharibəsinin hər günü bizim şanlı tariximizdir. Həmin günlərdən başlayaraq ölkənin hər şəhər, kənd və qəsəbələri bir millət, iki dövlət sevgisinin rəmzi olaraq, Azərbaycan və Türkiyə bayraqları ilə bəzədilib.

2020-ci il dekabrın 10-da keçirilən Zəfər paradında Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın, Türkiyədən gəlmiş böyük nümayəndə heyətinin, əsgər və zabitlərin iştirakı birliyimizi, dostluğumuzu və qardaşlığımızı bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Türkiyə Prezidenti R.T.Ərdoğanın parlaq, təsirli çıxışı yaddaşlara əbədi yazıldı: *“Bu gün Azərbaycanın milli şairi, böyük mücahid Əhməd Cavad bəyin ruhunun şad olduğu gündür. Bu gün Nuru paşanın, Ənvər paşanın, Qafqaz İslam Ordusunun igid əsgərlərinin ruhunun şad olduğu gündür. Bu gün Azərbaycan şəhidlərinin sərdarı Mübariz İbrahimovun ruhunun şad olduğu gündür. Bu gün hamımız üçün, bütün türk dünyası üçün zəfər və qürur günüdür.”*

Vətən müharibəsindən sonra dövlət başçıları İlham Əliyev və Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Şuşada imzaladıqları Şuşa Bəyannaməsi münasibətləri yeni səviyyəyə çıxardı.

II Qarabağ savaşında bir daha sınaqdan parlaq çıxan bu

dostluq, qardaşlıq haqqında mən də Azərbaycan və Türkiyə Prezidentlərinin Ön sözləri ilə buraxılan “Qarabağ Zəfəri - 44 günün pərdəarxası” kitabını yazmışam. Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzinə təşəkkür edirəm ki, Ankarada işıq üzü görəndən dərhal sonra həmin kitabı Azərbaycan türkcəsinə çevirərək nəfis tərtibatda Azərbaycan oxucularına çatdırmışdır.

Qardaşlıq quruculuq, abadlıq dövründə də davam edir. İki qardaş ölkə liderinin çoxsaylı hökumət nümayəndələri, iş adamları ilə birlikdə işğaldan azad edilmiş Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonlarına səfərləri, açılış tərənləri, imzalanmış sənədlər bir daha dünyaya göstərdi ki, xalqlarımız və dövlətlərimiz çətin gündə də, xoş gündə də bir yerdədir. Əsirlikdən azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur torpaqlarının dirçəlişi, yenidən məskunlaşdırılması, bölgələrdə yeni mülkü obyektlərin, infrastruktur layihələrinin inşasında bir yerdədir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft-qaz kəmərləri, TANAP, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi transmilli layihələrlə birlikdə Azərbaycan-Naxçıvan-Türkiyəni birləşdirəcək Zəngəzur dəhlizi dəmiryolu və avtomobil yolunun açılması da bu birliyi, regionun iqtisadi mənzərəsini dəyişdirəcək, tərəqqiyə yeni, daha böyük imkanlar yaradacaqdır. 2021-ci il noyabrın 12-də İstanbulda Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının VIII Zirvə Görüşündə Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycanın və şəxsən Prezident İlham Əliyevin bu dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə verdiyi töhfələrə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə Türk Dünyasının Ali Ordenini təqdim edərkən dedi:

“Hörmətli Prezident, Əziz qardaşım, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyev.

Qarabağda təxminən otuz il davam edən işğala qətiyyətli rəhbərliyinizlə 44 gün kimi qısa müddətdə son qoyulub. Bu, təkcə azərbaycanlı qardaşlarımız üçün deyil, bütün türk

dünyası üçün böyük əhəmiyyət daşımaqdadır.

Vətən müharibəsi nəticəsində illərdir tətbiq olunmayan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri həyata keçirilmişdir. Azərbaycan bu yolla beynəlxalq ictimaiyyətin yad-daşına ədalət mesajını həkk etmişdir.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü yenidən təmin etməsi türk dünyasının birliyini və bərabərliyini genişləndirmişdir. Qarabağın azadlığının rəmzi olan “Xarıbülbül” türk dünyası üçün Zəfərin müjdəçisi olmuşdur.

Qarabağ Zəfəri ilə təkcə işğal altındakı torpaqlar azad

edilməyib, eyni zamanda, bölgəmizdə həsrətini çəkdiyimiz davamlı sülh, sabitlik və əməkdaşlığa gedən yolun da önü açılib.

Fürsətdən istifadə edərək əziz Qardaşım cənab İlham Əliyevə Türk Dünyasının Ali Ordenini təqdim etməkdən dərin məmnunluq duyur, azadlıq yolunda şəhid zirvəsinə ucalan qəhrəmanlarımızı rəhmət və ehtiramla yad edirəm.”

Bu gün Türkiyə-Azərbaycan əlaqələri ən yüksək zirvədədir. Bunu Prezident İlham Əliyev çıxışlarında dəfələrlə vurğulayıb: *“Məncə, dünyada ikinci belə nümunə yoxdur ki, iki ölkə bir-birinə bu qədər yaxın olsun, bu qədər bir-birinə arxa-dayaq olsun”.*

Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının keçmiş, bu günü, gələcəyinə hər iki ölkənin vətəndaş cəmiyyəti sektoru, qeyri-hökumət təşkilatları da öz töhfəsini verir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maddi dəstəyi ilə "Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin nəşr etdirdiyi "Qardaşlığın Zəfəri" kitabının da əsas leytmotivi Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığıdır. Çox sayda sənədlərin, fotoların, informasiya, araşdırma materiallarının yer aldığı kitab bütövlükdə iki qardaş ölkə arasında birlik və bərabərliyin tarixinə işıq salır.

Uzun illərdən bəri yaxşı tanıdığım müəllif, yazıçı-publist, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Hacı Nərimanoğlunun bu mövzuya kifayət qədər bələdliyi, kitabı sevgi ilə qələmə aldığı aydın görünür. Bu nəşr də H.Nərimanoğlunun qardaş Türkiyə Prezidentinə həsr olunmuş və qardaş ölkə liderinin şəxsən iştirakı ilə təqdimatı keçirilmiş, hazırda Ankarada Prezident Kitabxanası- Külliyyəsində, onlarla universitet kitabxanasında yer alan "Rəcəb Tayyib Ərdoğan" kitabı, eləcə də "TURAN aşığıları", "Zəngəzurda doğuldular, Andoluda əbədiyyətə qovuşdular", "Zəngəzur və Qarabağda ermənilərin

törətdikləri qətliaamlar Osmanlı-Türkiyə arxivlərində”, “Türk, ya erməni soyqırımı? Gerçek tarix rus, ingilis, fransız, amerikan, yəhudi, gürcü...erməni şahidlərin gözü, sözü ilə” elmi, publisistik kitablarının yeni dövrə uyğun davamıdır. "Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin layihələri əsasında Türkiyənin Amasya, Rizə, Samsun universitetlərində əhəmiyyətli konfranslar, dəyirmi masalar da təşkil olunmuşdur. Sevindirici haldır ki, 2022-ci il yanvarın son günlərində QHT Agentliyi rəhbərliyinin Türkiyəyə rəsmi səfərində dövlət, hökumət və sivil toplum kuruluşları - qeyri-hökumət təşkilatlarında keçirdiyimiz çoxsaylı görüşlərdə iki qardaş ölkənin vətəndaş cəmiyyəti sektoru ilə əlaqələrin güclənməsinin vacibliyi, birgə tədbirlərin və layihələrin faydası vurğulandı, bunun həm də sosial sifariş olduğu, əməkdaşlıq üçün geniş imkanların mövcudluğu qeyd edildi, dostluq və qardaşlıq münasibətlərinə müsbət töhfə verəcəyi bildirildi, müqavilələr imzalandı. İnanıram ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyi Anadolu və Qafqaz türkləri arasında ortaqların bağların öyrənilməsi, araşdırma, tədqiqat materiallarının nəşri, yayılması, Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının daha da möhkəmlənməsi, vətəndaş cəmiyyəti sektoru, sivil toplum - qeyri-hökumət (STK-QHT) təşkilatları arasında əməkdaşlığın dərinləşməsinə yönəlmiş xoş məramlı fəaliyyətlərə, xeyirli layihələrin icrasına bundan sonra da dəstək verəcəkdir.

Prof. Dr. Aygün ATTAR

R.T.Ərdoğan: Türkiyə və Azərbaycan kürək-kürəyə verdiyi müddətdə bütün çətinlikləri birgə aşmağa davam edəcək. 44 günlük Vətən müharibəsində qazanılan qələbə təkcə Azərbaycan üçün deyil, Türkiyə üçün də çox mühüm hadisə oldu.

İ.H.Əliyev: Hörmətli Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan əvvəlki illərdə də yüksək platformalardan Azərbaycanın haqq işi haqqında çox geniş məlumatlar verirdi. Hər zaman bu məsələ onun xarici siyasət kursunda bir nömrəli məsələ olub. Bu dəfə artıq savaştan, Zəfərdən sonra orada bu sözləri deməsi, əlbəttə, bizi çox sevindirir və bir daha onu göstərir ki, Rəcəb Tayyib Ərdoğan hər zaman Azərbaycanın yanındadır. Necə ki, savaşın ilk saatlarında o bildirmişdi ki, Azərbaycan yalnız deyil, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır. Bu, bizə əlavə güc verdi və mənəvi güc verdi.

Dünya miqyasında buna oxşar əməkdaşlıq, dostluq, qardaşlıq yoxdur. Ona görə mən hesab edirəm ki, belə çox güclü bir tarixi, mədəni zəmin üzərində bu cür gözəl münasibətlər sarayını tikmək bizim xüsusi xidmətimizdir. Həm hörmətli Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın, həm də mənim. Burada mən təvazökarlıqdan uzaq olmalıyam və bu, həqiqətdir. İkinci Qarabağ savaşı bunu bir daha göstərdi. Yəni, Türkiyə bizim yanımızda olmaqla, bütün dünyaya mesaj göndərdi ki, qarışmayın, müdaxilə etməyin. Azərbaycan haqq yolundadır və əgər qarışsanız, əgər müdaxilə etsəniz, qarşınızda Türkiyəni görəcəksiniz. Bu, əlbəttə, çox böyük bir üstünlük idi.

İkinci Qarabağ savaşından sonra bizim münasibətlərimiz daha da yüksək pilləyə qalxdı. Bilmirəm, siz bilirsiniz, yoxsa yox, Türkiyədə bunu bir çoxları bilir ki, mən savaş bitəndən sonra hörmətli Prezidenti Şuşaya dəvət etdim. O vaxt demişdim ki, O, Şuşaya gəlməyəne qədər oraya heç bir başqa ölkədən heç kim gəlməyəcək. Hətta Türkiyədən gə-

lənələr olmuşdu, oraya getmək istəyənlər olmuşdu. Mən onlara dedim ki, sağ olun, amma gözləyin, Qardaşım gəlsin getsin, ondan sonra yolunuz açıqdır. Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması bizim münasibətlərimizi daha da yüksək səviyyəyə qaldırdı. Faktiki olaraq biz Şuşa Bəyannaməsinin imzalanması ilə de-fakto olan münasibətlərimizi de-yure səviyyəsinə qaldırdıq, yəni, müttəfiqlik səviyyəsinə. Onsuz da bu, hər sahədə müttəfiqlik əlaqələri idi. Ancaq biz bunu artıq rəsmiləşdirdik və bu, gələcək fəaliyyət üçün bir yol istiqamətidir. Biz bu yolla gedəcəyik. Gündən-günə möhkəmlənən münasibətlər, artan birgə layihələr və bizim həmrəyliyimiz, qardaşlığımız hesab edirəm ki, bu gün bütün qonşu ölkələr üçün bir örnəkdir. Əgər bütün qonşular Türkiyə ilə Azərbaycan kimi münasibətlər qursaydılar, o zaman dünyada heç bir savaş, heç bir müharibə olmazdı.¹

¹Prezident İlham Əliyevin Türkiyənin Anadolu Agentliyinə müsahibəsi.
[https://azertag.az/xeber/Prezident Ilham Aliyevin Turkiyenin_Anadolu_Agentliyinə_musahibesi_VIDEO-1887365](https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyevin_Turkiyenin_Anadolu_Agentliyinə_musahibesi_VIDEO-1887365). 28.09.2021

RƏCƏB TAYYİB ƏRDOĞANIN 68 YAŞINA

26 fevral Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın doğum günüdür.

Ərdoğan adı ötən il 27 sentyabrda başlayıb cəmi 44 gün davam edən Vətən müharibəsinin ilk günündən hər bir azərbaycanlı üçün daha dogma, əziz olub, hər kəsin qəlbində Ərdoğan sevgisi boy atıb. Bu gün Azərbaycanın işğaldan azad edilən bölgələri də daxil, yurdumuzun bütün guşələrində - mənzil, bina, maşın, küçələrdə Azərbaycan və Türkiyə bayraqlarının, Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinin yanaşı dayanan fotoları qardaş türk xalqına, Türkiyə Cümhuriyyətinə, həm də Ərdoğanı Azərbaycan sevgisinin təəcəssümüdür, dövlətlərimizin birlik, bərabərlik rəmzidir. Əsl dostluq, qardaşlıq çətin günlərdə sınınar; başda Ərdoğan olmaqla, Türkiyənin Hökumət yetkililərinin Azərbaycana ötən ilin son üç aydakı səfərləri, ən mötəbər tribunallarda verdikləri qətiyyətli mesajları, haqqın, ədalətin bərpasına mənəvi, diplomatik, informasiya dəstəyi qələbəmizin əldə edilməsində mühüm amillərdən birinə çevrildi. Türkiyədə hərbi təhsil və türk hərbiçilərindən təlim alan əsgər və zabitlərimizin döyüşlərin önündə getməsi, şücaəti, hərbi-vətənpərvərlik ruhu, fiziki hazırlığı, nizam-intizamı ilə örnək olması da xüsusi qeyd edilməlidir. Dekabrın 10-da Bakının Azadlıq meydanındakı möhtəşəm Zəfər paradında Ali Baş Komandan İ.Əliyevlə yanaşı dayanmış R.T.Ərdoğanın təsirli poetik çıxışı ürəkləri rıqqətə gətirmişdi.

Müharibənin davam etdiyi günlərdə və ondan sonra biribirinin ardınca Bakıya gələn türk yetkililəri Ərdoğanın onlara “qardaşım İlham Əliyevi, can Azərbaycanı savaşı davam etdiyi bu gərgin günlərdə tək buraxmayın” tapşırığı

verdiyini dilə gətirirdi. Savaş bitdikdən sonra da bu müharibədə Azərbaycanın qazandığı möhtəşəm hərbi-siyasi qələbəni həzm edə bilməyən güclərə Ərdoğan qətiyyətlə xəbərdarlıq etmişdi: *“İmzalanan atəşkəs bəyanatındakı şərtlərin yerinə yetirilməsi, işğal altındakı bütün torpaqların Azərbaycana qaytarılması, bölgədə sülh və əmin-amanlıq mühitinin yenidən təmin edilməsi prosesini yaxından izləyəcəyimizi, güzəştə getməyə imkan verməyəcəyimizi, ehtiyac olduğu halda tərəddüd etmədən Azərbaycana hər cür dəstəyi verəcəyimizi bir daha vurğulamaq istəyirik!”* “Qarabağda Türkiyə hərbiçilərinin varlığı Türkiyə-Azərbaycan arasındakı məsələdir. Biz bu məsələni yalnız Azərbaycanla müzakirə edəcəyik. Azərbaycan istəsə Qarabağın hər yerində olacağıq!” dedi və Azərbaycan ordusunun mühafizəsi altında Ağdamda Türkiyə-Rusiya birgə atəşkəsə nəzarət mərkəzi quruldu, bu, bölgədə iş birliyinin yeni formatı oldu. Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il oktyabrın 16-da Türkiyənin “A Haber” televiziya kanalına müsahibəsində dediyi bu sözlər R.T.Ərdoğanın şəxsiyyət, dövlət adamı, siyasi xadim kimi fəaliyyətinin mahiyyətini, Türkiyə-Azərbaycan dostluq, qardaşlığının fəlsəfəsini səmimiyyət və müdrikliklə ifadə edir: *“Rəcəb Tayyib Ərdoğan mənim qardaşımdır. Bizim çox yaxın münasibətimiz var. Həm prezidentlər kimi, həm də iki insan kimi. Ona mənim çox böyük hörmətim var. O, dünya lideridir. O, Türkiyəni böyük zirvələrə qaldırdı. Türkiyəni ucaltdı. Türkiyəni ləyaqətli, qürurlu dövlət kimi bütün dünyaya tanıtdırdı. Ona qarşı çox böyük ədalətsizliklər, haqsızlıqlar edilir, həm bəzi ölkələr tərəfindən, həm də təəssüf ki, Türkiyənin içində də bəzi siyasi qüvvələr tərəfindən. Təbii ki, mən bu işlərə qarışa bilmərəm. Amma bir insan kimi buna biganə qala bilmərəm. Çünki onun Türkiyə üçün gördüyü işlər genişmiqyaslıdır və*

bu gün Türkiyəni onun kimi sevən, onun maraqlarını müdafiə edən, öz sinəsini irəli verən ikinci bir insan yoxdur Türkiyədə. Bunu hər kəs bilməlidir. Azərbaycanda bunu hər kəs bilir. Türkiyədə də bir çoxları bilir, amma bilməyənlər üçün də mən demək istəyirəm ki, onlar da görsünlər. Çünki siyasi mübarizə hər yerdə var. Bir də milli məsələ var. Milli məsələdə hər hansı bir siyasi mübarizə olmamalıdır. Biz təhdid qarşısında birləşməliyik. Bu gün Türkiyəyə də hər tərəfdən hücum edirlər. Ona tab gətirmək, onun qarşısında sipər kimi dayanmaq çox böyük cəsarət tələb edir. Böyük peşəkarlıq, bilik, iradə tələb edir. Mənim qardaşım, bax, belə insandır və mən onu yaxından tanıdığım üçün bunu tam səmiyyətlə deyə bilərəm. Ona bundan sonra da müvəffəqiyyətlər diləmək istəyirəm. Onun sözləri, onun addımları, onun varlığı bütün türk dünyası üçün önəmlidir və türk dünyasının birləşməsi, işbirliyinin dərinləşməsi istiqamətində biz bundan sonra da böyük səylər göstərəcəyik. Bilirsiniz, mən elə insanam ki, hər şeyi necə var elə də deyirəm. Bu məsələdə diplomatiyaya ehtiyac yoxdur. Mənim üçün Türkiyədə əsas məsələ mənim qardaşıma olan münasibətdir. Kim ona yaxşı münasibət bəsləyir, o, mənim ürəyimdədir. Kim ona haqsız münasibət bəsləyir, kim ona qarşı çıxır, mənim ürəyimdə onlar üçün yer yoxdur. Ancaq hesab edirəm, hər kəs bilməlidir ki, bu gün Ərdoğan olmasaydı, Türkiyənin başı böyük dərddə ola bilərdi. Bunu hər kəs bilsin, hər kəs anlasın. Bunu mən adi bir Azərbaycan vətəndaşı kimi deyirəm. Bunu siz bu gün 10 milyon Azərbaycan vətəndaşından eşidə bilərsiniz".

Türkiyə Ərdoğan başqanlığında böyük inkişaf yolu keçib, dünyanın iqtisadi gücə malik 20 ölkəsinin -G-20 sırasına daxil olub, hərbi gücünə görə NATO-da ikinci dövlətə çevrilib.

Türkiyənin 2021-ci ildə sosial-iqtisadi durumunu əks etdirən rəqəmlər son illər qlobal böhran yaşayan dünyada

iqtisadi artıma nail olan az sayda ölkələrdən olduğunu göstərir.

2021-ci il qlobal mal ticarətinin cəmi 10 faiz artdığı bir vaxtda Türkiyə ixracını 33 faiz artırmağı bacardı. Ötən il Türkiyə 225 milyard 368 milyon dollarlıq ixracatı gerçəkləşdirdi və Cümhuriyyət tarixində ilk dəfə qlobal ixracatdakı payını 1%-in üzərinə çıxardı. 2002-ci ildə 36 milyard dollar olan ixracı 6 dəfədən çox artırdı. 20 il əvvəl 88 milyard dollara çatmayan xarici ticarət həcmi də 500 milyard dollar həddinə çatıb. Keçən il xarici ticarət kəsiri 46 milyard dollara düşüb, ixracın idxala nisbəti isə 83 faizi ötür. 2000-ci illərin əvvəllərində bu göstərici 51 faiz idi. Digər mühüm hadisə isə xarici ticarətdə milli valyuta – liranın istifadə səviyyəsi 183 milyard lirəyə çatıb. 2021-ci ildə 29 milyon turist sayısı və 24 milyard dolları aşan gəlirlə bitirib. Dünyada ümumi ticarət həcmnin 5,3 faiz azaldığı 2020-ci ili Türkiyə 1,8 artımla bitirib. 2021-ci ilin birinci rübündə 7,4 faiz, ikinci rübə 22 faiz, üçüncü rübündə isə 7,4 faiz artıma nail olub. Amerika son 40 ildə, Almaniya və İspaniya son 30 ildə, İngiltərə və İtaliyada son 10-12 ildə, ümumilikdə isə Avropa Avrozonanın yaranmasından bəri ən yüksək inflyasiya rəqəmlərindən əziyyət çəkir. 2021-ci il üçün Türkiyədə inflyasiya 36 faiz olaraq açıqlanıb. Inflyasiya fərqi və kollektiv müqavilə nəticəsində dövlət qulluqçularımızın maaşları ümumilikdə 28 faiz artırılıb, 5 faizlik kollektiv müqavilə müddəti artımını yanvar ayında 2,5 faiz artımla yüzdə 7,5 olaraq tətbiq etmək qərara alınıb. Beləliklə, dövlət qulluqçularının maaş artımı 30,5 faizə çatdırmaqla onlara əlavə sosial dəstək verilib. Ailə müavinətləri də işləməyən həyat yoldaşı üçün 521 lirə, 6 yaşa qədər uşaqlar üçün 115 lirə, 6 yaşdan yuxarı uşaqlar

üçün 57 lirə olaraq yenilənib. Minimum əmək haqqının vergilərdən azad edilməsi nəticəsində dövlət qulluqçularının maaşlarının 288 lirəyə qədər artırılıb. Artıq pensiyaçıların maaşlarını inflyasiya səviyyəsi qədər artırılıb. 2500 TL-dən aşağı təqaüd almayan olmayacaq. Məktəb kitabxanaları

üçün 2022-ci ilin sonuna kimi 100 milyona kitab veriləcək. Müəllimlik peşəsi qanununa maaş artımı ilə bağlı dəyişikliklər TBMM-ə təqdim edilib. Faizsiz, təminatlı kreditlərin verilməsi daha çox zümrəni əhatə etməkdədir. Ötən il liranin dollara nisbətə ucuzlaşması bir sıra problemlər yaratsa da, göründüyü kimi Hökumət bunun vətəndaşlara mənfi təsirini azaltmaq üçün ardıcıl tədbirlər görür.[1]

Azərbaycan 2016-2020-ci illərdə Türkiyəyə 2.928 milyard ABŞ dolları həcmində investisiya yatırır. Türkiyəyə 2016-2020-ci illərdə ümumillikdə 33,3 milyard dollarlıq birbaşa xarici investisiya yatırılıb. Birbaşa xarici investisiyaların bölgüsündə 21 milyard 526 milyon dollarla Avropa birinci yerdədir. Bu dövrdə Avropanın Türkiyəyə etdiyi sərmayə ümumi xarici sərmayənin 64,5%-i təşkil edib. Avropanı 8 milyard 773 milyon dollarla Asiya, 5 milyard 682 milyon dollarla Yaxın və Orta Şərq ölkələri izləyib.

Türkiyənin Avropa və Asiya yaxasını birləşdirən 15 Temmuz Şəhitlər Köprüsü, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim körpülərinin ardınca 2022-ci il 26 fevral-Ərdoğanın doğum günündə açılan 1915 Çanakkale Köprüsünün açılışı kimi, XVI əsrdən bəri Osmanlı sultanlarının ən böyük rüyalarından olan Qara dənizlə Mərmərə dənizini birləşdirən su yolu - Kanal İstanbul projesinin inşası da Ərdoğan zəkasının yadigarları, Türkiyənin gücünün göstəriciləridir. 26 mart 2020-ci ildə Ərdoğanın xeyir-duası ilə başlanan Kanal İstanbulun layihə dəyəri 10 milyard dollar, uzunluğu 47 km, su üzü genişliyi 130-150 m, dərinliyi 25 m olacaq, kanal boyu şəhərlər, turizm mərkəzləri, ormanlar, iqtidai, sənaye mərkəzləri salınacaq. Ərdoğan belə nəhəng layihələr aşıqıdır, çünki özü, düşüncəsi də möhtəşəmdir - II Qarabağ savaşında - Vətən müharibəsində Azərbaycana dəstəyi kimi!

Və Ərdoğanın, Türkiyənin Azərbaycan dövlətinə, xalqına, Prezidentinə münasibəti səmimidir, Türkiyənin, Ərdoğanın qardaşlığı içdən, cani-könüldən gələn istəkdir, başqa ikinci bir lider, dövlət, xalqla müqayisəyəgəlməzdir. Azərbaycan dövlətinin güclənməsi, xalqının firəvanlığı Türkiyənin mənafeyinə, maraqlarına tam uyğundur və dəim buna çalışır. Acı təəssüflər olsun ki, biz bu münasibəti gərəyincə dəyərləndirmirik, cavab, qarşılıq vermirik, iç, dış siyasətimizi həmişə lazımınca uyğunlaşdırma bilmirik, unuduruq ki, Türkiyə ilə birlik (siyasi, hərbi, mədəni, iqtisadi) ən çox da 3 tərəfdən ölkəmizə, xalqımıza qarşı naxoş münasibətli dövlətlərlə əhatə olunan Azərbaycana hava-su kimi lazımdır.

Ərdoğanın bu sözləri riqqətə gətirir: “Mən ölsəm də, türk əsgəri Azərbaycanda ona verilən vəzifəni yerinə yetirəcək”. Sevgi ilə deyilən bu sözlər də hər bir azərbaycanlının qəlbində özünə dərin məhəbbətlə yer tutub. Və Ərdoğanın bundan sonrakı taleyinin, ömür, siyasi fəaliyyətinin nəticəsindən asılı olmayaraq, Ərdoğan adı Azərbaycan xalqının yaddaşında, tariximizdə əbədi olaraq sevgi, məhəbbətlə yaşayacaqdır.

Sənsiz bu Zəfər olmazdı, sayın Rəcəb Tayyib Ərdoğan!
Doğum günün mübarək, Azərbaycanın Böyük Dostu!²

² <https://zengozur.com/index.php/m-qal-l-r/230-bu-z-f-r-s-nsiz-olmazd-say-n-rdozhan>

RƏCƏB TAYYİB ƏRDOĞAN: MÜTLƏQ ÇÖZÜRÜZ!

(9 il əvvəlin unudulmaz görüş - söhbəti ilk dəfə)

27 iyul 2011-ci il, saat 17.00 radələri. Türkiyə Cümhuriyyətinin Bakı Böyükəlciliyi. Türkiyənin Baş naziri, AK Parti Başqanı Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şəxsi təşəbbüsü ilə gerçəkləşən görüş.

Yaxınlaşıram, ayağa qalxır, əl verib görüşür. Masa üstündə “Rəcəb Tayyib Ərdoğan” kitabımın nüsxələri düzülüb. Birini əlinə götürür.

- Nəfis kitab alınıb, Böyükəlcimiz Ankaraya göndərmişdi, mən vərəqlədim, evə götürdüm, Əminə xanım oxumuş, çox bəyənmiş, dedi hətta eşq tarixçəmizi də yazmısan. Nədən belə bir kitab yazmaq qərarı verdin?

- Mən Qarabağlıyam, 18 il oldu, dünyanın yaxın-uzaq bir xeyli ölkəsinə gedib gəldim, ancaq öz vətənimdə doğulub

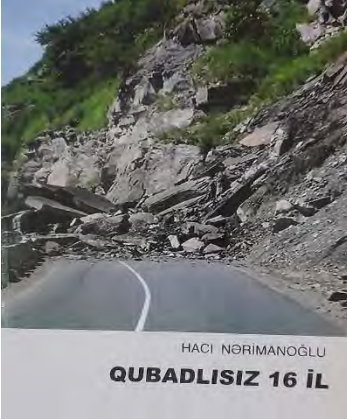
böyüdüyüm, anamın məzarı qalan köyümə, qurulu evlərimə gedə bilmirəm, milyondan biri kimi. Siz bu məsələnin həlli üçün son zamanlar çox çalışdınız, dünya liderləri ilə görüşlərdə, BMT-də gündəmə gətirdiniz, sizə çox güvənirik, bu problemin həllinə yardımçı olacağınıza inanırıq.

- Qarabağ həm də Türkiyənin sorunu. Mən əlimi bu daşın altına qoydum, bu sorunun həlli uğrunda çabalar göstərdim, buna davam da edəcəyəm. Amma sizinkilərin bir qismi yardım etməkdənsə, daşın üstədən basıb barmağımı qırmaq istəyirlər, araya fitnə-fəsad toxumu səpirlər. Hələ mənə həccnamələr də yazırlar, Ərdoğanı İsrailə, ABD-yə, məsonlara işləməkdə suçlayırlar, olurmu belə yanaşma?! Bayraq krizini adlatdıq, nota vermək zorunda qaldıq...

- Bu kitab həm də o niyyətlə, elələrinə cavab olaraq yazılıb. Bizim Türkiyədən başqa arxa, dayacağımız yox. Azərbaycanın 1918-ci ildən Osmanlıya, Türkiyəyə bir vəfa borcu var, Türk əsgəri gəlməsəydi, indi biz burada olmazdıq, Bakı müsəlman şəhəri, baş kənd olmazdı...

80 yaşında atam Hacı Nəriman hər namazdan sonra sizin üçün, Türkiyə üçün dua edir, deyir:

- Bu məsələ Ərdoğanı tərk etməz.

- Salam-dualarımı yetir, söylə ki, inşallah, çözəcəyik, çünki haqq Azərbaycanın tərəfindədir, bunun üçün güclənməliyik, həm Azərbaycan, həm Türkiyə, bərabər olmalıyıq. Bir az zamana ehtiyacı var, ancaq mütləq çözüürük.

Kitabın bir nüsxəsini yanımızda dayanan Əhməd Davudoğluna, birin də Yalçın Akdoğana verir.

- Bunu Bakıdamı yaptınız?

- Bəli.

Rəhmətlik Heydər Əliyevin dəfnində çəkilmiş fotolara xüsusi baxaraq deyir:

- İki uçaqla gəldik, tam 200 nəfər, 2 kilometr yolu İlham qardaşım ilə yanaşı piyada məzarlığa qədər getdik, son yolçuğuna uğurladıq... Baxın, fotolar necə də nəfis çıxmış, gözəl kitab alınmış. Yalçın, indiyədək mənə Türkiyədən dışarıda bir kitab yazan olmuşmu heç?

- Xeyr, Başqanı, mən heç eşitmədim.

Kitabları göstərir:

- Bunlar hamısı bizimmi?

- Təbii.

- Hamısının götürün.

Səfir Hulusi Kılıc:

- Hər kəs üçün var, təyyarəyə daşıdıyıq, hər kəs üçün də ayrıca, - deyir.

Əlimdəkinə işarə edir: O nə kitabdır?

“Qubadlısız 16 il” kitabımı təqdim edirəm. Üzərindəki fotoya baxır, qaşları çatır, sifətinə kədər çökür, ciddiləşir,

çoxlarının ilk baxışda tuta bilmədiyi mənanı dərhəl alır:

- Bu yol sizin köyə, ilçəyə gedən yoldur, dağ, qayalar uçub rahat asfalt yolunuzu kəsib...

- Biz erməniyə savaşda uduzmadıq, siyasilər uduzdurdular bizi, bu yolu ya siyasi, ya hərbi ilə açmalıyıq...

- Çözürüz bu sorunu, mütləqə çözüürüz, zamana ehtiyacımız var, ilbəl güclənərik, o vaxt sözümüz daha keçərli olur və nə zaman birliyimiz, bərabərliyimiz daha möhkəm olursa, onda daha asan çözüürüz.

Əlavə də bir neçə sual-cavab, Türkiyəyə dəvət və sair. Bundan sonrakılar artıq önəmli deyil...

O görüşdə ən çox təkrar etdiyi, yaddaşıma həkk olunan sözü bu oldu sayın Ərdoğanın:- çözüürüz bu sorunu, mütləqə çözüürüz.... //azertag.az/xeber/532883

Var ol, Ər Kişi, Ərdoğan Kişi, adını hər bir Azərbaycanlının ürəyinə əbədi yazdıran nə Kişi! ³

³ <https://moderator.az/read/355453/> 10.12.2020

XANIM ƏMİNƏ ƏRDOĞAN - XEYİRXAHLIQ, ŞƏFQƏT, SƏMİMİYYƏT ELÇİSİ

2007-ci il martın 9-da Bakıda dünya Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatlarının 1-ci forumunda Türkiyə Baş naziri R.T.Ərdoğan xanımı Əminə Ərdoğanla birgə iştirak edirdi. Əminə xanımın səfər çərçivəsində görüşlərini rəsmi dövlət agentliyi AzərTAc-ın müxbiri olaraq mən yazırdım. Proqram əlimdədir. Protokolda sonuncu “Azərilmə” xalça muzeyi ilə tanışlıqdır. Türkiyə səfirliyinin binasının açılışından Əminə xanım və Mehriban xanım birbaşa “Azərilmə”yə gəldilər. Görüş bitdi. Saat 19.00-u keçib. AzTV müxbiri və operatoru da 20.00 xəbərlərinə çatmaq üçün tez getdilər. Əminə xanım müşayətçi qorurlarını çağırıb buradan Türk Şəhidliyinə gedəcəyini dedi. Onun protokol mənsubları və yeganə bir DMX əməkdaşı və avtomobil müfəttişi bu ziyarətin əvvəldən nəzərdə tutulmadığını, üstəlik indi həmin marşrutun çox trafik, basırıq olduğunu desələr də, Əminə xanım ısrarla ilk gəlişində Türk Şəhidliyinə ziyarət etmədən qayıtmağın onun

üçün qəbuledilməz olduğunu bildirib maşına tərəf addımladı.

Üzbəüzdə məni gördü:- yəqin bizə Şəhidlikdə bələdçilik edəcəksiniz? Bundan qabaq artıq nəzakətlə AzərTAc və Aztv-nin 4 əməkdaşına salaməleyk və təşəkkür etmişdi.

Əminə xanım qızı Sümeyya xanımla Türkiyə və Azərbaycan şəhidlərinin ruhuna dua oxudular. Burada Şəhidliyin və 1918-ci il olaylarına dair bir neçə suallarına da cavab verəsi oldum.

Həm Əminə xanım, həm Sümeyya xanım Türkiyədə əhalinin mühüm bir hissəsini kapsayan xeyirxah layihələr

icra edir, təhsilə dəstək verir, insanlar tərəfindən çox sevilirlər. Dövlət, Hökumət başçısının ailəsi də alınmaz qala olmalı, təmizliyi ilə cəmiyyətdə örnəyə çevrilməlidir. Ərdoğan dəfələrlə etiraf edib ki, həyat və siyasi uğurlarında ailəsinin payı böyükdür. Baş nazir R.T. Ərdoğanı səfərinin bir məqamı da xatirəmdədir. Şəhidlər xiyabanından “Əbədi məşəl”ə gələn rəsmiləri həmişə ikinci sırada avtomobillər gözləyir. Ona əyləşməyi təklif edəndə:-Türk Şəhidliyi buradan çoxmu uzaqda? “Xeyr” cavabı alanda: - onda Şəhidlikdən minikdə çıxmağa nə gerek varmış? - söyləyib maşınlara Xiyabandan çıxmağa işarə etdi, ayaqla gəldi.

Görünür 2011-ci ildə mənə “Rəcəb Tayyib Ərdoğan” kitabını yazdıran həm də bu xatirələr, detallar olmuşdu.⁴

⁴ Nərimanoğlu H. Rəcəb Tayyib Ərdoğan, “NURLAR”, Bakı-210, səh.220

TÜRKİYƏ RƏSMİLƏRİNİN AZƏRBAYCAN UĞRUNDA FƏDAKARLIĞI XALQIMIZIN YADDAŞINDA ƏBƏDİ QALACAQ

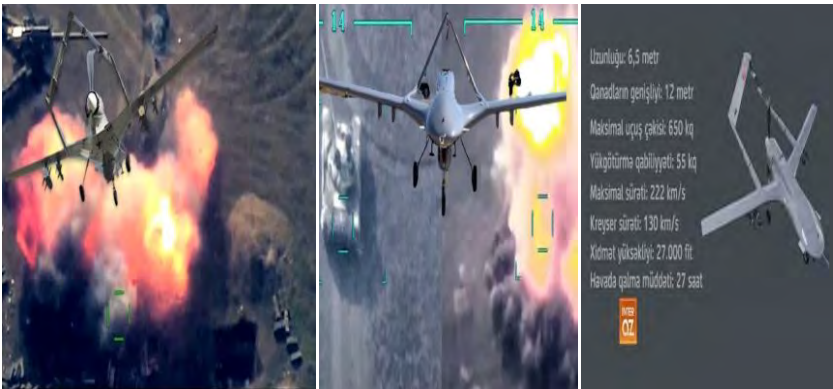
Prezident İlham Əliyev: Biz müharibənin ilk günündən qardaş Türkiyədən böyük dəstək aldığımız. Mənim əziz qardaşım, Cümhurbaşkanı Rəcəb Tayyib Ərdoğan sentyabrın 27-də müharibə başlanan gün açıq şəkildə Azərbaycana dəstək ifadə etdi. Bu siyasi və mənəvi dəstəyin çox böyük əhəmiyyəti var idi. Əziz qardaşım bildirmişdi ki, Azərbaycan yalnız deyil, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır. Əlbəttə ki, bu, çox ciddi mesaj idi, ciddi signal idi. Bu, bizə imkan verdi ki, əks-hücum əməliyyatını uğurla keçirək, imkan verdi ki, hər hansı bir kənar qüvvə məsələyə müdaxilə etməsin.

Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Biz qardaşlığın, dostluğun, yoldaşlığın, əməkdaşlığın qədir-qıymətini bilən ölkələrlik.

“BAYRAQDAR” QARABAĞDA DÜŞMƏNİN 900 HƏDƏFİNİ MƏHV EDİB

Türkiyənin “Bayraqdar-TB2” silahlı pilotsuz uçuş aparatları (PUA) hazırda kiçik, çoxyönlümlü, ucuz pilotsuz döyüş təyyarələrinin düşmənin ağır silahlanmış canlı qüvvəsini necə aşkar etdiyinə və qarşıdurmaların nəticələrini necə qətiyyətlə formalaşdırdığının ən yaxşı nümunəsidir. F-35, F-16-lar yaxın gələcəkdə tarixə çevriləcək, havadan müdafiə sənayesində artıq pilotlar olmayacaq, robotla idarə edilən təyyarələrdən istifadə ediləcək.

İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı “TB2”lər, PUA-lar 3 min saat fasiləsiz uçuş edib, Ermənistana məxsus 90 tank da daxil olmaqla, 900-dən çox hərbi hədəfi məhv edib.

Rəcəb Tayyib Ərdoğan: “Türkiyə dünyada ilk dəfə analoqu olmayan lazer silahının istehsalına başladı. Pilotsuz döyüş təyyarə sistemimizi təqdim edərək, PUA arsenalımızı dünyanın bir nömrəsi edəcəyik. Dünyada öz savaş gəmisini dizayn, inşa və təmir edə bilən 10 ölkə içərisində

yer alırıq. Quru və dəniz nəqliyyat vasitələrində həm dost, həm də müttəfiq ölkələrin ehtiyaclarını qarşılayırıq. Hazırda dünyanın ən yaxşı 100 müdafiə şirkəti siyahısında 7 şirkətimiz var. Gələn il yeni tipli sualtı qayıqlarımızın birincisini istismara verməyi planlaşdırırıq.”

Prezident İlham Əliyev: “Türkiyə müdafiə sənayesinin məhsulu olan məşhur “Bayraktar” Vətən müharibəsində böyük dəyişikliyə səbəb oldu. Bu gün Ərdoğan Türkiyəsi dünya üçün bir nümunədir. Müstəqillik, mərdlik, cəsarət və inkişaf nümunəsidir. Türkiyənin müdafiə sənayesinin məhsulu olan məşhur “Bayraktar” Vətən müharibəsində böyük dəyişikliyə səbəb oldu. Bizim uğurlarımızın əldə edilməsində müstəsna rol oynadı. Bütün dünya türk xalqının zəkasını, istedadını bir daha gördü. Türk sənayesinin inkişaf etmiş sənaye olmasını bir daha gördü.

Bu gün tarixi gündür. Ona görə ki, bu Zəfər paradında türk və Azərbaycan əsgərləri çiyin-çiyinə Azadlıq meydanından keçdilər. Təkcə Bakı şəhərinin yox, bütün Azərbaycan şəhərlərinin Türkiyə və Azərbaycan bayraqları ilə bəzədilib. Əvvəllər də belə olub. Təbii ki, müharibə dövründə bu daha da geniş vüsət almışdır. Bu, insanların ürəyindən gələn duyğulardır. Bu, əsrlər boyu qoruduğumuz sərvətdir. Bizim üstünlüyümüz ondadır ki, həm xalqlar, həm liderlər bir yerdədir. Bir-birinə qardaş deyir. Eyni zamanda, bütün məsələlərdə biz bir yerdəyik. Ağır günlərdə də bir yerdə olmuşuq, gözəl günlərdə, sevincli günlərdə, bugünkü kimi gündə də biz birlikdəyik və bu, təbiidir.”

10.12.2020. AZƏRTAC

Selcuk Bayraktar: “Azərbaycanda atama, böyük qardaşıma və mənə “Qarabağ” ordeninin təqdim edilməsi, azərbaycanlı türk qardaşlarımızın əməyimizi təqdir etməsi bizim üçün ən böyük qürurdur... Bakıda şəhid ailələri ilə bir araya gəldik. Şəhidlərimizi rəhmətlə yad edir, dəyərli ailələrinə təşəkkürümü bildirirəm.”⁵

^{5 5} <https://zengenzur.com/index.php/kh-b-rl-r/26-bayrazhdar-zharaba-da-neh-d-fi-m-hv-edib>

Pakistan Müdafiə Nazirliyi 44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə dəstək məqsədilə “Üç dövlət, bir millət” şüarı ilə foto paylaşımlar edir, hər an hərbi yardıma da hazır olduğunu israrla bəyan edirdi.

Türk mediası üç ölkənin hərbi gücünü rəqəmlərlə göstərib:

Pakistan Silahlı Qüvvələri

Ümumi canlı hərbi qüvvə sayı – 1 204 000 nəfər

Aktiv hərbi qüvvə - 654 min nəfər

Hərbi hava vasitələri - 1.372 araç

Tank – 2 200 ədəd

Zirehli texnikalar – 7 330 ədəd

Raket proyektorları – 100

Özüyeriyən silahlar - 429 ədəd

Ağır silahlar - 1.226 ədəd

Azərbaycan Silahlı Qüvvələri

Ümumi canlı qüvvə

sayı - 426 min nəfər

Aktiv canlı qüvvə sayı -

126 min nəfər

Hərbi hava vasitələri -

147 ədəd

Tank - 570 ədəd

Zirehli texnikalar – 1 451
ədəd

Raket proyektorları - 162

Özüyeriyən silahlar –

187 ədəd

Ağır silahlar – 227 ədəd

Türkiyə Silahlı Qüvvələri

Ümumi canlı qüvvə sayı - 735 min nəfər

Aktiv canlı qüvvə sayı – 355 min nəfər

Hərbi hava vasitələri – 1 055 ədəd

Tank – 2 622 ədəd

Zirehli texnikalar – 8 777 ədəd

Raket proyektorları - 438 ədəd

Özüyeriyən silahlar – 1 278 ədəd

Ağır silahlar – 1 260 ədəd⁶

⁶ <https://konkret.az/bir-millet-uc-dovlet-pakistandan-azerbaycana-destek-foto/>

**VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDƏ QƏLƏBƏYƏ HƏSR
OLUNMUŞ ZƏFƏR PARADINDA
R.T.ƏRDOĞANIN ÇIXIŞI:**

“Artıq Azərbaycan torpaqları illərcə həsrət qaldığı Tərtərçaya qovuşmuşdur. Şuşanın başının üzərindəki duman artıq dərdli deyil. Xarı bülbül artıq azaddır və daha parlaq açacaq. Köndələnçay artıq daha gur axacaq. Araz türküsünü daha güclü çağıracaq, “Qarabağ Şikəstəsi”ni oxuyan nəfəs daha bərk çıxacaq.

Arazı ayırdılar,
Qum ilə doyurdular,
Mən səndən ayrılmazdım,
Zülm ilə ayırdılar...

Ay Laçın, can Laçın, mən sənə qurban Laçın. Gözəlliyinə qurban olduğumuz Laçın artıq azaddır. Laçın kimi, Şuşa kimi, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Ağdam və Kəlbəcər də artıq azaddır.

Bu gün Azərbaycan şairi, milli mücahid Əhməd Cavadın ruhunun şad olduğu gündür.

Bu gün Nuru Paşanın, Ənvər Paşanın, İslam Qars Ordusunun əsgərlərinin ruhunun şad olduğu gündür.

Bu gün Azərbaycan şəhidlərinin sərdarı Mübariz İbrahimovun ruhunun şad olduğu gündür.

Bu gün hamımız, bütün türk dünyası üçün böyük qürur günüdür.

Rəbbimə bizlərə bu günü yaşatdığı üçün sonsuz həmd

diləyirəm. Qarabağ Azərbaycandır! Qarabağ artıq ana vətəni ilə qucaqlaşmış, 30 illik həsrət sona çatmışdır. Türkiyə və Azərbaycan kürək-kürəyə verdiyi müddətdə bütün çətinlikləri birgə aşmağa davam edəcək..

Bu gün Azərbaycan şairi, milli mücahid Əhməd Cavadın ruhunun şad olduğu gündür. Bu gün Nuru Paşanın, Ənvər Paşanın, İslam Qars Ordusunun əsgərlərinin ruhunun şad olduğu gündür. Bu gün Azərbaycan şəhidlərinin sərdarı Mübariz İbrahimovun ruhunun şad olduğu gündür.

Bu gün hamımız, bütün türk dünyası üçün böyük qürur günüdür. Rəbbimə bizlərə bu günü yaşatdığı üçün sonsuz həmd diləyirəm.

Qarabağ Azərbaycandır! Qarabağ artıq ana vətəni ilə qucaqlaşmış, 30 illik həsrət sona çatmışdır. Türkiyə və Azərbaycan kürək-kürəyə verdiyi müddətdə bütün çətinlikləri birgə aşmağa davam edəcək”.

10 dekabr 2020⁷

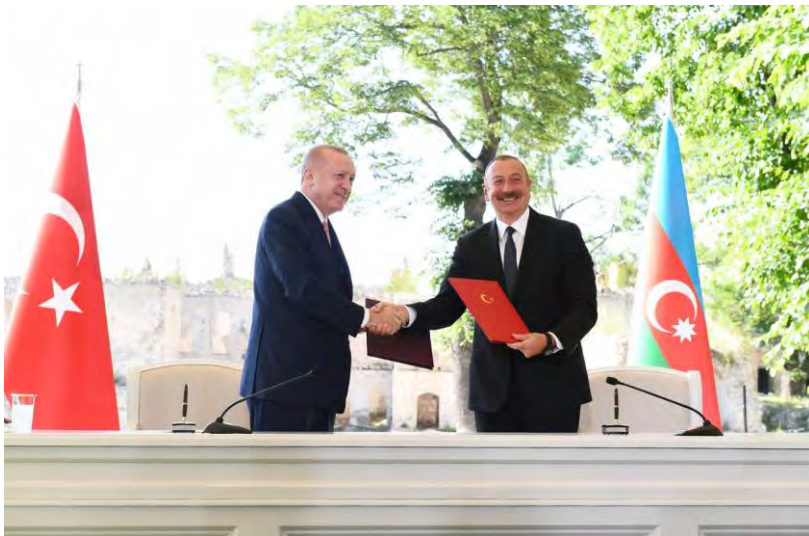
⁷ <https://president.az/az/articles/view/48788>

**15 iyun 2021-ci il. Şuşada tarixi “Şuşa Bəyannaməsi”
imzalanıb**

Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi

15 iyun 2021-ci il, Şuşa

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və
Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Azərbaycanın və bütövlükdə Türk dünyasının qədim
mədəniyyət beşiyi olan Şuşa şəhərində görüşünün tarixi
əhəmiyyətini vurğulayaraq,

İki dost və qardaş ölkə arasında imzalanmış bütün beynəlxalq sənədlərə, bununla əlaqədar 13 oktyabr 1921-ci il tarixli Qars müqaviləsinə sadıq olduqlarını bir daha təsdiq edərək,

* * *

9 fevral 1994-cü il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında dostluq və hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə Müqavilə”ni və “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Protokol”u, eləcə də 16 avqust 2010-cu il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Müqavilə”ni rəhbər tutaraq,

İki ölkə və onun xalqları arasındakı dostluq və qardaşlıqdan çıxış edərək Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasındakı münasibətlərin keyfiyyətcə yeni, müttəfiqlik səviyyəsinə qaldırılmasının iki ölkə və onların xalqlarının maraq və mənafelərinə xidmət etdiyini vurğulayaraq,

Ümumi maraqların qorunmasında hər iki ölkənin siyasi, iqtisadi, müdafiə, mədəni, humanitar, səhiyyə, təhsil, sosial, gənclər və idman sahələrindəki imkan və potensiallarının birləşdirilməsinin mühüm əhəmiyyətini dərk edərək,

Beynəlxalq hüququn prinsip və normalarına, o cümlədən də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq qlobal və regional sülh, sabitlik və təhlükəsizliyin təmin edilməsində birgə səylərin davam etdirilməsinin vacibliyini vurğulayaraq,

Müştərək maraq kəsb edən regional və beynəlxalq strateji məsələlərdə fəaliyyətlərin qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirilməsinin zəruriliyini ifadə edərək,

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikasının müstə-

qilliyi, suverenliyi, ərazi bütövlüyü, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığı kimi milli maraqlara söykənən məsələlərdə ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda həmrəylik və qarşılıqlı yardım prinsiplərindən çıxış edərək,

Türk dünyasının davamlı inkişafına yönəlmiş qarşılıqlı fəaliyyətlərin regional və beynəlxalq müstəvilərdə irəli aparılmasında səyləri birləşdirərək,

Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkün və Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin müdrikcəsinə söylədikləri “Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir” və “Bir millət, iki dövlət” ifadələrinin xalqlarımızın milli-mənəvi sərvəti kimi dəyərləndirildiyini xüsusi vurğulayaraq,

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasındakı ikitərəfli münasibətlərin daha da genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi perspektivlərini hərtərəfli nəzərdən keçirərək,

bəyan edirlər:

Tərəflər iki dost və qardaş ölkə arasında strateji səviyyədə inkişaf edən münasibətlərin durumundan məmnunluq ifadə edərək siyasi dialoqun bütün səviyyələrdə davam etdirilməsinin və qarşılıqlı yüksək səviyyəli səfərlərin əhəmiyyətini qeyd edirlər.

Tərəflər fəxarət hissi ilə bildirirlər ki, Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsi ərzində qələbə qazanaraq Ermənistanın 30 ildən bəri davam edən təcavüzkar siyasətinə son qoydu, torpaqlarını işğaldan azad etdi, tarixi ədalətin zəfər çalmasını və beynəlxalq hüququn bərpa olunmasını təmin etdi.

Azərbaycan Ermənistanın 30 illik təcavüzünə son qoyulmasında, işğal olunmuş torpaqların azad olunmasında, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsində Türkiyə Respublikasının mənəvi-siyasi dəstəyini yüksək qiymətləndirir. Tərəflər Qafqaz regionunda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, eləcə də region dövlətləri arasında münasibətlərin normallaşdırılması və uzunmüddətli sülhün təmin edilməsi istiqamətində səylərini davam etdirəcəklər. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan Muxtar Respublikasının xüsusi coğrafi vəziyyəti nəzərə alınacaqdır.

Tərəflər Türkiyənin Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində Türkiyə-Rusiya Birgə Mərkəzinin fəaliyyətinə verdiyi töhfənin regiondakı sülhün, sabitliyin və rifahın təmin edilməsində mühüm rol oynadığını vurğulayırlar.

Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyü, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı, dövlətlərin daxili işlərinə qarışmamaq prinsiplərini rəhbər tutaraq müttəfiqlik münasibətlərinin qurulmasının siyasi və hüquqi mexanizmlərini müəyyən edirlər.

Tərəflər xarici siyasət sahəsində əlaqələndirmənin və mün-təzəm ikitərəfli siyasi məsləhətləşmələrin həyata keçirilməsinin vacibliyini qeyd edirlər və bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası çərçivəsində fəaliyyətlərin əhəmiyyətini vurğulayırlar.

Tərəflər öz milli maraq və mənafeələrini müdafiə və təmin etməyə yönəlmiş müstəqil xarici siyasət həyata keçirirlər.

Tərəflər regional və beynəlxalq miqyasda sabitlik və rifah vasitəsilə sülh, dostluq və mehriban qonşuluğa əsaslanan beynəlxalq münasibətlərin inkişaf etdirilməsi, eləcə də münasibətlərin və regional və qlobal təhlükəsizlik və sabitlik məsələlərinin həlli istiqamətində birgə səylər göstərirlər.

Tərəflər aktual xarakter kəsb edən, qarşılıqlı maraq doğuran beynəlxalq məsələlər üzrə həmrəylik və qarşılıqlı dəstək nümayiş etdirərək yaxın və ya üst-üstə düşən mövqedən çıxış etməklə ikitərəfli əməkdaşlığı dərinləşdirəcəklər və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT, Avropa Şurası, Türkdillli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı daxil olmaqla beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində bir-birinə qarşılıqlı dəstək göstərəcəklər.

Tərəflərdən hər hansı birinin fikrincə, onun müstəqilliyinə, suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığına və ya təhlükəsizliyinə qarşı üçüncü dövlət və ya dövlətlər tərəfindən təhdid və ya təcavüz edildiyi təqdirdə, Tərəflər birgə məsləhətləşmələr aparacaq və bu təhdid və ya təcavüzün aradan qaldırılması məqsədilə BMT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə müvafiq təşəbbüs həyata keçirəcək, bir-birinə BMT Nizamnaməsinə uyğun zəruri yardım göstərəcəklər. Bu yardımın həcmi və forması təxirə salınmadan keçirilən müzakirələr yolu ilə müəyyən edilərək birgə tədbirlər görülməsi üçün müdafiə ehtiyaclarının ödənilməsinə qərar veriləcək və Silahlı Qüvvələrin güc və idarəetmə strukturlarının əlaqələndirilmiş fəaliyyəti təşkil olunacaqdır.

Tərəflərin Təhlükəsizlik Şuralarının milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə müntəzəm olaraq birgə iclasları keçiriləcəkdir və bu icaslarda milli mənafə, Tərəflərin maraqlarına toxu-

nan regional və beynəlxalq təhlükəsizlik məsələlərinin müzakirəsi həyata keçiriləcəkdir.

Tərəflər iki qardaş ölkənin silahlı qüvvələrinin müasir tələblərə uyğun olaraq yenidən formalaşdırılması və modernləşdirilməsi istiqamətində birgə səy göstərməyə davam edəcəklər.

Tərəflər minalanmış ərazilərin təmizlənməsi əsas götürülməklə Ermənistan işğalından azad edilmiş rayonlarda həyatın normallaşdırılması istiqamətində fəaliyyətləri dəstəkləyəcəklər.

Tərəflər müdafiə qabiliyyətlərinin və hərbi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə yönələn şəxsi heyət mübadiləsini, birgə təhsil və təlimlərin keçirilməsini, iki ölkənin silahlı qüvvələrinin birlikdə fəaliyyət qabiliyyətinin artırılmasını, müasir texnologiyalara əsaslanan silah və sursatların idarə olunmasında sıx əməkdaşlığı və bu məqsədlə səlahiyyətli struktur və qurumların əlaqəli fəaliyyətinin təmin edilməsini təşviq edəcəklər. Azərbaycan və Türkiyə digər dost dövlətlərin orduları ilə birlikdə hərbi təlimlərin keçirilməsini dəstəkləyəcəklər.

Tərəflər milli və beynəlxalq öhdəliklərini nəzərə almaqla dəniz, hava və kosmos sahələrində qarşılıqlı texnologiya mübadiləsini həyata keçirərək müştərək qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi məqsədilə birgə layihələrin yerinə yetirilməsini təşviq edəcək və qarşılıqlı müdafiə sənayesi texnologiyalarının inkişaf etdirilməsinə müsbət töhfə verəcəklər, sahib olduqları silah və sursatla təchiz edəcək, onların istehsal texnologiyalarını qarşılıqlı şəkildə təşviq edəcək və hazırda onların ölkələrində mövcud olmayan istehsal sahələrinin yaradılmasını, birgə tədqiqat və istehsalat işlərinin

həyata keçirilməsini, iki ölkənin müdafiə sənayesi qurumlarının texnologiyalar, hərbi təyinatlı məhsullar və xidmətlər sahəsində daxili və beynəlxalq bazarlarda əməkdaşlıq etməsini dəstəkləyəcəklər.

Tərəflər bildirirlər ki, iki dövlət arasında inkişaf etdirilən və onların milli maraqlarına cavab verən hərbi-siyasi əməkdaşlıq üçüncü dövlətlərə qarşı yönəlməmişdir.

Tərəflər kiber təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyini vurğulayırlar və bu sahədə birgə elmi tədqiqat işləri, mütəxəssis hazırlığı həyata keçirəcək, qarşılıqlı texniki əməkdaşlığı təşviq edəcəklər.

Tərəflər ticarət-iqtisadi münasibətlərdə milli iqtisadiyyatlarının və ixracın şaxələndirilməsi, eləcə də perspektiv sahələrdə birgə istehsalın qurulması, investisiya əməkdaşlığının qarşılıqlı faydalı inkişafı üçün daha əlverişli şəraitin inkişaf etdirilməsi istiqamətində söylərini artıracaqlar. Bu xüsusda Azərbaycan və Türkiyə malların sərbəst hərəkətinin təşkili mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində tədbirlər görəcəklər.

Tərəflər regionun və Avropanın enerji təhlükəsizliyinə töhfə verən, təbii qaz mənbə və marşrut şaxələndirilməsini təmin edən strateji Cənub Qaz Dəhlizinin həyata keçirilməsində Türkiyə və Azərbaycanın qabaqcıl rolunu vurğulayırlar. Tərəflər Cənub Qaz Dəhlizinin səmərəli şəkildə istifadə olunmasına və daha da inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş söyləri əlaqələndirilmiş şəkildə davam etdirəcəklər. Tərəflər, həmçinin global enerji sektorundakı prosesləri nəzərə alaraq regionun enerji təchizatı təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi üçün elektrik sahəsində də regional əməkdaşlığa töhfə

verəcək söylərin artırılaraq davam etdirilməsi üzrə niyyətlərini ifadə edirlər.

Tərəflər iki ölkənin ərazisindən keçən Şərq-Qərb/Orta beynəlxalq nəqliyyat dəhlizinin rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə qarşılıqlı əməkdaşlığı möhkəmləndirəcəklər. Azərbaycan və Türkiyə intellektual nəqliyyat sistemləri texnologiyalarından istifadə etməklə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin Azərbaycan-Türkiyə hissələrində tranzit-nəqliyyat potensialını daha da inkişaf etdirəcəklər.

Tərəflər Azərbaycan və Türkiyəni birləşdirən Azərbaycan Respublikasının qərb rayonları ilə Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında dəhlizin (Zəngəzur dəhlizi) açılmasının və həmin dəhlizin davamı kimi Naxçıvan-Qars dəmir yolunun tikintisinin iki ölkə arasında nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin intensivləşməsinə mühüm töhfə verəcəyini qeyd edirlər.

Tərəflər Türkiyə ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin mövcud səviyyəsinin ümumi regional və beynəlxalq sülh və rifahə töhfə verdiyini, əlaqələrin, sadəcə, iki ölkəyə deyil, eyni zamanda, regiona sülh və rifah gətirərək başda region ölkələri olmaqla beynəlxalq birliyin sabitlik, sülh və maraqlarına xidmət edəcəyini vurğulayırlar.

Tərəflər regional və beynəlxalq sabitliyə və təhlükəsizliyə mənfi təsir edən müxtəlif təhdid və çağırışlara, xüsusilə terrorçuluğa, onun bütün forma və təzahürlərinə, maliyyələşdirilməsinə, həmçinin kütləvi qırğın silahlarının yayılmasına, mütəşəkkil cinayətkarlığa, çirkli pulların yuyulmasına, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə, insan alverinə, qanunsuz miqrasiyaya qarşı mübarizə sahəsində birgə söylə-

rini və əməkdaşlıqlarını genişləndirəcək və dərinləşdirəcəklər.

Azərbaycan Respublikası Türkiyə Respublikasının suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə, sərhədlərinin toxunulmazlığına, sabitliyinə və təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş bütün fəaliyyətləri, o cümlədən terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərini pisləyir və Türkiyə Respublikasının terrorçuluğa qarşı apardığı mübarizəni qətiyyətlə dəstəkləyir.

Tərəflər müxtəlif ölkələrdə yaşayan Azərbaycan və türk diasporları arasında əməkdaşlığın daha sıx inkişaf etdirilməsi, onların məruz qaldıqları ümumi problemlər qarşısında birlikdə addımlar atılması və ardıcıl həmrəylik göstərilməsi məqsədilə səylərini birləşdirəcəklər.

Tərəflər ölkələrinin təqdim edilməsi və milli mənafehlərinin qorunmasına dair tarixi həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında diasporal fəaliyyətin əlaqələndirilməsini və qarşılıqlı dəstəyi təşviq edəcəklər.

Tərəflər Ermənistanın Türkiyəyə qarşı əsassız iddialarının, tarixin təhrif olunması və tarixi faktların təhrif olunmaqla siyasiləşdirilməsi cəhdlərinin regionda sülhə və sabitliyə ziyan vurduğunu vurğulayaraq bu kontekstdə 1915-ci il hadisələri ilə bağlı olaraq öz arxivlərini açan Türkiyənin Ermənistandakı və digər ölkələrdəki arxivlərin açılması və bu mövzuda tarixçilər tərəfindən araşdırmaların aparılmasına yönəlmiş səylərini qətiyyətlə dəstəkləyirlər.

Tərəflər 10 dekabr 2020-ci il tarixində imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında media sahəsində strateji əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu”na uyğun olaraq Azərbaycan-Türkiyə Media Platformasının imkanları nəzərə alınmaqla, iki ölkənin

aidiyyəti qurumları arasında informasiya, kommunikasiya və ictimai diplomatiya sahələrində əməkdaşlığı daha da gücləndirəcəklər və bu çərçivədə xarici işlər nazirlikləri arasında davamlı olaraq informasiya üzrə sıx məsləhətləşmələr və mübadilələr həyata keçiriləcəkdir.

Tərəflər parlamentlərarası əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsini və bu istiqamətdə qarşılıqlı fəaliyyətin artırılmasını təşviq edirlər.

Tərəflər hər iki xalqın müştərək dəyərlərinin ümdə təzahürlərinə lazımi ictimai dəstəyin göstərilməsini təmin edəcək, tarixi və mədəni irslərinin qorunması üçün birgə fəaliyyət həyata keçirəcəklər.

Tərəflər Türk dünyasının birlik və rifahına xidmət edəcək milli və beynəlxalq səylərin artırılmasına diqqət çəkirlər.

Tərəflər Türk mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə təbliğ və təşviq edilməsi sahəsində birgə əməkdaşlığı gücləndirəcəklər.

Tərəflər Türk həmrəyliyinə daha da möhkəmləndirilməsi məqsədilə Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, Türk Akademiyası, Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu, TÜRKSÖY və Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərə təkan verəcəklər.

Tərəflər bir Tərəfin vətəndaşlarının digər Tərəfin ərazisinə şəxsiyyət vəsiqəsi ilə səyahət etmələri haqqında əldə edilən razılaşmadan məmnunluq ifadə edirlər və həmin razılaşmanın xalqlarımız arasında yaxınlıq və insanlar arasında əlaqələr baxımından müstəsna əhəmiyyətini qeyd edərək, bir Tərəfin vətəndaşlarının digər Tərəfin ərazisində yaşamaq hüququ əldə etmələrini qarşılıqlı prinsipinə uyğun olaraq asanlaşdırmaq üçün müvafiq tədbirlər görülməsini təqdir edirlər.

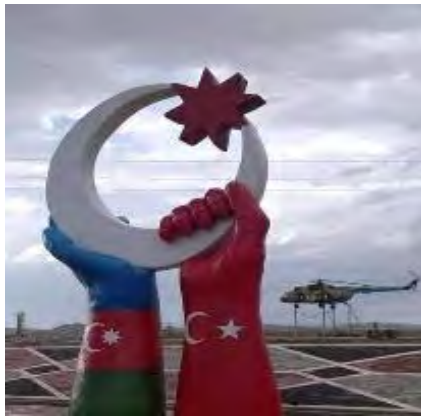
Tərəflər lazımı dövlət dəstəyini təmin edərək xalqları arasında müştərək dəyərlərə söykənən sıx əlaqələri humanitar, sosial müdafiə, elm, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, gənclər və idman sahələrində daha da inkişaf etdirəcək və dərinləşdirəcəklər. Bu məqsədlə iki ölkənin aidiyyəti qurumları tərəfindən birgə davamlı fəaliyyətlər həyata keçiriləcəkdir.

Bu Bəyannamə Şuşa şəhərində 15 iyun 2021-ci il tarixində, Azərbaycan və türk dillərində olmaqla iki əsl nüsxədə imzalanmışdır, bütün mətnlər bərabər autentikdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev

Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan

AR Milli Məclisi 2022-ci ili fevralın 1-də, TBMM fevralın 3-də, Türkiyə Prezidenti fevralın 11-də, Azərbaycan Prezidenti fevralın 12-də “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında” Şuşa Bəyannaməsinin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununu təsdiq edib.⁸

⁸ <https://president.az/az/articles/view/55430>

Bir Millət – Bir Dövlət Olma Zamanıdır

1. 44 günlük Vətən müharibəsində Türkiyənin (Ərdoğannın) dünya güclərinin ısrarlı etiraz, müqavimətnə baxmayaraq, qətiyyətlə Azərbaycanla birlikdə olması, 2. Rusiyanın beynəlxalq hüquqa tüpürərək Ukrayna və Qazaxıstana son hərbi müdaxiləsi, 3. Rusiyanın dağlıq Qarabağı de-fakto özünə ilhaq etməsi, Azərbaycan əleyhinə mümkün təxribatları - “Şuşa Bəyannaməsi”nə qədər də illərlə yazdığım bu fikrimi, net qənaətimi gücləndirib: Azərbaycan, Türkiyə və Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyəti vahid dövlətdə birləşməlidir, gecikmək, xüsusən Azərbaycan dövlətçiliyi üçün fəlakətli faciələrə səbəb olar. Siyasi iradəli, qətiyyətli R.T.Ərdoğan və İlham Əliyev neçə ki siyasi hakimiyyətdədirlər bu Birliyə doğru getmək lazımdır, tarixi şansı əldən vermək bağışlanmazdır, ən əsası budur ki, belə Birliyi görmək xalqlarımızın arzu, istəyi və zamanın tələbidir.

TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİ TARİXİNDƏ ƏN ÇOX SEVİLƏN İKİ LİDER: ATATÜRK, ERDOĞAN

Türkiyə Böyük Millət Məclisinin 29 oktyabr (29 Ekim) 1923-cü ildə qəbul etdiyi qərarla dünyaya yeni bir dövlətin - Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulduğu elan edildi, Qazi Mustafa Kamal Paşa Atatürk Cümhurbaşkanı seçildi. Ulu öndər Atatürk qurucusu olduğu Cümhuriyyətin onuncu il şənliyindəki məşhur nitqində bu günü türk xalqının ən əziz, ən böyük milli bayramı olaraq dəyərləndirmişdi. Müasir Türkiyə Atatürk (1881, Selanik - 10 noyabr 1938) öndərliyində türk xalqının qəhrəmanlığının şah əsəridir. Osmanlı Dövləti 4 il sürən Birinci Dünya savaşında dünya gücləri tərəfindən tamamilə işğal, pay-püş edilmiş və bu acı məğlubiyyət Sevr Andlaşması ilə rəsmiləşdirilmiş, möhtəşəm bir imperiya acınacaqlı duruma düşmüşdü. Sultan hökuməti Mustafa Kamala ölüm cəzası kəsmişdi, o isə ölüm cəzasından qaçıb özünü milləti uğrunda ölümün içinə atmışdı. *"Mən milli istəyimizin qarantiyası üçün tək yolun savaş, savaşdakı uğurun olduğunu deyirəm. Bütün gücümüzü, bütün*

qaynaqlarımızı, bütün varlığımızı Orduya verəcəyik. Gücümüzü dünyaya tanıtdıracağıq; yalnız ondan sonra milləti insan kimi yaşatmaq olacaq, deyirəm... Çağdaş bir cümhuriyyət qurmaq insanları insan kimi yaşatmaq, öz haqqını almaq deməkdir".

O bu düşüncənin sahibi idi. 19 may 1919-cu ildə bir neçə zabit dostu ilə kiçik bir gəmidə Samsuna gələn Mustafa Kamal görüşdüyü insanlara soyuqqanlı sakitliklə, qətiyyətli inamla demişdi: *"Gəldikləri kimi də gedəcəklər... Tək bir egemenlik var, o da milli egemenlikdir. Ölkəni, yenə ulusun öz gücü qurtaracaqdır".*

Yurdun hər tərəfindən gələn xalq təmsilçiləri Ulu Türk Ruhunun bətnindən doğulan Mustafa Kamal Paşanın çağırışı ilə 23 aprel 1920-ci ildə Ankarada Böyük Millət Məclisinə toplandı, "Meclis Başkanı" seçilən Mustafa Kamal öndərliyində Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlandığı elan edildi. Tək Çanaqqala Zəfəri Türk və Müttəfiq Dövlətlərin ordusunun yarıyarıya olmaqla 500 mindən çox əsgərinin qanı bahasına başa gəldi. Həmin savaşa Komandan Mustafa Kamal hücum keçən əsgərlərinə bu əmri vermişdi: *"Mən sizə hücum əmri vermirəm, ölməyi əmr edirəm".* Atatürk və Türk xalqı Qurtuluş savaşında möhtəşəm zəfər qazandı. Dünya ölüm-dirim savaşına qalxan türk qəhrəmanlığı qarşısında aciz qaldığını anladı, gördü. 24 iyul 1923-cü ildə İsveçrənin Lozan şəhərində Türkiyə Böyük Millət Məclisi təmsilçiləri ilə İngiltərə, Fransa, İtaliya, Yaponiya, Yunanıstan, Rumıniya, Bolqarıstan, Portuqaliya, Belçika, SSCB və Yuqoslaviya təmsilçiləri "Lozan Barış Antlaşması" imzalandı, Türk millətinə təhqir olan "Sevr Antlaşması" qüvvədən düşdü. Mustafa Kamal Atatürk Osmanlı Ordusunda zabit olmuş, Balkanlardan Afrikaya qədər ən ağır savaşların önündə getmiş, 23 avqust-13 sentyabr 1921-ci il Sakarya

Meydan Müharibəsindəki şəxsi şücaəti, komandanlıq məharətindən sonra Qazi adı almış və marşallığa yüksəlmişdi. Cümhuriyyət Xalq Partiyasını qurmuş və ilk Başkanı olmuşdur. 1938-ci ildə vəfatına qədər 4 dəfə ardıcıl Cümhurbaşkanı olmuşdu.

Atatürkün qurduğu Cümhuriyyət ilbəil tərəqqi edir, nüfuzunu yüksəldir, dünya birliyində haqq etdiyi yeri tutur.

Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Baş nazirliyi dövründə Türkiyə Böyük 20-liyə daxil olub, dünyanın iqtisadiyyatına görə inkişaf etmiş 18-ci, Avropanın 7-ci ölkəsi, Ümumi daxili məhsul - ÜDM-in artım sürətinə görə 20-liyin 1-cisi olub. 2002-ci ildə adambaşına ÜDM 3.492 ABŞ dolları idi, hazırda 10 min dolları ötüb. Türkiyə Cümhuriyyəti Quruluşunun 2023-cü ildə qeyd ediləcək 100 illiyində hədəf ixracatı 500 milyarda, toplam ticarət, idxal-ixrac həcmi isə 1 trilyon dollara çıxarmaq, dünyanın 10-cu ekonomi gücü olmaqdır. Türkiyə bu illərdə onlarla ölkədaxili, region və uluslararası projeni gerçəkləşdirib, 150 illik Mərmərə Layihəsi rəyasını həyata keçirib; yerin 60 metrlik dərinliyində dünyanın ən dərin sualtı tuneli ilə Şərqi Asiya ilə Qərbi Avropa birləşib, Pekindən Londona birbaşa dəmiryol xətti-Modern İpək Dəmiryolunun açılışına Bakı-Tbilisi-Qars xətti ilə yaşıl işıq yandırılıb. 82 vilayətin hamısında Universitet açılıb, dəniz, hava, quru yol, enerji infrastrukturunda, hərbi və mülki texnika və texnologiyalar istehsalında toplam Cümhuriyyət dövründə olduğundan artıq işlər görülüb. Türkiyə indi dünya siyasətinin əks qütblərinin ortasında dayanan, ziddiyyət və əksliklərin baş-başa gəldiyi məkanda məğrurluğunu qoruyub saxlamağı bacaran, böyük güclərin planladığı siyasi-hərbi tuzakların içindən çıxmağı bacaran, dünya siyasətinə haqq, ədalət, siyasi əxlaq nümunəsini gətirən söz sahibi dövlətə çevrilib.

Bu başarılar son illərdə bütün seçim və referendumlardan qalib çıxıb təkbaşına hökumət quran AK Parti iqtidarı ilə birlikdə Türkiyə və dünyanın ən reytingli sorğularında dünya siyasətinə təsir edən etkili siyasilərin ön sırasında – ilk beşlikdə yer alan Ərdoğanın adına yazılan uğurlardır.

17 iyul dövlət çevrilişi cəhdinin qarşısının alınması və Ərdoğanın çağırışı ilə İstanbulun Topkapı meydanındakı milyonların mitinqi türk xalqının demokratiyaya, azadlığa, milli qürura, vətənə, Anadolu yurduna sahibliyinin, sadıqlılığının və Ərdoğan sevgisinin təcəssümü oldu.

Türkiyə son illər dünya siyasətinə ən çox təsir edən dövlətlərdən birinə çevrilib. Bu Suriya, Liviya, İraq, Misir, Əfqanıstan, Ukrayna, Cənubi Qafqaz ətrafında baş verən hadisələrdə açıq görünür.

Mənim 2011-ci ildə şəxsinə məxsusi kitab həsr etdiyim, şəxsi və ailə üzvlərilə Bakıda, Ankarada görüşüb həmsöhbət olduğum Türkiyə Cümhurbaşkanı Rəcəb Tayyib Ərdəğan Ulu Yaradanı, Türkiyə və Azərbaycanı cani-könüldən sevən insan, Türkiyədə Atatürkdən sonra ən böyük xalq sevgisi qazanmış, böyük uğurlara imza atmış siyasi lider olaraq qəlbimdə özünə əbədi yer tutub.

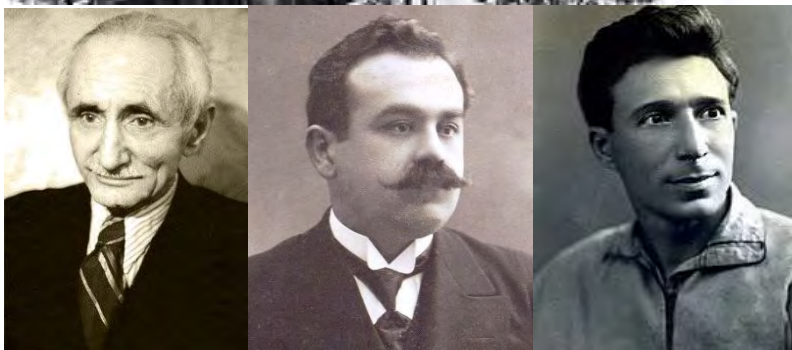
R.T.Ərdəğana canlı yayında suallar verilib: *"Türkiyə varlığına görə kimə borcludur?" - "Atatürkə və şəhidlərinə". - "Gücünüz tükənməyib ki?" - "Yenicə güc yığmağa başlamışam"*

- *"Türkiyəyə ən yaxın dövlət?" - "Qanı bir, canı biri olan can AZƏRBAYCAN!"*

Qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin 98 yaşı mübarək olsun!⁹

⁹<https://zengezur.com/index.php/9-xbrlr/225-29-oktyabr-t-rkiy-dz-mhuriyy-tinin-yarand-zh-nd-r>

TÜRK MEHMETCİYİ 102 İL SONRA YENİDƏN AZƏRBAYCANA GƏLİR

Türk Ordusuna yazılan şeirlər: Abdulla Şaiq, Salman Mümtaz, Cəfər Cabbarlı

Abdulla Şaiq, Neçin böylə gecikdin?

Sənsiz qəlbim qırıq, sönük, çiyənənmiş, xırpalanmış

Ömür şüşəm daşa dəymiş, həyatım parçalanmış,

Qırıq bir saz kimi sizlər qanlı, yorğun telləri.

Yıxılıb yandırar bütün qayğı vurmuş əlləri

Bu vətənin öksüzləri, gəlinləri, dulları,

Göz yaşıyla sulanmış hər keçdiyimiz yolları.

Yolunuzu gözləməkdən bənizləri sararmış,
Heç gəlmədin. O şən gülən ürəkləri qəm almış.
Sən gəlməsən, dolumsanmış ürəklər
Sən gəlməsən, xarabaya dönən qəlb abad olmaz.
Sən gəlməsən, günəş doğmaz, ümid gülüm açılmaz
Dodaqlarım gülməz, sönmüş bəxtimə nur saçılmaz
Başqasını istəməm də, ey Türk, tez ol sən gəl, sən
Gözləməkdən yoruldu, ah, axı gecikdin nədən?
Yollarına daşmı düzülmüş? Ya azğın qurdlarmı?
Buraxmır? Daş, dəmir ya polad olsa da onlar.
Ürəyində şalalədən ən mətin, qızıl atəşlə
Yandır onları, ərit, söndür, çeynə, boğ, əz, xırpala,
Xain alçaq düşmənlərə qol gücünü göstər.
Aç yolları, tez gəl ki qəlbim səni çox istər.

Salman Mümtaz. Ənvəriyyə

Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!
Səninlə fəxr edir şimdi böyük sultan, ulu qeysər
Ki, sənsən dahiyyi-dövrən, sənsən fatehi-kişvər,
Sana şayistədir əlhəqq tila ovrəngü zər əfsər.

Doğarmı madəri-giyti sənin tək bir də bir nər ər –
Xəyalı ay kimi aydın, məramı gün kimi ənvər?!
Səhabi-küfrü tən böldün, qılınc zərbiylə etdin şəqq,
Çıxartdın milləti yeksər işıqlı günlərə əlhəqq,

Ayıltдын türkləri, verdin dəmadəm türklüyə rəvnəq,
Sana bu işdə yardımcı yəqin oldu cənabi-Həqq,
Sən oldun həzrəti-Həqqin səfayi-lütfünə məzhər.
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!
Müsəlman qeyrətin çəkdi, gözətdin Türkün namusun,

Dağıtdın xavəri-islamdən küffar kabusun.
Məsaciddən dilərdi rus asa öz nəhs naqusun,
Gəbərdib, toprağə sərdin həyasız niyyətin rusun.
Günəşdən parlaq amalın olub Şərq əhlinə əzhər,
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!

Münzəm ordunu birdən səri-ədüvvənə saldırdın,
«Kral»lar rişəsin qırdın, «karol»lar tacın aldirdin,
Edib məğlub küffarı, nəvayi-suru çaldırdın,
«Hilal»ı ərşə yüksəltidin, «gün»ü əflakə qaldırdın.
Nihali-məqsədi-fikrin gətirdi datlı bin növbər,
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!

Ziyayi-fikrətin ilə ziyasızdıq, ziyalandıq,
Cəfavü cövr çəkmişdik, fütuhunla səfalandıq,
Livayi-nüsrətin ilə, bihəmdüllah, livalandıq,
Həqirü pəst olmuşduq, ucaldıq, etilalandıq.
Təməmən Qafqazın əhli könüldəndir sana əsgər,
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!

Səadət dövrü, söz yoq kim, yetirmiş şanlı cahidlər,
İgitlər, qəhrəman ərlər, şücaətli mücahidlər,
Buna tarixdə vardır dəxi binlərcə şahidlər,
Tikibdir onlara şəhlər neçə yerdə müşahidlər.
Yapar millət sana layiq tiladən heykəli-əkber.
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!

Səmada yıldırım tək parlayan dəm tiğinin bərqi
İşıqlandırdı şəmsəsa sərəsər aləmi-Şərqi,
Nisari-xaki-payınçün düzüldü bin gözəl şərq;
Bənim naçiz şeirimlə vəli var onların fərqi –
Mübarək vəchini görcək tapar əşarımız zivər,
Yaşa, ey qaziyi-əzəm, yaşa, ey möhtəşəm Ənvər!

Öyün, millət!

O gün millət ki əltəfi olub şövkətli sultanın,
Hilalın haləsi qılsın əhatə türk övtanının.

Təfaxür eylə, ey millət, muradın hasil olmuşdur,
Daha əflakə yüksəlməz əninü ahü əfğanın.

Zıyasız rus zülmündən o yüksək ruhun ölmüşdü,
Dökürdü şişəyə hər dəm şərabi-nab tək qanının.

Qızılgül tək açıl, gül, gör ki, türkün şanlı ordusu
Rivaqi-ərşə nəsb etmiş böyük Osmanlı ünvanının.

Səmaya doğru toğrul tək sən, ey türk oğlu, uç, yüksəl
Ki, sənsən şanlı övladı şərəfli əski Turanın.

Bulud altında qalmışdı əgərçi kövkəbi-bəxtin
Gör imdi nəcmi-zahir tək hilalın, nəcmi-tabanın

Gərək taği-müqərnəsdən asılsın türkün tuğrası
Mələklər zibi-duş etsin livasın Ali-Osmanın.

Bütün, Mümtaz, ellərdən olar türk milləri mümtaz
Sürər bundan sora türklük çərəfli-çanlı dövrünün.

Cəfər Cabbarlı (Nuru paşaya)

Türk sağ ikən, yurduna əl toxunmaz.
Ölsə də zəncir daşımaz, qul olmaz,
Alaram mizrağı bir türk kimi,
qalxan çəkərəm mən!
Tutduğum haqq yoludur,
qan tökərəm can verərəm mən
Atılın bombalarım, Qandır, oddur təməli,
Böyük Turan -Vətənim!!!
Ölkə mənim, vətən mənim, yurd mənim,
marş irəli, marş irəli əsgərim!

Türkün nəğməsi

Məhəmməd Hadi

Türkün tökülən qanları bihudə gedərmə?
Diqqətlə düşün, yoxsa bu qan həpsi hədərmə?
Dörd ildə verilmiş bu qədər can hədə olmaz,
Məfkurə yolunda tökülən qan hədə olmaz,
Qiyətli olan xuni-şəhidan hədə olmaz,
Dul qalmış olan növheyi-nisvan hədə olmaz,
Bax səs sonuna, hikməti-türkan hədə olmaz,
Bədbəxt olan əğfani-yetiman hədə olmaz.

Türkün tökülən qanları bihudə gedərmə?
Diqqətlə düşün, yoxsa bu qan həpsi hədərmə?
Qan ilə qazandıq zəfəri, verməriz əldən,
Xof eyləmədik atəşi-dəhhaşə düvəldən
Bir zərrə belə qorxmayırız dəsti-əcəldən,
İstərsə cahan çevrili varsın da təməldən.
Türkün üzü çevrilməyəcək səmti-əməldən,
Türklər geriye dönməyəcək müslüh əməldən.
Yüksək yaşamaq istər ikən cümlə miləldən.
Türkün tökülən qanları bihudə gedərmə?
Diqqətlə düşün, yoxsa bu qan həpsi hədərmə?¹⁰

Vətən nə Türkiyədir Türklərə, nə Türküstan
Vətən, böyük və əbədi bir ölkədir-Turan!
Ziya Göyalp

¹⁰ <http://zengezur.com/index.php/9-khbrlr/khbrlr/257-t-rk-mehmetdzyi-102-sonra-az-rbaydzana-t-krar-zh-lir>

Qazi İbrahimlə Sərkər Qönçə hekayəti

Türklər qardaşlıq, müsəlmanlıq borcunu yerinə yetirirlər, Bakını, digər yerləri azad edib minlərlə günahsız insanı labüd ölümdən xilas edirlər. Ancaq qırmızı bolşevik Rusiyası yenidən vəba kimi Azərbaycana, Qafqaza dönmüşdü, hər yerdə rus casusları türk əsgərlərini axtarırdı. İbrahim də çox döyüşdən çıxmışdı, atdığı güllələr xeyli ermənini o

dünyaya göndərmişdi. Daşnak libasın çıxardıb bolşevik cildinə girmiş ermənilər çoxdan onun iyin almışdılar, pusqudaydılar. Odur ki, övladlarını, çox sevdiyi Qönçəsini də götürüb labüd ölümdən, ya sürgündən xilas olmaq üçün Anadoluya dönməyə qərar verir, altdan-altdan yol-iriz, Arazboyu kəndlərdən etibarlı bələdçi də tapır. Axşamüstü qonum-qonşunu çağırır, evində, həyatində olub qalanını kəndin imkansızlarına, başsız qalanlarına paylayır. Qönçə onlarla vidalaşmağa gələn doğma, əzizlərinə üzünü tutub deyir: "Ya qismət, bir də görüşək, görüşməyək, ancaq hər axşam gün batandan sonra Hərtizin başında görünən o parlaq ulduza baxıb mənə xatırlayarsınız, mən də necə ki canımda can var, nəfəsim gedib-gəlir, üzümü o ulduza tutub sizi yada sala-cam, yurdumu xatırlayacam..."

İbrahim yola çıxmadan öncə Qönçəni də, oğlunu da alır yanına, gəlirlər pəyəyə, tək bircə boğaz düyləri qalıbmış, başına çatı bağlayıb gətirir Əmiraslanın həyatinə, bağlayır ağaca, deyir: "Əmiraslan, iki ay əvvəl sənə o itən cöngəni mən sənə bu bacının köməyi ilə pəyəmdə kəsib-soyub ata yükləyib gecəynən aparıb yarisin Qaravun dərəsində, yarisin da Hərtiz dağında aclıq çəkən qaçaqlara çatdırmışdım. Nə həmin vaxt, nə də bu iki ildə bir dəfə də olsun sənə Qönçə bacın dilinə gətirmədi ki, bu cöngə qardaşımıdır, nə bir söz soruşdu, nə yadıma saldı, nə üzümə vurdu, nə bir dəfə sənə demədi ki, axtarma, itiyinin başı əldə deyil, bu da bir sınaq idi, indi zamanı gəlib əvəzini qaytarıram, bağışla, iznsiz elədim bu işi, başqasının malına qıymadım, bu boğaz düyə o cöngənin əvəzidir, gəl halallaşaq, biz uzun yol gedəsiyik, bəlkə bir də görüşmədik. Onu da bil ki, necə ki canımda can var, Allahın köməkliyi ilə sənə bacını gözümün üstündə saxlayacağam..."

Qönçə gedəndən az sonra kiçik qardası Əmiraslanın qızı

olur, onun adın da Qönçə qoyurlar. Sonra Türkiyədən onların övladlarının yaxşı sorağı gəlmişdi, tanınmış insan olmuşdular, ancaq sovetin vaxtıydı, axtarıb tapan olmamışdı.

Türk Osman Əli ilə yüzbaşı Baba hekayəti

İl 1918. Ermənilər Qars, Ərzurum, o biri ətrafdakı rus-türk davasından əldə etdiyi xeyli silah-sursatla, topladıqları 10 minlik nizami ordu ilə Zəngəzurda müsəlmanların qanını axıdırdılar. Zəngəzura köməyə gələn türk zabıt və əsgərlərini yüzbaşı Baba qarşılayır, kəndlərdə yerləşdirir, bir neçə gün də məşq edirlər, meşə, dağ yollarının gizlinlərini öyrənirlər, pusqu gözləyən ermənilərə qarşı əməliyyat qururlar. Bir tərəfdən ermənilər basqın eləyəndə bunlar da başqa səmtdən qəfil hücum edirlər, namərd erməniləri qovub türk-müsəlman kəndlərindən çıxarırlar. Hər iki tərəfdən çoxlu itki olur.

Qonşu kənddə dinclərini alıb növbəti hücumu hazırlayan türk bölüyünün pərişan, yorğun halı Babanın gözündən yayınmır. Niyəsin soruşur, öyrənir ki, türk qoşununun içərisində Osman adında bir əsgər varmış, Osmanlıdakı erməni qırğınlarında bütün ailəsi, qohum-əqrəbası, kəndi amansızlıqla məhv edilibmiş, tək körpə oğlu gözdən yayınıb salamat qalıbmış, savaştan geri dönmən əsgər oğlunu da götürüb Qafqaza yardıma gələn orduya qoşulub, oğlunu gözündən uzaq qoymurmuş. Bu dəfə də qəsdən dədə-balanı arxada qoyublarmış ki, təhlükədən uzaq olsunlar. Ancaq düşməni alıb, xəbər tutub, gizli yolla gəlib atlara baxan ata-oğlu mühasirəyə alır, Osman bu döyüşdə özü şir kimi döyüşür, ağır yaralanır, oğlunu xilas etməyə çalışsa da, gücü yetmir, özü şəhid olur, 6 yaşında oğlu da əsir götürülür. Geri qayı-

dan əsgərlər təzədən səpələnib yaxın ətrafı nə qədər axtarırlar, uşağın izin tapa bilmirlər.

Baba bu əhvalatı eşidir, olayı yerli-yataqlı öyrənir, qeyrət, namus hissi içində od tutub alovlanır, indi o uşağı gözləyən taleyi göz önünə gətirir, vətəninin harayına gələn tək qalmış türk əsgərinin ruhu elə bil, onu köməyə çağırır, bu səs onu rahat buraxmır.

Baba bu dağların, kəndlərin hər gizli keçidinə bələd idi, ətrafdakı erməni kəndlərinin hamısını əlinin içi kimi tanıyırdı. Atların duracaq yerinə kimin hansı yolla gələ biləcəyini də təxminən anlayır. Riski, onu gözləyən taleyi də göz altına alır, lap ölümünü bilsə də, alnına sıxmağa bir son gülləni də qalifeyi paltarının döş cibinə qoyur, evə gəlir, bir az yuxusun alır, gecə yarıdan ötəndə bircə halalı ilə vidalaşır, baxışlarıyla uşaqları ilə də görüşüb yola düşür. Burdan o yana atla getmək mümkünsüz idi, yollarda erməni qaravulları dururdu. Atı meşənin qalınlığında ağaca bağlayır, silahını götürüb erməni kəndi Dığın arxasına keçir, dəfələrlə evində olduğu yüzbaşı Arakelin evinin arxa pəncərəsindən içəri girir. O, bu evdə kimin hansı otaqda yatdığını yaxşı bilirdi, Arakelin sonbeşik oğlun yorğana büküb vurur qoltuğuna, yataq otağına girib tapançanı alnına dayayır: "Qorxma, öldürməyəcəm, çox çörək kəsmişik səninlə, bir hökumətə qulluq eləmişik, bir-birimizə sirmimizi açmışıq, kirvə olmuşuq, ancaq indi iş o yerə çatıb ki, bunu eləməliyəm. Türkün uşağın tapıb verməlisən mənə. - İmkan ver, görüm neynirəm..."

Baba:- O türk çocuğu mənim əmanətim idi, dan ulduzu doğmamış gətirərsən Qara yalın ayağındakı bulağa enən arxa cığırdakı palıdın dibinə, sağ gətirsən, sağ aparasan, ölü gəlsə, ölüsün aparasan Aşotunun...

Arakel Babanı yaxşı tanıyırdı, bilirdi ki, dediyin eləyəndir.

Arakel "əmanət"i gətirir, bircə bunu deyir:- Vaxtında gəldin, səhər açılanda gec olacaqdı... Topun içinə qoyub atacaqdılar sizə tərəf.

Xoruzun ilk banında qucağında uşaq içəri girən Babanı xanımı Güldənə qarşılayır:

- Bu, bizim övladımızdır bu gündən, uşaqlarına baxdığın kimi bax buna, bir az da artıq, adı da Osman Əlidir, soyadı da Məmmədov.

Osman Əli məktəbi, Şuşa seminariyasını bitirir, mühasib ixtisası alır, idarə işində çalışır. Hamı da onu Babanın doğma övladı kimi tanıyır.

37-ci ilin tutatutu başlanmışdı. Osman Əli atası bildiyi Babanın dalınca Bayılda həbsdə yatan ata əvəzinin yanına gəlir, görüş alır, gizli planlarını qulağına pıçıldayır, çoxdankı tanış Mir Cəfər Bağirova məktub yazdığını, cavab gözlədiyini də deyir, sonra onun da nə etməli olduğunu anladır. Həbsxanadan gizli əlin köməyi ilə qaçan Baba İrana, ordan da Türkiyəyə keçir.

İndi növbə Osman Əlinin idi. Baba kimi kişilərin qədri bilinməyən məmləkətdə yaşamaq artıq onu da məngənə kimi sıxırdı. Yaxşı ki, hələ subay idi, əl-ayağına dolaşanı yo-xuydu.

Xanlıq kolxozunun ona təhkim olmuş qaşqa atını minib sürür Zəngilana hesabat verməyə. Qayıdanbaş Arazboyu kənddə sakit bir yer tapıb gecənin düşməyin gözləyir, irəlilədən pəsətlədiyi yerdən Arazı vurub keçir İrana. Ərzurumda Babanı arayıb çox çətinliklə tapır, ömrünün sonuna kimi ona oğulluq borcunu sədaqətlə yerinə yetirir.

Və bu da son. İl 1974. Ömrünün 90-cı ilini yaşayan Baba kişi hiss eləyirdi ki, Allahın verdiyi möhlət bitmək üzrədir. İllərdir, vətəndə qalan oğul-uşaqlarının da hamısının sevgisin, iyin aldığı, cani-könüldən mehri-məhəbbət bağladığı,

onun qayğısını çəkən, yanından bir addım ayrılmayan Osman Əliyə üzünü tutub deyir: - Oğul, məni həmin yerə apar, o taya baxım yenə, yaman çox darıxdım...

Babanın Vətəndən bu taya keçəndən məskun olduğu köy - Ərzurumun Xorasan kəndi onun dünyaya göz açdığı, ayaq tutub yeridiyi, cavanlıq illərini keçirdiyi Qubadlıdakı Fər-can kəndinə çox bənzəyirdi, burada illərdir o taydan qırmısı urusun çəkilib gedəcəyi xəbərini gözləyə-gözləyə qalmışdı. Məzar yerin də nişanlamışdı, düz təpənin üstündə, üzü qibləyə yox, Vətənə baxan yerdə.

Bir gün də Osmana deyir ki, uşaqları da çağırıbmışam gəlirlər, o səs yazanı da gətirəcəklər.

Və budur, yüzbaşı Baba illərdir hər səhər ayaqla çıxdığı təpəyə bu dəfə at üstündə köməklə qalxır. Bu illərdə tez-tez onu dinləmək, Vətənin ətrini almaq üçün yanına gələn əslən butaylı yazar, iş adamı Əli Turan bir tərəfində, Türkiyə Baş naziri Süleyman Dəmirəlin müşaviri olmuş Erol o biri yanında, övladlarının başı saydığı Osman Əli də qarşısında dayanıblar.

- Dediklərimi, səsimi, özümü çəkib yazın, o tayda qalanlarımdan gələnlər olacaq, mən görə bilmədim, daha gözləməyə səbrim yetmir, əcəl aman vermir daha, bir az tez, bir az gec, mütləq gələcəklər, qoy bu vəsiyyətimi öz dilimdən, ağzımdan eşitsinlər...

Yüzbaşı Babanın səsi yazılmış həmin videolent illərdir Türkiyədə, Azərbaycanda yaşayan çox sayda övladının, qohum-əqrəbasının evindədir, sözləri dillərdə əzbərdir:

- *Doğma yurd! Sən nə şirin imişsən! Səni belə sevməsəydim, heç bu qədər yaşaya bilməzdim, sənə qovuşmaq üçün ümidlə yaşadım, səni bu qədər sevməsəydim, başıma bu qovğalar da gəlməzdi. Sənin şirinliyindən mənə ömrüm boyu zəhər dadızdırsalar da, səni yenə canım qədər sevdim...*

*Ax, doğma yurdum, kəndim, canım elim-obam, sənsiz necə yaşadım bu illər uzununu, sənə qovuşmadan son yolçuluğa getmək nə qədər çətindir bilsən... Ax, Vətən, Zəngəzur, Qubadlı, Fərcan elim...*¹¹

Bu həsrət 2020-ci ildə 44 günlük savaşa bitdi.

Qardaşlıq məkanları: Nargin, Çanaqqala, Bakı, Qarabağ...

Dünyanı yenidən bölüşdürmək üçün başlanmış Birinci dünya müharibəsi (28 iyul 1914–11 noyabr 1918) əvvəlcə "Antanta" - Böyük Britaniya, Fransa və Rusiya imperiyası ilə "Üçlər ittifaqı" - Almaniya, Avstriya-Macaristan və İtaliya (1915-ci ildə Antantanın tərəfinə keçir) arasında başlanmışdı. 38 dövlətin qarışdığı, 70 milyondan artıq hərbinin (onların 60 milyonu avropalı idi) qoşulduğu, 10 milyon əsgərin yaşamını itirdiyi bu savaşa Osmanlı dövləti 1914-cü ildə "Üçlər ittifaqı" tərəfindən qoşuldu. Buna cavab olaraq oktyabrın 2-də Rusiya, 5-də Böyük Britaniya, 6-da isə Fransa Osmanlıya müharibə elan etdi. Suriya, Fələstin və Qafqazda Osmanlıya qarşı yeni cəbhələr açıldı. 1914-cü ilin dekabrından başlayaraq Qafqaz cəbhəsində Rusiyanın hücumları türk ordusuna acı faciələr yaşatdı. Dekabrın 21-i şaxtalı günlərdə başlanan yürüşdə təkcə Sarıqamışda soyuqdan donub həlak olan və əsir düşən türk əsgərlərinin sayı 30 min nəfərdən çox idi. Əsirləri saxlamaq üçün Nargin adasında (indiki Böyük Zirə) çar Rusiyasının yerli idarələri qısa zamanda hərəsi 125 nəfərlik 40 barak tikdirir, əsir alınan 10 minə yaxın türk əsgər və zabitlər adada olduqca ağır

¹¹ <https://525.az/news/155287-1918-in-iki-hekayeti-tarixce>

şəraitdə yaşamaq məcburiyyətində qalırlar. Narginə tək hərbi əsirlər deyil, Şərqi Anadolunun rus işğalına məruz qalmış Qars, Ərzurum, Ərdəhan bölgələrində yaşayan itaətsiz mülki əhali də yerləşdirildi. Hərbi düşərgədə alman, avstriyalı, bolqarlardan da əsirlər vardı. İçərilərində qoca, qadın, uşaq olan türk əsirlərinin şəhər əhalisinin gözü qarşısında keçidini təşkil edən çar Rusiyası çinovniklərinin hərəkətləri milli düşüncəli ziyalıların, ruhanilərin, sahibkarların çox ciddi narazılığına səbəb olur, imkan düşdükcə onlara yardım edilir, müxtəlif vasitələrlə qaçırılıb gizlədilir. Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti, "Qardaş köməyi", "Möhtaclara kömək", "Türk əsirlərinə yardım komitəsi" və bu kimi bir neçə cəmiyyət yaradıldı. Narginə əsirlərin gətirilməsi 1915-ci ilin mart ayında başlanmış, 1918-ci il oktyabrında düşərgə bağlanmışdır. Nargin adasında türk məhkumları üçün düşərgənin rəis, komendant, nəzarətçilərin çoxu isə rus, erməni idi.

Bakı arxipelaqının ən böyük adası olan Zirədə yerləşən Narginin ümumi sahəsi 3,5 kv. kilometrdir. Böyük Zirə (Nargin) adası Bakı körfəzini dənizdən ayırır, Abşeron yarımadasının cənubunda yerləşir. Nargin adasının uzunluğu 3,1, eni isə 0,9 kilometrdir, bitki örtüsü azdır. Körfəzi dənizdən ayıran ikinci ada Daş Zirədir ki, buna Vulf adası deyilir. Zirə sözü ərəbcə Cəzirə (ada) sözündən əmələ gəlmiş, Cəzirə sözündən "cə" sözönlüyü atıldığından tək Zirə sözü qalmışdı. Nargin və Vulf adalarının adı I Pyotrdan xatirədir. Belə ki, Pyotr onları xəritədə Fin körfəzində eyni adalara bənzətdiyindən bu cür də adlandırılmışdı.

Əsirlərin halı Nəriman Nərimanovun məqaləsində

Azərbaycanın dövlət və ictimai xadimi, yazıçı-publisist Nəriman Nərimanov "Hümmət" qəzetinin 28 noyabr 1917-ci il sayında dərc edilən "Göz yaşı tökdürən Cəzirə" məqaləsi Nargində yaşanan

dəhşətli faciəyə işıq tutur: *"Kaş bu Cəzirəyə getməzdim. Kaş bir dəri, bir sümük bədənləri, sifətsiz gözləri, ah-zar edən insanları görməzdim. Kaş "Əfəndim su", "Əfəndim yemək", "Əfəndim paltar" sözlərini eşitməməydim. Kaş çılpaq, dodaqları soyuqdan titrəyən, üzləri bozarmış atasız-anasız balalarla sözləşməyəydim. Kaş xəstəxanada başları kərpic üstə can verən igidlərə rast gəlməyəydim..."*. Nərimanov 1200 əsir türkün hazırda ölüm ayağında olduğunu, 6 min nəfərin bu növbəyə hazırlaşdığını, tif, vəba kimi yoxuxucu xəstəliyin geniş yayıldığını xəbər verir. Belə çətin, ağır duruma tab gətirə bilməyən, psixoloji sarsıntı keçirdiyini dilə gətirən Nərimanov yazır: *"Mən ağladım...Mən gündə mərəzlər arasında gün keçirən, gündə dürlü-dürlü xəstələrin ah-naləsini eşidən, onların axır dəqiqələrinə öyrənmiş, tab gətirə bilməyib ağladım"*.

Nərimanovun qəzetdəki bu məqaləsi ictimaiyyətin, milli qüvvələrin, yerli özünüidarə orqanlarının diqqətini çəkdi və təcili olaraq Bakı Şəhər Dumasının nəzdində əsir işlərinə dair komitə yaradıldı, qurumun ilk iclası keçirildi. "Hümmət" qəzetinin 5 dekabr sayılı nömrəsində doktor Nəriman Nərimanovun əsir işlərinə dair komitədə etdiyi çıxışın təfərrüatı dərc olundu: *"adada hər gün 30 nəfər ölür. Ölüm faizinin çox olması adaya yeni hərbi əsirlərin ağır şəraitdə*

gətirilməsi, malyariya və dizinteriyadır, əsirlərə döşək verilmir, onlar nazik saman yataqlarda yatırlar, son iki həftə ərzində suyun olmaması səbəbindən paltarlar yuyulmur, içməli su, dərman çatışmır... Həbsxananın ətrafında çox qorxunc iy dolaşır. Bu, ölü qoxusu idi. Ölülər islam qayda-qanununa uyğun olmadığı bir şəkildə dəniz kənarında əsirlərin özləri tərəfindən qazılan quyulara, üst-üstə atılırdı. Yuyunma imkanı olmayan əsirlər arasında xolera, tif xəstəliyi baş qaldırır, baraklar qızdırılmadığından şaxtada donaraq həyata son verirdilər. Əsirlərə gün ərzində içərisində yağ və ot olmayan, qaynar sudan ibarət olan şorba və 100 qram qara çörək verilir, az keçmədən norma yarıbayarı azaldıldı. Yuyulma və dərmanlama bəhanəsi ilə əsirlərin geyimləri bəzən əllərindən alınır, əvəzinə köhnə, dağılmış kətandan paltarlar verilir...”

Komissiyanın məruzəsi əsasında qəbul edilən qərar, müraciət Tiflis və Peterburqa göndərilir, nümayəndələr Tiflis canişinliyində rəsmilərlə görüşür, bundan sonra bəzi tədbirlər görülür, ən ümdəsi Bakıdakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin yardımlarının adaya çatdırılmasında xeyli yumşalmalar olur.

Bakıdan başqa yardımlar da var idi

Hacı Zeynalabdin Tağıyev yenicə tikdirib başa çatdırdığı dəyirman binasının içərisində düzəliş etdirərək buranın həbsxanaya çevrilməsini çar üsuli - idarəsinin yerli təmsilçilərindən xahiş etmiş və bu təklif qəbul edilmişdi. Adadakı əsirlərin bir hissəsi bura köçürülmüşdür. Tağıyev müharibə illərində öz fabriklərində istehsal olunan parça məhsullarının bir hissəsini də pulsuz, ya da ucuz qiymətə Osmanlı ordusuna göndərirdi.

Canakkalada Azərbaycandan könüllü olaraq gəlib Qurtuluş savaşına qatılmış çox sayda şəhidin məzarı var, onlardan biri də 18 yaşlı İbrahimin məzarıdır.

Osmanlı tabeliyindəki Balkanlarda başlayan savaşda Osmanlıya ilk dəstəyi verən Bakı aydınları olmuşdu. 1912-ci ildə İstanbulda çıxan "Səbilur-Rəşad" məcmuəsində Bakıdan bir qrup insanın göndərdiyi bəyanat dərc olunmuşdu: *"Dindaşlar! Bilin və agah olun ki, yeganə ümidimiz və nıcatımız Osmanlının istıqlal və tərəqqisındadır!"*

Türkiyə Cümhuriyyəti Başbakanlığı arxivində saxlanılan aşağıdakı bu sənəddə həmin qardaşlıq duyğuları əksini tapmışdır: *"Türkiyə Cümhuriyyəti Baş naziri və xarici işlər naziri İsmət Paşa cənablarına!"*

Türk ordusunun Azərbaycanı azğın düşmənlərin caynağından xilas etdiyi, sevgili, gözəl İzmirimizin və bir sıra digər müqəddəs türk torpaqlarının qana susamış mənfur düşmənlər tərəfindən atəşə verilərək işğal olunduğı bir zamanda türk yurdu Azərbaycan da ingilis əsgərləri tərəfindən işğal edilmişdi. Bütün qəlblərin sızladığı, qan ağıladığı bir məqamda Azərbaycanın fədakar övladları 23 mart 1920-ci il tarixində baharın gəlişi münasibətilə Anadolu gününə həsr olunmuş xüsusi yardım kampaniyası təşkil etmişdir. Miqdar baxımından çox olmasa da, "Anadolu günü" yardım kampaniyasında bolşeviklərin işğalına məruz qalmış Azərbaycandan Anadoludakı qardaşlarımıza kömək məqsədilə 3 milyon rubl toplanmışdır".

1920-ci ilin may ayında Azərbaycan Türkiyəyə 62 sistern neft, benzin, kerosin göndərmişdi. Mustafa Kamal Atatürk 1921-ci ildə Nərimanova bir məktub yazaraq ondan dövlətin zəruri ehtiyacı üçün borc pul istəmişdi. Bu məktub səfir vasitəsilə 1921-ci il mart ayının 17-də Nərimanova çatdırılmış, o isə dərhal 500 kq qızıl göndərmişdi. Bunun

200 kq-ı dövlət büdcəsinə, qalanı isə silah və sursat üçün istifadə edilmişdi. Daha sonra Nərimanov Rusiyadan aldığı 10 milyon qızıl pulu da Ankaraya göndərmişdi. Bu yardımlar sayəsində döyüş içində olan ölkənin vəziyyəti xeyli düzəlmişdi. 1921-ci il mart ayının 23-də Azərbaycan hökuməti könüllü şəkildə Türkiyəyə Azərbaycan xalqının hədiyyəsi olaraq 30 sistern neft, 2 sistern benzin, 8 sistern yağ göndərdi. Bundan əlavə, 1922-ci ildə Batum yolu ilə Azərbaycan tərəfdən doqquz min tondan çox kərasin və 350 ton benzin yardımı edilib.

Nərimanov Atatürkün təşəkkür məktubuna cavabında Türk xalqının qazanılan uğurlarla imperiaizmdən qurtulma günlərinin yaxınlaşdığını, buna görə Türk xalqını təbrik etdiyini bildirir və sonra əlavə edirdi: *“Paşam, bizdə qardaş qardaşa borc verməz. Qardaş hər zaman qardaşının əlinədən tutar. Biz qardaş, hər zaman əlinizdən tutacaq və tutmağa davam edəcəyik.”*

Bu qardaşlıq 2020-ci ilin 44 günlük II Qarabağ savaşında bir daha sınaqdan şərəflə çıxdı.

Qaçırılan əsir türklərin sonrakı həyatı

Nargin adasında məhkumluq həyatı yaşayan türk əsgər və zabitlərini qaçırıb, onları müxtəlif bölgələrdə təhlükəsiz şəraitdə gizlədilib yerləşdirilməsi Türkiyə tarixçiləri, professor Cəmaləddin Taşkıranın qələmə aldığı "Birinci Dünya Savaşında türk əsirləri", Səlcuq Qızıldağın "Sarıqamışdan Sibirə qədər Nargin", Ziya Yerkökün şahid xatirələri əsasında yazdığı 1850 səhifəlik "Cəhənnəm adası Nargin", Hüsəməddin Tuğacın "Bir nəslin dramı", Qılman İlkinin "Türk ordusu Bakıda", Akif Aşırının "Nargin adasında türk əsirləri" kitablarında, Türkiyənin Turizm və Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən hazırlanan sənədli filmlərdə və s.də

əks olunub. Tarixçilərinin təqribi hesablamalarına görə, rusların nəzarətində 60-70 min nəfərə yaxın əsgər və zabit, 100 mindən çox mülki vətəndaş əsir həyatı yaşamalı olmuşlar. Bu sayda əsirlərin yalnız 10 min nəfərə yaxını Nargin adasında, qalanlar isə Rusiyanın içərilərinə, xüsusən isə Sibirin müxtəlif həbs düşərgələrinə paylanılmışdı. Bu məkanların sayı azı 25 olub.

Azərbaycanlılar türkləri həm fərdi şəkildə, həm də müxtəlif açıq, gizli təşkilatlar vasitəsi ilə əsirlikdən qurtarırdı. "Ergenekon yolu" jurnalının 1961-ci il ilk sayında Cümhuriyyət Parlamentinin Zəngəzurlu deputatı Məmməd Sadıq Aranın "Qardaş köməyi" məqaləsində yazırdı ki, Anadoluda fəlakətlərlə, müharibənin dəhşətləri ilə təkbaşına qarşı-qarşıya qaldığımız vaxtlarda, Ərzurum, Ərzincan, Trabzon, Rizə və digər Anadolu vilayətləri rus ordusunun işğalına məruz qaldığı dövənlərdə Azərbaycan türkləri bizi yalnız, köməksiz qoymadı.

Türkiyə dövlət arxivinin 6-cı fondunun "Nargin işi" adlı 346-cı qovluğunda türk əsirlərinin qaçırılmasının azərbaycanlı sahibkarlar tərəfindən həyata keçirildiyinə dair çox sayda faktlar var. Bakı Quberniyası Jandarma İdarəsinin təkcə 1915-ci il oktyabr ayının 5-dən dekabrın 30-dək davam etdirilən araşdırmasında jandarm idarəsinin agentura şəbəkəsinin də topladığı məlumatlarla yanaşı, Bakı əhalisinin Rusiya-Türkiyə müharibəsinə münasibəti də daxil olmaqla 81 səhifədən ibarətdir və təhqiqat 32 sənədi əhatə edir. İmperatorun Qafqaz canişinliyinə erməni əsilli müstəntiq Aleksandr Boqdanoviç Akopovun (Akopyanın) göndərdiyi məktubda Azərbaycan ziyalılarına qarşı başlanmış "Nargin işi"ndə adadakı əsir türk zabitlərinin qaçırılmasında iştirak etmiş azərbaycanlı sahibkarlar İsmayıl bəy Səfərlibəyov, Murtuza Muxtarov, Acar bəy Aşurbəyov və

onun həyat yoldaşı, Müsəlman Qadınları Xeyriyyə Cəmiyyətinin sədri Sona xanım Hacıyeva barəsində istintaq araşdırması başlandığı bildirilir. Danosçuların da əksəriyyəti ermənilər olub. Azərbaycan sahibkarlarının himayəsi altında bu iş ardıcıl davam etdirilir, pul toplanır, nəzarətçilər ələ alınır, gizli yerlər, evlər tapılır, azad edilən əsirlərin bir çoxu İrana keçirilir.

Əsirlərin adadan qaçışından sonra "İsmailiyyə" mehmanxanasına gətirildiyini, onların şərəfinə ziyafət verildiyini qeyd edən Akopov digər faktları da yazır: *"Bu idarənin nəzdində Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin Qafqaz cəbhəsində qaçqınların yerləşdirilməsi üzrə baş müvəkkiliyi fəaliyyət göstərirdi ki, bu quruma Xosrov Paşa Sultanov rəhbərlik edirdi. Qarsa, Ərzuruma, Ərdəhana göndərilən xeyriyyə cəmiyyəti üzvləri yetim uşaqları, xəstə və ahılları yığıb Tiflisə gətirir, oradan Gəncə və Bakıdakı xəstəxanalara, uşaq evlərinə yerləşdirir."*

Bu da məlumdur ki, adadakı nəzarətçi və həkimlərin də bir çoxu erməni idi, onların əsirlərə nifrəti, amansız hərəkətləri xüsusilə qorxunc idi; gözləri ağrıyanları müalicə etmək əvəzinə basıb gözlərini çıxarır, əbədi kor edir, azacıq müqavimət göstərəni, əsas da keçmiş zabıt və əsgərləri öldürməkdən zövq alırdılar.

Bakı qradonaçalnikliyinin 11 avqust 1915-ci il tarixli "məxfi" qrifli məktubunda polis idarə rəsilərinə qaçırılan bir qrup türk zabıt, əsgərlərinin adlı siyahısında yaşları, rütbələri, əsas əlamətləri də göstərilir və onların tez bir zamanda tapılıb geri qaytarılması barədə əmr verilir.

Qaçırılan türk əsirlərin adlı siyahısında 127 nəfər var.

Nargin əsirlərindən 300-dən çoxu 1918-ci ildə Azərbaycanın istiqlalı uğrunda Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində Göyçay, Qaraməryəm, Şamaxı, Bakı döyüşlərinə qatılıb.

Onlar Azərbaycanın azadlığı uğrunda ingilis-rus hərbi birləşmələrinə, erməni terrorçu silahlılarına qarşı 6 ay sürən savaşda mərdliklə savaşblar. Bakıdakı Türk Şəhidliyində əbədi uyuyan 1140 şəhid türkün arasında Nargin əsirlərinin də bir çoxunun adı var.

Azərbaycan - Türkiyə qardaşlığı əslində elə Nargin adasındakı həbsxana düşərgələrindən başlamışdı.¹²

¹² <https://zengezur.com/index.php/m-qal-l-r/198-zhardasl-zh-m-kanlar-narzhin-dzanazhzhala-bak-zharabazh>

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ GÜNLƏRİNDƏ YAZILANLARDAN

"Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin bəyanatı: Zəfər sənin olacaq, Azərbaycan Ordusu!

27 sentyabr 2020-ci il tarixdə səhər tezdən Ermənistan silahlı qüvvələri atəşkəs rejimini kobud şəkildə pozaraq, müxtəlif növ silahlardan istifadə etməklə Azərbaycanın yeni ərazilərini işğal etmək məqsədilə, geniş miqyaslı hərbi əməliyyatlara başlamışdır. Hərbi və mülki əhali arasında ölənlər və yaralananlar, dağıntılar var. Şəhidlərimizə rəhmət, yaralılarımıza şəfalar diləyirik.

Milli Ordumuzun hissələri düşmənin hücumunu dəf edərək, işğal altında olan bir sıra ərazimizi azad etmişdir.

Birliyimizin İdarə Heyəti və Ağsaqqallar Şurası Milli Ordumuzun qətiyyətli hücumunu dəstəkləyir, hər an mümkün köməyə hazır olduğumuzu bildiririk.

Ordumuza zəfərlər arzu edirik, xeyir-dualarımız

Ordumuz, döyüşən əsgər və zabitlərimiz üçündür.

Xalqımıza, Dövlətimizə, Ordumuza sonadək qətiyyətli olmağı, güc, iradə, birlik, qələbələr arzulayırıq.
Zəfərlər səninlə olsun, Azərbaycan Ordusu!

Sədr:

Hacı Nərimanoğlu¹³

¹³ 27.09.20. <http://zengazur.com/index.php/9-xbrlr/235-z-nzh-zur-dz-miyy-tl-ri-idztimai-birliyinin-b-yanat>

QARABAĞ UĞRUNDA SAVAŞA SONADƏK DAVAM - XALQIN İSTƏYİ BUDUR!

“Bütün tarixi məkr, hiylə, alçaqlıqlarla dolu olan, yalanı, yaltaqlığı, böhtanı dövlət siyasətinə çevirən Ermənistanın Moskvada əldə olunmuş atəşkəs razılaşmasının mürəkkəbi qurumamış Gəncə və digər şəhər, kəndlərimizi hərbi-siyasi havadarlarının havayı verdiyi top, raketlərlə atəşə tutması bunun yeni əyani sübutudur. Üz-üzə döyüşdə, savaşa həmişə rəzil, miskin durumda qalan ermənilərin əvvəlcə dünya liderlərinə minnətçi düşüb atəşkəs üçün vasitəçilik etməsinə yalvarması, ardınca imzalanmış sənəddən riyakarcasına imtinası, Azərbaycan iqtidarının humanist addımından bəhrələnib vaxt qazanaraq əzilmiş, sındırılmış hərbi maşınını təmir etmək istəyi bu murdar xislətin təzahürüdür.” Bu sözlər “Zəngəzur” Cəmiyyətləri Birliyinin İdarə Heyəti və Ağsaqqallar Şurasının bəyanatında deyilir. Xain saldırlarda həyatını itirən həmvətənlərimizə Uca Tanrıdan rəhmət, əzizlərinə səbir, yaralılarımla şəfalar diləyir. Sentyabrın 27-dən başlanan Milli Qurtuluş Savaşı ilə xalqımızın iradəsinin, yekdil düşüncəsinin qətiyyətli ifadəçisinə çevrilən Ali Baş Komandan İlham Əliyevə müraciət edərək, işğal altında olan Qarabağ və dövlət sərhədləri boyunca digər torpaqlarımız son kəndinə qədər tamamilə azad edilən günədək Ermənistanın və havadarlarının sülh, danışıqlar çağırışından imtinaya çağırırıq.

Prezident, Ali Baş Komandanımızın bu tarixi şansı, xalqımızın, ordumuzun döyüş ruhunu, qələbə əzmini Zəfər gününədək fasilə vermədən son qələbəyə aparacağına inanırıq.

Xalqımız sizinlədir, zəfərlər səninlə olsun, Milli Ordumuz, Sizə inanırıq, güvənirik, cənab Ali Baş Komandanımız!

Sədr:

Hacı Nərimanoğlu¹⁴

¹⁴ 31. 10. 20 <https://www.moderator.az/news/349844.html>

VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDƏ QƏLƏBƏMİZİN SƏBƏBLƏRİ

Azərbaycanın sentyabrın 27-dən başlanan Vətən müharibəsində qazandığı qələbə və Şuşanın alınması dünya mediasının gündəmindədir. Bu barədə hələ çox yazılacaq. Savaşda qazandığımız uğurlarımızın səbəbləri barədə fikirlərimi sıra ilə açıqlayıram:

1. Milli Ordumuzun döyüş ruhunun yüksək olması, xüsusi təyinatlı birləşmələrin misilsiz cəsarəti, peşəkarlığı, müasir modern silahlarla, Türkiyə və İsrail istehsalı olan insansız hava araçları - İHA, digər hərbi-texniki vasitələrlə təchizatı;

2. Azərbaycan Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin siyasi iradəsi, əzmi, xalqı qələbəyədək aparmaq məharəti, hücum xarakterli informasiya siyasəti, şəxsi ötkəmliyi, qüruru, komandanlıq keyfiyyətləri;

3. Qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti, Ərdoğan kimi dünyanın hesablaşdığı qətiyyətli liderin olması, onun Azərbaycana və Qarabağ məsələsində ədalətli, birmənalı mövqeyi, siyasi iradəsi, ölkəmizə arxa, dayaq olması, son illərdə Silahlı Qüvvələrimizin mənəvi ruhunun, döyüş qabiliyyətinin yüksəlişi üçün görülən birgə tədbirlər, TC-nin beynəlxalq arenada diplomatik kanallarla ölkəmizə verdiyi dəstək, haqq işimizi dünyaya yayması;

4. Xalqın döyüş əzmi, savaş ruhu, milli qeyrət və düşüncəsi, erməni təcavüzünün nəticələrini qəbul etməməsi, əsərlə barışmamağı;

5. Erməni təxribat, təcavüzünə qarşı qətiyyətli savaşa başlamaq üçün seçilmiş zamanın bizim üçün əlverişli olması (Rusiya və ABŞ-da seçkilər, sanksiyalarla çökdürülən

Rusiyanın Türkiyə ilə hərbi-sənaye kompleksi üzrə bağlanmış çoxmilyardlıq sazişlər, pandemiya və sair);

6. Ermənistanın baş naziri Paşinyana Avropa, NATO yönümlü hərəkətlərə görə cəzalandırma izni verməsi, Rusiyanın səssiz razılığı, nisbi bitərəfliyini saxlaması.

Daha bir neçə səbəb də əlavə etmək, yaxud səbəblərin sırasını dəyişmək də olar.¹⁵

¹⁵ 08.11.20 <http://zengezur.com/index.php/9-xbrlr/248-herbi-gelebe-sebebsonraki-vezifeler>

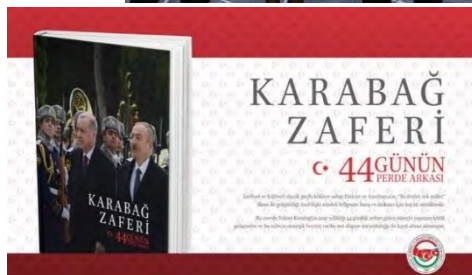
PROF. DR. AYĞÜN ATTARIN “QARABAĞ ZƏFƏRİ - 44 GÜNÜN PƏRDƏARXASI” KİTABI ÇIXIB

Türkiyədə yaşayan azərbaycanlı professor, Türkiyə Prezident Administrasiyasının Təhlükəsizlik və xarici siyasət komissiyasının üzvü, Türkiyə-Azərbaycan Dostluq, Əməkdaşlıq və Həmrəylik Vəqfinin rəhbəri Aygün Attarın Azərbaycanın 44 günlük Vətən Müharibəsində qələbəsinə həsr olunmuş “Qarabağ Zəfəri - 44 günün pərdəarxası” (Karabağ Zəferi – 44 günün perde arkası) adlı kitabı işıq üzü görüb.

Kitabın ön sözünü Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti

Rəcəb Tayyib Ərdoğan yazıb. Kitab Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzində Azərbaycan dilinə çevrilərək nəşr edilib.

Kitabın nəşr məsləhətçisi Türkiyə Prezidentinin sözcüsü İbrahim Kalındır.¹⁶

¹⁶ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/16-professor-ayzh-n-attar-n-trk-y-d-zharaba-z-f-ri-44-zh-n-n-p-rd-arkhas-adl-kitab-kh-b>

SƏFİR HULUSİ KILIÇA

2008-2012-ci illərdə qardaş Türkiyənin ölkəmizdə səfiri olmuş Hulusi Kılıçın adı xalqımıza yaxşı tanışdır, bu ad hər kəsdə xoş duyğular yaradır – eynilə Türkiyə Cümhurbaşkanı R.T.Ərdəğan, Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, Xarici işlər naziri (dünyanın ən enerjili diplomatı) Mövlud Çavuşoğlu kimi.

1 yanvar (Ocak) Büyükelçimizin doğum günüdür.

Bakıdan gedəndən sonra

haqqında dəfələrcə bu epiteti yazdım: “Türkiyənin Azərbaycana gəlib getmiş ən fədakar diplomatı.” O, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Dostluq” ordeni ilə təltif edilib (13 sentyabr 2012-ci il).

Yaddaşlarımızı oyadaq; 10 oktyabr 2010-cu ildə İsveçrədə Türkiyə ilə Ermənistan arasında imzalanan protokollar, Türk şəhidliyindən Türkiyə bayraqlarının çıxarılması, Şəhidlikdəki məscidin bağlanması, Türkiyə XİN-nin Azərbaycana nota vermək məcburiyyətində qalması, Bakıda qardaş ölkəyə qarşı kənardan idarə edilən, indi 5-ci kalon deyilən, başı Kreml saatı ilə işləyənlərin – dünən Türk məhmetciklərinin Qarabağa gəlişi ilə gözləri tökülən sapı özümüzdən olan baltacıqların “bütün cəbhəboyu hücumlar”ı,

qonşu dövlətlərin Azərbaycanı Türkiyədən ayırmaq, Moskvanın toruna salmaq üçün göstərdiyi həyasız cəhdlər, sərhədlərimizə təcavüzü... İki qardaş ölkə arasında çətin imtahan dövrü idi.

Sayın (say-seçmə, sayılıb seçilən deməkdir) Hulusi Kılıcın həmin çətin dövrdəki səbirli, təmkinli, ölçülü-biçili, müdrik davranışı, mahir diplomat mövqeyi o vaxtlar bir çox məkrli planların puça çıxmasında mühüm rol oynadı. 10 il sonrakı bir müsahibəsində o günləri xatırlayaraq deyir: “Biz böyük bir ailəyik. Ailədə problemlər ola bilər. Biz bu problemləri özümüz həll etməliyik. Bu, bir sınaq idi. Sınaqdan müvəffəqiyyətlə keçdik. Mən bir kitab yazıram. İnşallah, qarşıdakı illərdə onu oxuyarsınız. Adı “Çekişerek pekiştik”, yəni “Çəkişərək bərkidik”. O illəri gənc nəsillər də bilsinlər deyə yazıram. “Məni öldürməyən problem məni gücləndirir” məsəli var. Xarici düşmənlərə izin vermədim, Rəbbimə şükürlər olsun, öz millətimin əleyhinə çalışmadım. O günlərin ayrıntılarına girsək, proqram saatlarla sürər.”

2011-ci ildə çıxan Türkiyə Cümhuriyyətinin Baş naziri, AK Parti Başqanı R.T.Ərdoğan haqqında kitabımda Böyükkelçi Hulusi Kılıcın həmin günlərdəki əhvali-ruhiyyəni olduqca gözəl əks etdirən, kədərli intonasya ilə dediyi bu sözləri-sitəti olduğu kimi heç bir şərh vermədən kopyalayıb kitabda vermişdim:

“Nə olar, artıq buna inanın! Dəfələrlə söylədik ki, o torpaqlar bizim ata torpaqlarımızdır. Biz bir bütövük, soydaşlıq. Aramıza nifaq salmaq istəyənlərə, bizi ayırmaq istəyənlərə fürsət verməyin! Türkiyəyə güvənin! Türk xalqı hər zaman Azərbaycanın yanındadır. Azərbaycan istəmədən sərhədlər də açılmaz. Biz o torpaqlar üçün sərhədləri bağladırıq. O torpaqlar azad edilmədən də açmayacağıq. Bunu

bütün dünya bilir. Türkiyə protokolları imzalamaqla lazım olan addımı atıb. İndi növbə qarşı tərəfdir. Bütün Qafqazda sülh istəyirik. İstəyirik ki, bircə qapalı qapı qalmasın, hər kəs burdakı inkişafdan payını alsın!...Türkiyə prezidentinin, baş nazirinin və xarici işlər nazirinin “Azərbaycan torpaqları işğaldan azad edilməyincə Türkiyə Ermənistanla sərhədləri açmayacaq” bəyanatlarına inanın, biz bunu 50 dəfə demişik. Bura bizim ata yurduumuzdur. Türkiyəyə güvənin. Türkiyə xalqı hər zaman Azərbaycan xalqının yanındadır.” Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkün Bakıda abidəsinin ucaldılmasına, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva, Türkiyə Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan və xanımı Əminə Ərdoğanın iştirakı ilə açılışına nail oldu (17 may 2010). Türkiyə-Azərbaycan qardaşlıq tarixinin iki ən şərəfli səhifəsinin 1-cisi 1918-ci il 15 sentyabrıdır - Nuru paşa komandanlığında Osmalı-türk əsgərinin Bakını və bütün Azərbaycanı erməni-ingilis-rus işğalından azad etməsi, 2-ci də 44 gün davam edən Vətən müharibəsi. Səfir Hulusi Kılıçın Bakıda Nuru paşanın xatirəsini əbədləşdirmək söyləri sonda (28 iyun 2012) elə Büyükəlcilikdə Nuru paşa büstünün qoyulması, Nuru paşa salonunun açılışı ilə yekunlaşmalı oldu

Azərbaycandan sonra Moldovada səfir oldu, Qaqauzlarda Baş konsulluq açmağa, bizdən də əvvəl Moldova ilə Türkiyə arasında kimlik - şəxsiyyət vəsiqəsi ilə gediş-gəlişə nail oldu, çoxlu mədəniyyət mərkəzləri tikdirdi, türksoylu qaqauzlarla Türkiyə arasında etibarlı körpü qurdu, orda da Moldovanın yüksək ordeninə layiq görüldü. H.Kılıç hazırda Türk Dünyası Parlamentlər Birliyinin (TDPB) xarici əlaqələr üzrə baş koordinatorudur. Hər zaman “Jurnalistlər Hulusi Kılıcın dostlarıdır” deyiminin həqiqiliyini qoruyub

saxladı. TRT “Türkiyənin səsi” və TRT/ Azərbaycan saytı-
na yadda qalan, yuxarıda bir abzas gətirdiyim səmimi mü-
sahibəni vermişdi, sadəcə üzündən xoş təbəssümü əskik ol-
mayan bu müdrik insanı, qardaş ölkənin bu peşəkar azman
diplomatinə daha yaxından tanımaq üçün oradan iki abzası
da oxucuların diqqətinə çatdırıram: “Mən kənddə doğulub
böyümüşəm. Tokatın Reşadiye Köklü kəndindənəm. Ailə-
də 5 qız, 5 oğlan idik, tək ana-atadan 10 uşaq. Yəni mən
kənddən – xalqın içindən çıxmış, sonralar səfir olmağa qə-
dər getmiş bir adamam. Xalqın içindən gəlmək insana çox
şey verir. Mənim etmədiyim iş qalmadı kənddə: mal-qara
saxladım, əkin əkib-biçdim, amma Rəbbimə şükürlər olsun,
səfir olmağa qədər yüksəldim. Həm də vəzifəmi layiqincə
yerinə yetirmiş səfir sayıram. Həm Azərbaycanda, həm də
Moldovada dövlət medalları ilə təltif edilmişəm. Uşaqılıqda
işlətdiminiz ortaq ifadələr var idi Bakıda. Anam mənə uşaq-
lıqda “Gəl səni çimdirim” və ya “Get, üzünü, əlini yu” de-
yərdi. Mən Bakıda doğulduğum kəndin türkcəsi ilə qarşı-
laşdım, əsil türkcə ilə. Bilirsiniz, İstanbul və Ankarada türkcə
daha fərqlidir, amma Anadolu türkcəsini Azərbaycanda
yaşayırsınız. Mən hələ də Bakıya getdiyim zaman özümü
öz məmləkətimdə, şəhərimdə olan kimi hiss edirəm, çox
xoşbəxt oluram. Bizi bir-birimizə yaxınlaşdıran əsil bağ da-
marlarımızda axan qandır.” Sevgi qarşılıqlıdır - can Azər-
baycan da sizi cani-könüldən sevir.

Doğum gününüz mübarək, təbrik edirik, sayın Böyükəl-
çimiz Hulusi Kılıç, sizin etdiklərinizi sizdən özgə kimsə
edə bilməzdi. Bundan sonra da sizə sağlam, uzun, xeyirli
ömür diləyi ilə, **Hacı Nərimanoğlu**¹⁷

¹⁷ 01.01.21 //www.moderator.az/news/355453.html

“OSMANLICADAN TƏRCÜMƏ TÜRKƏ” ...NƏ DEMƏK?!

İndicə bu xəbəri oxuyub pərişan oldum: “AzTV “Diriliş Ərtoğrul” teleserialının Azərbaycan dilinə tərcümə və dublyajına başlayıb.” Bəs biz bir millət, iki dövlət idik?!

Mən artıq bu mövzuda mətbuatda bir neçə dəfə yazmışam, etirazımı bildirmişəm, etiraz məktubu göndərmişəm.

Ona görə ki, Azərbaycanda 7-dən 77-yə hər kəs Anadolu türkcəsini anlayır, Şabanın, İbonun filmlərini də məhz türk-cə əzbər bilir. Onları dublyaj edib bay elədik, indi də bu cür 150 seriyalı tarixi filmlərə girişmişik. Çox nahaq! Şəxsən mən, ailəm və çalışdığım universitetin tələbələrinin böyük bir qismi bu filmə baxmışıq, auditoriyalarda müzakirə də etmişik. O dublyaja kim baxacaq artıq, guya Şaban, İbo... “Hababam sınıfı” dublyajlarına baxan oldumu?!

Bizdə dublyaj mədəniyyəti, təcrübəsi yoxdur, ən düşük səviyyədədir, ən yaxşı əcnəbi filmlərin belə anasını ağlar qoyub yaman günə salmaqda mahirlik, seyr etmək mümkünə künsüzdür. Heç olmasa, bu dublyaja girişənlər, altına, üstünə adlarını həkk edib pul qazananlar rusların, türklərin xarici filmləri necə dublyaj etmələrinə baxırlarmı? Özlərinin-kidir elə bil.

Kürsülərdə Türkiyəyə canı, könlü, soyu, dilibir qardaş deyirik, dara düşəndə yardım, aman umuruq, əlindən yapışıırıq, türkük, türkün əsl elə bizik deyirik, əməldə türkcəyə bax beləcə rəsmən xarici dil statusu veririk, əcnəbi dil yarlı-ğı yapışdırırıq, sözü müzdən imtina edirik. Elə bu dublyaj, tərcümə oyunu kimi. Və bir daha M.Ə.Sabirin misraları ya-da düşür:

**“Osmanlıcadan tərcümə türkə” – bunu bilməm,
Gerçək yazıyor Gəncəli, yainki hənəkdir;
Mümkün iki dil bir-birinə tərcümə, amma
“Osmanlıcadan tərcümə türkə” nə deməkdir?!**

Mirzə, biz elə 100 il əvvəlin həmənkı yalançı türkük, nəyimiz var dildədir. Başımıza gələnlərin, gətirilənlərin kökündə həm də bu dayanır- halalca türk adımıza, soyumuza, tariximizə sahib çıxıb bilməmişik, əslimizdən, soy-kökümüzdən qoparılıb ayrılmışıq.

Bələlərimizin bir nədəni də budur.¹⁸

¹⁸ <https://moderator.az/read/344902/>

ÜMUMTÜRK TARİXİNDƏN ORTAQ TÜRK DİLİNƏ DOĞRU

Beynəlxalq konfransda məruzə

Hacı Nəriman oğlu Abdulla

*“Zəngəzur” Cəmiyyətləri Birliyinin sədri, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru. 20 may 2021-ci il*

İsmayıl bəy Qasıralının (1851-1914) nəşr etdiyi "Tərcüman" qəzeti (1883-1903) vasitəsilə türksoylu xalqlar üçün məfkurə şüarı olaraq yaydığı "Dildə, əməldə, fikirdə birlik!" ideyası (1) hazırda türkdilli dövlətlərin mədəni, siyasi, hərbi, iqtisadi birlik modelinin fəlsəfəsinə çevrilir. 2021-ci il martın 31-də Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Zirvə görüşündə çıxış edən ölkə başçıları Türk Şurasının üzv dövlətləri arasında əməkdaşlığın genişlənərək integrasiya prosesinin gücləndirilməsi, dərinləşməsi barədə yekdil fikirlər səsləndirdilər (2).

Əsas istiqamətləri müəyyən olunmuş yol xəritəsinə uyğun olaraq Türk Şurasına üzv ölkələrin təhsil nazirlərinin təmsil olunduğu Beynəlxalq Türk Akademiyasının Elmi Şurasına sədrliyin Azərbaycana keçməsi və artıq Akademiyanın hazırladığı “Ortaq Türk tarixi” dərsliyinin nəşri və Azərbaycanın 150 orta məktəbində pilot layihə olaraq tədrisinə başlanmasına dair Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qərarı bir daha göstərdi ki, ümumtürk birliyi ideyasının reallaşmasında ölkəmiz yenə də irəlidə getməkdə, iradə nümunəsi göstərməkdədir (3).

Azərbaycanda XIX əsrin sonlarında Mirzə Fətəli Axundzadə ilə başlayan, Əlibəy Hüseynzadə, Fərhad Əlizadə, Nəriman Nərimanov, Abdulla bəy Əfəndizadə, Məhəmməd ağa Şahtaxtlı, Abdulla Tağızadə, Əhməd Cavad, Mir Əbdüləziz Seyidov, Xudadat bəy Məlikaslanov, Məhəmməd Əmin Əfəndizadə, Həmid Şahtaxtlı, Azad Əmirov, Əhməd Pepinov, Hüseyn İsrafilbəyov və başqalarının yeni əlifbaya keçilməsi, ortaq türk dilinin formalaşması kimi məsələlər ardıcıl diqqət mərkəzində olmuş, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq mövcudluğu dövründə bu aktualıq kəsb etmiş, 21 iyun, 27 iyun 1918-ci ildə Cümhuriyyətin dövlət dilinin türk dili olması barədə ilk qərarları qəbul edilmişdir. Cümhuriyyətin "Dövlət lisanı türkcə qəbul edilərək müvəqqəti hökuməti müəssisələrdə rus lisanı istemalına müsaidə edilməsi haqqında" Nazirlər Şurasının qərarında deyilirdi: "Dövlət lisani-türk dili qəbul edilərək içəridə bütün məhkəmə, idareyi-daxiliyyə və sair dövair vəzifələri başında duranlar bu lisanı bilənlər olana qədər hökuməti müəssisələrdə rus dili istemalına da müsaidə edilsin". Dövlət dilini türk dili elan edən bu ilk rəsmi sənədin çox mühüm tarixi rolu həm də onunla nəticələndi ki, 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayında qəbul edilən və bütün türk dünyasında istifadə olunan "Birləşdirilmiş türk əlifbası" adı verilən

əlifba da məhz A.Əfəndizadənin hazırladığı "Son türk əlifbası" əsasında tərtib edilmişdi (4, s.6).

Dilimizin adının rəsmən "türk dili" dili kimi təsbit olunması, türk dünyasında ortaq ünsiyyət dilinin də Türkiyə türkcəsi olaraq qəbul edilməsi barədə fikir tarixi, məntiqi nöqteyi-nəzərindən daha doğrudur. Həm də ona görə ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası varsi elan etdiyi bir sıra atributlarına (himn, gerb, bayraq) sahib çıxdığı kimi, "Türk dili" adına da sahib çıxmalıdır. Dilçilik elmimizin korifeylərindən olan akademik Ağamusa Axundov yazırdı: "Azərbaycan Demokratik Respublikasının fəaliyyət göstərdiyi dövrdə... Parlamentin istifadə etdiyi dil dövlət dili statusuna malik Azərbaycan türkcəsi idi..." (5).

Ziya Göyalp türklər üçün ortaq ədəbi dil məsələsi ilə bağlı qeyd edirdi: "Qısacası, İstanbul türkcəsinin ulusal dil olaraq qəbul edilməsinə Avropa mədəniyyəti içində bir türk mədəniyyəti yaradılması üçün çalışılması, bir türk ulusunun doğması təməl olacaqdır. Beləcə, osmanlı, özbək, qıpçaq, qırğız kimi adlar bölgə adları kimi qalacaqdır".(9, s. 6) Bu fikir indi ona görə inandırıcı, məntiqli və obyektiv aktualıq kəsb edir ki, Türkiyə 82 milyonluq əhalisi, dünyada yayılan 1000-dək televiziya, radio, informasiya agentliyi, qəzet, jurnalları, süni peyki, türkcə təhsil müəssisələri, dünyanın hər yerindən, əsas da türksoylu ölkələrdən gələnlərə ali təhsil alan universitetləri, gerçəkləşən Cümhuriyyətçilik ideyaları, gəlmiş hərbi-sənaye, iqtisadi texnologiyaları, oturmuş demokratik quruluşu, maliyyə-bank, yatırım sistemi, dünyanın ən inkişaf etmiş 10 ölkəsi sırasına çıxmaq yolunda inamlı uğurları, Böyük İyirmiliyin (G20) üzvü olması ilə bu haqqı qazanmış durumdadır. Ankara və İstanbul hazırda türkdilli, türksoylu xalqların da vahid baş kəndinə-mərkəzinə çevrilməkdədir. Ona görə də, bu və digər obyektiv səbəblərdən Türkiyə türkcəsi "Ortaq Türk Dili"

statusunu qazanmaq üçün daha şanslıdır.

Son illər Rusiyada yaşayan çoxmilyonluq türksoylu xalqlar, topluluqlar, Orta Asiyanın türksoylu dövlətləri, Türkiyə, Azərbaycan, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti arasında genişlənməkdə olan əlaqələr orta q türk dilinin formalaşdırılmasını da zəruri edir. Bu sahədə ən yaxşı, “əlverişli” vəziyyətdə olan Türkiyədə Anadolu türkləri, İraq, İran İslam Respublikası və Qafqazda (Azərbaycan, Gürcüstan və Dağıstanda) yaşayan Azərbaycan türkləridir. Yəni geniş bir ərazidə yaşayan, sayı 100 milyonu keçən, əsasən eyni oğuz-səlcuq kökənli türklərin dil birliyi yolunda ciddi maneə yoxdur, əksinə biri-birini daha asanlıqla anlaması, həm də zənginləşməsi üçün geniş imkanlar mövcuddur (6).

Bu məqsədlə Anadolu və Qafqaz türkcəsində bir-biri ilə eyni olmayan, yeri boş olan "vakant" sözlərimizdən yararlanana, onlara vətəndaşlıq hüququ verməklə boşluğu doldura, dilimizin söz ehtiyatını, bazasını böyüdə bilərik. Məsələn, Anadolu türklərində işlənən, kökü bizə aydın, doğma, anlaşılıqlı, həm də Azərbaycan türkcəsində konkret qarşılığı olmayan, yaxud iki və bir neçə aydınlaşdırıcı sözlə ifadə olunan, yaxud dilimizin ahənginə, harmoniyasına uyğun gəlməyən, çətin tələffüz edilən, dilə yatmayan çoxlu sözlərimiz var ki, onları Anadolu türkcəsindəki eyni mənalı sözlərlə əvəz edə bilərik.

Misallarla fikrimi izah edirəm: aday - ad etmək, namizəd, abla-böyük bacı, ağabəy, abi-böyük qardaş, ağım-ayağın üstü, ajans-xəbər agentliyi, akıt-sənəd, müqavilə, akt bağlayan tərəflər, albay-polkovnik, yarbay-podpolkovnik, aldatı-saxtakarlıq, aldatma, amaç-məqsəd, anıt-xatirə abidəsi, alan-sahə, ərazi, ayırtman-mütəxəssis, ayraç-mötərizə, acir-icarə, borc, kirayə verən, açıqça ("otkritka" rus sözündən uğursuz çevirmədir)-diləkçə, bağımlı, bağımsız-müstəqil, basqı-təzyiq, sıxıntı, başarı-müvəffəqiyyət, nailiyyət,

bildiri-məlumat, bisiklet-velosiped, bitek-münbit, boduralçaq boylu adam, bulmaq-tapmaq, burs-təqaüd, caddə-prosrekt, çağdaş-müasir, çete-silahlı quldur dəstə, departman-müəssisə, idarə, dış-xarici, iç-daxili, duraq-dayanaq, düzən-qayda-qanun, doğal-insan əli ilə yapılmamış, hız-sürət, huy-xasiyyət, kamyon-yük maşını, kandaş-atabir ana ayrı qardaş, kanser-xərçəng xəstəliyi, kullanmaq-istifadə etmək, Konstitusiya-Ana Yasa, laik-dünyəvi, mayo-çimərlik paltarı, net-təmiz, dürüst, noter-notarius, ortam-mühit, şərait, orman-meşə, onur-heysiyyət, özünə güvən, özgün-orijinal, özü-xarakterik, səciyyəvi, özgür-müstəqil, sərbəst, öc-intiqam, qisas, önəm-əhəmiyyət, peki-çox yaxşı, rəğmən-baxmayaraq, reseptor-qəbuledici aparat, saçmalamaq-mənasız danışmaq, sakat-zədəli, savunmaq-müdafiə etmək, sayğı-hörmət, ehtiram, sayın- sayılan, seçilən, hörmətli adam, semiz-kökəldilmiş quş, heyvan, seyirçi-tamaşaçı, suvarə-axşam tamaşası, sunmaq-təqdim etmək, sonuc-nəticə, soru-sual, sorum-məsuliyyət, cavabdehlik, suçlutaqsirkar, günahkar, sürəc-proses, şaka-zarafat, şöylə-beləliklə, tekel-inhisarçılıq, monopoliya, təpqi-reaksiya, tez-dissertasiya, trafik-yol hərəkəti, tuğay-hərbi briqada, tükən-hərbi diviziya, türkü-xalq mahnısı, tapu-mükiyyət, soyut-mücərrəd, abstrakt, sorun-problem, sınav-sınaq imtahanı, sömür-istismar, sömürgə-müstəmləkəçi, uçaq-sərnişin təyyarəsi, Ana Yasa-Konstitusiya, yasaq-qadağa, yatırım-investisiya, kapital qoyuluşu, yenilmək, yenmək-məğlub etmək, yaş günü-ad günü, yetki-ixtiyar, səlahiyyət, zeki-zəkali adam, uğurlamaq-ötürmək, yola salmaq, uysal-üzüyo-la, sözbəxan, uyutmaq-yuxuya vermək, yatızdırmaq və s. (13, s.246-251)

Səlislik, rəvanlıq baxımından yazımızda, orfoqrafiya qaydalarımızda xeyli dəyişmələr edə bilərik. Bizdəki bir

çox qoşa samitli sözlər türk dilində tək samitlə yazılır, deyilir, düzgün olar ki biz də elə edək. Rəqəmdən sonra qoyulan nöqtə "ci"ni əvəz edir, durğu işarələrindən az istifadə olunur. Məncə, dilimizdə modal sözlərdən əvvəl, o, bu əvəzliliklərindən sonra vergül qoyulması qaydalarına da yenedən baxmaq lazımdır. Türk dilində bu sözlərdən sonra vergül qoyulmur, olması da gərəksizdir, onsuz da şifahi nitqdə bunlar intonasiya ilə ayrılır, yazıya gətirməyə nə həcat? Bu cəhətdən türk dilinin yazı qaydaları daha asan mənimşəniləndi, doğru yanaşmadır, dil, yazı yüngülləşməli, artıq yükdən xilas olmalı, şifahi dillə yazı biri birinə daha yaxın olmalıdır. (15) Məktəb, idarə, və digər qurumlar qarşısında “xoş gəlmişsiniz” sözləri gözü, dili ağrıtmırmı? “Xoş gəldiz”-belə deyiliş formaları dilimizdə qanuniləşməlidir. Eynilə; mən türk dostlarıma həmişə "gediyorum" əvəzinə "gedirəm" deməyi tövsiyə edirəm. Ən azı ahəng qanununun gözlənməsi, deyim və yazı sadəliyi, rəvan nitq səbəbiylə. Bu sıralanmanı daha da artırmaq mümkündür. İnandırıcı ki, AMEA Dilçilik İnstitutu bu məsələ ilə bağlı xeyirli işlər görə bilər və bundan daha çox ana dilimiz olan Azərbaycan türkcəsi qazanmış olar. Bu kimi amilləri əsas tutan türkologiyanın sonuncu görkəmli korifeyi akademik Tofiq Hacıyev hazırda türk dilində işlənən çox sayda sözün əski Azərbaycan dilində də olduğunu vurğulayaraq yazırdı: "Türk dillərinin diferensiasiyaya başladığı dövrlərdə xatırladığımız qəbil sözlər həm Azərbaycan, həm də türk-osmanlı dillərində mövcud olmuşdur. Daha sonralar bu sözlər Azərbaycan dilində arxaıqlaşma yoluna düşdüyü halda, türk-osmanlı dilində öz əvvəlki leksik-semantik səlahiyyətlərini saxlayır. XIX əsrdə də, XX əsrin əvvəllərində də bu sözlər türk ədəbi dilində fəal şəkildə işlənirdi" (9, s.6).

Anadolu türkləri də Qafqaz türklərindən xeyli belə söz götürüb həm yazısında, həm danışığında ümumişlək söz

hüququ verə bilər. Dilimizi daha varlı etmək üçün, arxaik, dialekt, şivə sözləri də zəngin xammaldır. Min illiyin o üzündə yaşamış oğuz-alban əcdadlarımızdan bizə ən qiymətli miras qalmış “Kitabi-Dədə Qorqud”-un “Tarixi-coğrafi qeydlər”ində (müəllifi professor Süleyman Əliyarov) oxuyuruq: “Azvay qurd əniyi erkəkində bir köküm var (XI boy)-baxın: “Qara başım qurban olsun, qurdum, sana”. “Azvay” sözünə gəldikdə, onun açımı indiyədək qaranlıq qalır.” O.Ş.Gökyayın izahına görə, “Sarı Sabır deyilən bitgidən çıxarılan acı maddədir, qadınlar uşaqları süddən kəsmək üçün azvay sürtərlər. Lakin qurd əniyi erkəyinin buna nə dəxli var?-sual altında qalır.” Azvay-mənim doğulub böyüdüyüm Zəngəzur bölgəsində cəld, qıvraq və hərəkətlilik mənasında, “ölüvay”-ın antonimi kimi gen-bol işləndirdi; “azvay ol”, “azvay adam”, “azvayışına fikir ver”, “azvayışlı ol”... (10, s.75). Buna oxşar “azmayış”-sözü isə Anadolu-da “təcrübədən, sınaqdan keçmiş” mənasında ümumişlək sözdür. Təəssüf ki, dilimizdə yaşamağa haqqı olan belə sözlər “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”-nə salınmayıb. (7, s.65).

“Müasir türk dünyası yeni yüksəliş mərhələsini yaşayır. Bu gün suverenlik əldə etmiş gənc türk cümhuriyyətlərinin bir sırada inamlı addımları türk dünyasının xoşbəxt sabahından xəbər verir” sözlərinin müəllifi olan ümummilli lider Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” kəlamının fəlsəfəsinə, mahiyyətinə zidd olaraq, son illər Türkiyə film, teleseriallarının Azərbaycan dilinə tərcümə və dublyajı (həm də olduqca naşı şəkildə), nümayişi “dildə birlik” ideyasına xidmət etmir. Və bir daha Mirzə Ələkbər Sabirin misraları yada düşür:

Mümkün iki dil bir-birinə tərcümə, amma

“Osmanlıcadan tərcümə türkə” nə deməkdir?! (12)

Məlumdur ki, Türk ölkələrinin Rusiya tərəfindən işğalına qədər türk xalqları arasında anlaşma problemi olmamışdır. “Tərcüman”, “Əkinçi”, “Molla Nəsrəddin” kimi qəzet, jurnallar bütün Türkünstanda, Anadolu, İran, Kırım, Qafqazda əl-əl gəzir, oxunur, anlaşılırdı. Lakin türkdilli ölkələrin rus imperiyası tərəfindən işğalından sonra bu dili bir, dini bir qardaşlar arasında süni uçurumlar yaranmağa, onlar arasındakı sıx dil, danışiq, ünsiyyət əlaqələri də zəifləməyə başlamışdır. Bu ayrılımların son nəticəsindən rahatsızlıq keçirən vətənsəvər Azərbaycan şairi Almas İldırım “Türk elləri bir–birinə yadlanır, Qazax, qırğız, özbək, türkmən adlanır” şeirini yazarkən qarşıdan gələn 70 illik totalitar sovet-KQB siyasətinin türksöylülə arasında necə böyük sədd çəkdiyini, həm də türk dilinin ayrı-ayrı qolları arasında birləşmə qəsdən mərkəli planlarla pozulacağını uzaqgörənliklə anlayırdı. Əhməd Cavad hələ ötən əsrin əvvəlində yazırdı ki, ortaq türk dili ona görə lazımdır ki, bu gün dünyadakı bütün türklər yavaş-yavaş bir-birini tanısinlar, sərbəst ünsiyyət qursunlar. Təbii ki, ortaq ünsiyyət dili olan türk dilinin digər türk dillərinin sıradan çıxması demək deyil. Hər bir türkdilli xalqın öz dilini inkişaf etdirməklə yanaşı, ortaq türk dili yaradıb, digər xarici dillərin köməyi olmadan həmin ortaq ünsiyyət dilindən – türk dilindən yararlanması əksinə bu dillərin zənginləşməsinə də yol açacaqdır. Mahmud Kaşğaridən başlanan, İsmayıl bəy Qaşpıralı və Əli bəy Hüseynzadə yaradıcılığında çiçəklənən bu ideyanın qarşısında duran məqsədin səhv başa düşülməsi o demək deyil ki, ana dilindən imtina edilərək təzə dil yaransın. Sadəcə, müasir türk dillərindən birini ümumi ünsiyyət dili kimi qəbul etmək olar. Bu ümumi ünsiyyət dili sənəin həmişə işlətdiyin ana dilinin yerinə gəlmir. Sən ailədə, işdə dostlarınla həmişə işlətdiyin ana dilində danışacaqsan. Ümumi ünsiyyət dilini başqa türkcələrin nümayəndələri ilə ünsiyyətdə,

beynəlxalq tədbirlərdə işlətməlisən, o, sənin dil açdığın dili, beşik dilini sıxışdırmamalıdır, yoxsa bütün türklər tərəfindən sevilməz, ana dilinə şərikin sayırlar. Ana dili Tanrı gücündə varlıqdır. Tanrı da ki, şərikin sevməz (8, s. 9).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ümumtürk birliyinin bərqərar olması istiqamətində böyük praktiki səyləri həm də dövlətimizin başçısının bu mənalı fikirlərində əks olunmuşdur: “Türkün dünyası böyük dünyadır. Biz elə etməliyik ki, türk dünyası daha da sıx birləşsin. Bunu etmək üçün bütün imkanlar vardır” (8).

Həç şübhə yoxdur ki, ümumi tarixi keçmişə mənsub olan xalqlarımızın ortaq türk dilinin yaranması arzusu da gerçək olacaq, yaxın gələcəkdə altı müstəqil türk dövlətinin – Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Azərbaycan və Türkiyə arasında liderlərdən başlamış elm, tədris müəssisələrinə qədər hamının anlayacağı bir türk dilində danışib anlaşıla biləcəklər.

Türklər üçün ortaq ünsiyyət dilinin yaranması Türk Şurasının möhkəmlənməsi, həm də “dünya beşdən böyükdür” (Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan) anlamında yeni siyasi, hərbi, mədəni, sosial-iqtisadi güc mərkəzinin yaranması – planetimizdə 300 milyonadək insanın Ana dili olan Türk dilinin BMT dili olması yolunda ən mühüm, qarşıda duran, həllini gözləyən şərəfli, məsul vəzifələrdən biridir (14).

Ədəbiyyat

1. Ağaoğlu Əhməd bəy, “İsmayıl bəy Qasıralı. Nadir yubiley” məqaləsi, “Kaspi” qəzeti, 29 aprel 1903-cü il, № 93

2. https://azertag.az/xeber/Turkdilli_Dovletlerin_Amekdasliq_Surasinin_videokonfrans_formatinda_qeyri_formal_Zirve_gorusu_kechirilib_Azerbaycan_Prezidenti_Ilham_Aliyev_Zirve_gorusunde_chixis_edib_YENILANIB_2_VIDEO-1744521

3. <https://azedu.az/az/news/1135-mekteblerde-ortaq-turk-tarixi-tedris-olunacaq>

4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dil və əlifba qərarları, “525-ci qəzet”, 18.05.2018
5. Axundov Ağamusa, “Dil və ədəbiyyat”, Bakı 2003, I cild, səh.377
6. <https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycanlılar>
7. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti, Bakı, Lider-2004, AMEA Dilçilik İnstitutunun nəşri, səh.65
8. Akademik Tofiq Hacıyev və orta q türk dili ideyası, http://www.yeni-azerbaycan.com/Medeniyyet_e44480_az.html
9. İbrahimov Elçin, Türk dünyası üçün orta q dil - zamanın tələbi, “525-ci qəzet”, 11.04.21
10. “Kitabi-Dədə Qorqud”, 1973, s.170
11. Nərimanoğlu Hacı, “Oğuz yurdum Qubadım”, “Azərbaycan” jurnalı, 1999, № 7
12. Nərimanoğlu Hacı, “Osmanlıdan türkə tərcümə?!” <https://aqreqator.az/az/medeniyyet/1027058>
13. Nərimanoğlu Hacı, Dilimizi, yazımızı daha səlis, zəngin edə bilərik, “Ağamusa Axundov və Azərbaycan filologiyası” Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, AMEA Dİ, Bakı-Aprel 2017
14. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turkiy/2018/02/26/dunya-besd-n-boyukdur-d-rn-yi-yaradildi-918669>
15. Türkce sözlük ve yazım klavuzu, İstanbul, Milliyet, 1990, 750 səh.¹⁹

¹⁹ <https://akademik.adu.edu.tr/aum/tsk/>

1918-Cİ İL. OSMANLI-TÜRK QOŞUNLARI QARABAĞDA. BAKI VƏ ŞUŞANIN İLK KOMENDANTI ALBAY CƏMİL CAHİD

Qardaş Türkiyənin fəal dəstəyi ilə Azərbaycan ordusunun 2020-ci il sentyabrın 27-dən başlayan Vətən müharibəsində qazandığı qələbənin kulminasiya nöqtəsi, zirvəsi noyabrın 8-də Şuşanın alınması oldu. O gün Qafqaz İslam Ordusunun Komandanı Nuru paşanın da, Bakının və Şuşa qarnizonunun ilk rəisi, 1-ci komendantı albay Cəmil Cahid bəyin də, 4000 türk şəhid əsgər və zabitinin də, minlərlə qazinin də ruhlarının şad

olan gündür. İnanırıq ki, tarixdə misli-bərabəri olmayan Azərbaycan - Türkiyə qardaşlığı, birlik, bərabərliyinin daha bir nəticəsini 2021-ci ildə görəcəyik: Bakıda Nuru paşanın, Şuşada albay Cəmil Cahidin adları layiq olduqları, xalqımız qarşısında xidmətlərinə layiq şəkildə əbədiləşəcəkdir. M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: "Bu müşkül vəziyyətdən milləti qurtaracaq yeganə çarə vardır - Türkiyə. Ümidlər oraya dikilmişdir". 1918-ci ilin 15 sentyabrında Bakını azad edən Nuru paşa komandanlığında Qafqaz İslam Ordusunun ilk tədbirlərindən biri Qarabağ və Zəngəzura təcili kömək göndərmək oldu. Nuru paşa Qarabağ bölgəsində misli görünməmiş bir qətləam hazırlığına başlayan erməniləri dayandırmaq üçün hərəkətə keçdi. Qarabağ hərəkəti üçün 1-ci Azərbaycan diviziyası yaradıldı. Komandanlığına da Bakı

Qarnizon Komandanı albay (polkovnik) Cəmil Cahid bəy gətirildi.

Bu diviziyanın əsas gücünü 5-ci Qafqaz piyada diviziya-sının sərəncamında olan 106-cı piyada alayı ilə 9-cu Qafqaz alayı təşkil edirdi. Azərbaycanlılardan qurulan və cəmi 1.200 nəfərlik 1-ci və 2-ci Azərbaycan alayları ilə sayı 250 olan Azərbaycan süvari alayı da qurulan yeni diviziyanın hərbi qüvvələrinin tərkibindəydi. Atəş gücünü artırmaq üçün bir dağ topçu batalyonu ilə üç zirehli maşın, diviziya-nın sərəncamına verildi. Bakı yaxınlığında qəhrəmancasına döyüşən türk əsgəri birlikləri, vaxt itirmədən yola düşdü və qatarla əvvəlcə Yevlaxa gəldi, oradan isə qərargahın quru-lacağı yer olan Ağdamda toplaşmağa başladı. Cəmil Cahid bəyin qarşısında Şuşa və Gorusun ələ keçirilməsi ilə dağlıq Qarabağda asayişin təmin edilməsi vəzifəsi dururdu. Belə-liklə, Baş Komandanlıq Qərargah rəhbərliyinin Azərbay-can ilə Osmanlı torpaqları arasında ortaq bir sərhəd olması ilə əlaqədar planı həyata keçirmiş olacaqdı. Sentyabrın 23-də Ağdama çatan həmin bölük, oktyabrın 7-də Sultan bəy Sul-tanovun təşkil etdiyi qüvvələrlə Zəngəzur qəzasının mərkə-zi Gorus istiqamətində hücumla başladı, Şuşanı itkisiz ələ keçirdi, özünü “Zəngəzuru qubernatoru” elan edən Andra-nik Ozanyanın əsas qüvvələri Gorusun cənubuna qovuldu.

Şuşanın mühasirədən xilas olan müsəlmanları Türk or-dusunu hərərlə qarşıladı. Cəmil Cahid bəy şəhər rəisi erməni Kavalanı erməni məhəlləsinə göndərərək, itaət edəcəkləri halda can və mallarının təminat altında olacağı, əks halda isə müharibə qanunlarına uyğun olaraq cəzalandırılacaqlarını bildirdi. Az sonra erməni başbilənləri Cəmil Ca-hid bəyin yanına gələrək, xalqın böyük hörmətlə Türk or-dusuna bağlılığını və əmrlərə itaət edəcəklərini bildirdilər. Bundan sonra Komandan ermənilərin kilsəyə yığışmalarını

tələb etdi. Cəmil Cahid bəy buradakı nitqində, ermənilərin indiyə qədər türklərə çox pisliklər etdiklərini, bununla bərabər Türk dövlətinin onlara tam bir vətəndaşlıq hüququ verməsinə baxmayaraq onların nankorluq etməsindən söz açdı. Bu səbəbdən ermənilər cəzalandırılmalı olduqları halda, Türkün ulu vicdanının bir daha onları əfv etdiyini bildirdi. Albay Cəmil Cahid bəy ermənilərə silahı dərhal təhvil verməyi tələb etdi. Türk ordusunun rəsmi keçid mərasimi keçirəcəyini bildirən Cəmil Cahid bəy, ermənilərin də bu mərasimdə iştirakını və beləliklə də, yerli müsəlman türklərlə barışmalarını istədiyini qeyd etdi. Dediyni də elədi və bundan sonra şəhərin erməni və türk məhəllələri arasındakı səngərlər yığışdırıldı, əsas erməni məhəllələrinə Türk əsgərləri yerləşdirilərək asayiş təmin edildi, erməniləri müsəlmanlara qarşı terroru dayandırıldı, davakar liderlərin bir çoxu aradan götürüldü. Başqa yol da arandı; Qafqazdakı ingilis, fransız missiyasının Cümhuriyyət Hökumətinə qarşı təzyiqlərini azaltmaq, Naxçıvan və Zəngəzurun işğal planlarından çəkəndirmək üçün Osmanlı ordusunun Qəmərliyədəki taxıl anbarlarından aclıq çəkən ermənilərə 12 ton buğda da paylandı.

Qafqaz İslam Ordusunun ən qorxmaz komandanlarından biri olan Cəmil Cahid bəyin adı Şuşaya qədər də dillər əzbəri idi. Onun rəhbərliyi ilə iyunun 7-də Qazax, iyunun 11-12-ə Gəncədə ermənilər tərksilah edilmişdi. Səməd bəy Rəfibəyov Gəncə döyüşləri haqqında xatirələrində yazır: "Döyüş axşama qədər davam etdi. Cəmil Cahid bəy hər an bizimlə idi. Ən ağır döyüşlərdə öndə gedərdi. Axşam saat 11-də bir keşik, bir erməni zabiti və bir komissar əllərində ağ bayraq Cəmil Cahid bəyin qərargahına gəldilər. Danışıklardan sonra onlar tərksilah olmağa razılıq versələr də, vədlərinə əməl etmədilər. Bundan əsəbiləşən Cəmil Cahid bəy

avqustun 12-də səhər tezdən hücumə keçmək əmrini verdi”.

Balkan, daha sonra isə Birinci Dünya Müharibəsində, Bakının alınmasında, qayda-qanunun təmin olunmasında misilsiz şəxsi igidlikləri, qətiyyəti ilə ad-san qazanmış al-bay Cəmil Cahid bəy Nuru paşanın da sevimlisi, ən etibarlı komandirlərindən idi və Nuru paşanın əmri ilə sentyabrın 15-də Bakı azad olunan kimi şəhər komendantı təyin edilmişdi. Onun Bakı əhalisinə müraciəti, gördüyü sərt tədbirlər qısa zamanda nəticə verdi, ipə-sapa yatmayan qoçulardan tutmuş, talançı, oğru, sabotajçılara qarşı sərt tədbirlərin hamısının arxasında onun adı dururdu, hər kəsi lərzəyə salırdı, uzun illər xaos, anarxiya, çoxhakimiyyətlik içində intizamsız içində boğulan çoxmillətli, çoxminlik Bakıya məhz belə qətiyyətli, qorxubilməz komendant lazım idi. Onun küçə, məhlə, bazar, hər gediş-gəlişli yerə yazılıb yayılan əmrinin məzmunu belə idi: Osmanlı ordusuna pənah gətirən bütün əhalinin cins və məzhəbə ayırmadan canı, malı, ərz və halı əmniyyət altındadır. Hər kəs dükanları açıb iş və gücü ilə məşğul olacaqdır. Talançı, mülk yandıran, adam öldürən günahkarlar dərhal qətl ediləcəkdir. Heç bir kəs, heç bir bəhanə ilə axşam saat 7-dən sabah saat 7-yə qədər evdən çıxmayacaqdır. Tüfəng, silah götürmək, fişəng atmaq qəti qadağandır. Bakı komandanı, miralay Cəmil Cahid.

Şuşalıların onu necə çox böyük ehtiram və hörmətlə qarşılaması, erməni əhalinin Cəmil Cahid adı qarşısında xofu, bu qəhrəman türk zabitanın portreti, şəxsi mənəvi xüsusiyyətləri o zaman Şuşada yaşayan Cəlil Məmmədquluzadənin həyat yoldaşı Həmidə xanımın "Xatirələrim"də yaddaqalan cizgilərlə əks olunub: “ Şuşada ermənilərlə müsəlmanların münasibətləri tarıma çəkilmiş vəziyyətdə idi. Söz-söhbət gəzirdi ki, türklər gəlirlər. Türklər Şuşa yolunu açmaq üçün

gəlirlər. Hər kəs türklərin gəlişini gözləyir və Şuşada böyük pişvaz tədbirləri görülürdü. Şəhərin bəzədilmiş, qala qapılarının girəcəyində bir neçə zəfər tağı asılmışdı. Bu zəfər tağlarının birini Şuşa qadınları adından mən ucaltmışdım. Ağ kələğayı üzərində tikmə naxışla hilal və ulduz salmış və türkcə belə bir şüar yazmışdıq: "Gün gələcək, həqiqət günəşi doğacaq, əsarətdə qalan Ana-Şərq istiqlal qazanacaq!...Şəhərə birinci olaraq Cəmil Cahid paşa avtomobilində daxil oldu. Paşa ilk olaraq məscidi ziyarət etdi. Sonra Xan bulağına qalxdı. Bu vaxt şəhərin erməni səmtindəki hakimiyyət nümayəndələri çoxlu sayda bayraq və nişanlarla əhatə olunmuş avtomobillə müsəlman səmtinə daxil olaraq öz itaətlərini bəyan etdilər. Sonra uzun-uzadı nitqlər söylədilər, sülhdən, dostluqdan, qonşuluqdan, danışdılar və getdilər."

Həmidə xanım erməni başbilənlərin Cəmil Cahid bəyin şərəfinə ziyafət təşkil etməyini də, onu ələ almaq cəhdlərinin alınmadığını da yazır: "Bu ziyafətə müsəlman ziyalıları da dəvət olunmuşdu. Biz də orada idik. Ziyafət çox canlı keçdi. Paşanın ətrafında gözəl bir erməni qadını dolaşırdı". Ermənilərin məkrli niyətlərini anlayan Cəmil bəy Mirzə Cəlilin və Həmidə xanımın təklifi ilə gecə onların qonağı olur. "Cəmil Cahid paşa dəvətimizlə bizə qonaq gəldi. Paşanın əhvalından görünürdü ki, Mirzə Cəlillə tanışlıqdan çox məmnundur. Onlar uzun-uzadı söhbət etdilər". Həmidə xanım Cəmil bəyin tezliklə nəinki Şuşada, bütün Qarabağda əmin-amanlıq yaratdığını, Şuşadakı ermənilərin türk ordusuna tabe olduğunu yazır, ermənilərdən: "türk ordusunun bütün əmrlərinə tabeyik" vədini aldığını yazır.

Birinci dünya savaşının qalib dövlətlərinin Osmanlıya imzaladığı Mudros sazişindən sonra Cəmil Cahid bəyin həyatında yeni dönmə başlayır. İstiqlal mücadiləsinin baş

qəhrəmanlarından olur, jandarm qüvvələri komandanı, ordu generalı rütbəsində 1-ci Ordunun komandanı olur, CHP-dən millət vəkili, 1946-47-ci illərdə Türkiyənin milli müdafiə naziri olur. Cəmil Cahid bəy 1956-cı ilin 15 iyulunda vəfat edib.

İnanırıq ki, tarixdə misli-bərabəri olmayan Azərbaycan - Türkiyə qardaşlıq, birlik, bərabərliyinin daha bir nəticəsini 2021-ci ildə görəcəyik: Bakıda Nuru paşanın, Şuşada albay Cəmil Cahidin adları layiq olduqları, xalqımız qarşısında xidmətlərinə layiq şəkildə əbədiləşəcəkdir.²⁰

²⁰ <https://zengezur.com/index.php/m-qal-l-r/153-u-a-zharaba-fatchi-t-rk-dz-mil-dzahid-b-y>

15 Sentyabr - Anadolu və Qafqaz Türklərinin Əbədi Qardaşlıq Günü

Yolçu! Bu məzarda uyuyan şəhid,
Qardaşın qardaşa əmanətidir.
Odlar diyarının istiqlalına
Qoca Türkiyənin zəmanətidir!

Tarix 1918-ci il, avqust. Bakılıların İstanbula - Osmanlı Dövlətinə göndərdiyi müraciətdən: *“Neft və milyonlar səl-tənəti adlanan Bakının qapıları önündə neçə gündür qələbə quşunun qanadlarını tutmaq istəyən türk ordusuna. Bu gö-zəl şəhəri azad edə bilməsəniz, türkün və onun ordusunun şərəfini indi dayandığınız xəndəklərin içində basdırmış ola-caqsınız. Əgər siz bu sərvət və qızıl şəhərini azad edə bil-məsəniz, Qafqaz türkləri və Türküstan müsəlmanlarının ürəyinə sancılmış xəncərin üzərinə "Heyif ki, türk bizə kö-məyə gəlmədi" cümləsi yazılacaq. Qafqaz fəryad edəcək,*

Türküstan ağlayacaq. Əgər siz bu böyük İslam şəhərini azad edə bilməsəniz...Ey türk əsgəri, al Bakını!”

8 minlik Osmanlı qüvvələrinə 6 min nəfərlik Azərbaycan hərbi birliklərinin də qatıldığı ikinci hücum 14 sentyabr 1918-ci il tarixində saat 02:00-da başladı. Türk Qafqaz İslam Ordusunun Gəncədən üzübəri qarşısına keçən tərədən dırnağadək silahlanmış seçmə rus-erməni birliklərini darmadağın edərək coşqun əhvali-ruhiyyə ilə günbəgün Bakıya doğru yaxınlaşması Bakıda öz qanlı hakimiyyətini qurmuş bolşevik-daşnak hökumətini həm qorxudur, həm də müdafiə tədbirlərini artırmağa sövq edirdi. Bu zaman Şaumyanın başçılıq etdiyi bolşevik-daşnak hökumətini sevin-dirən hadisə baş verdi: general Denstervillin komandanlığı ilə 1500 əsgərdən ibarət 39-cu ingilis briqadası 4-7 avqust 1918-ci ildə Ənzəlidən gəmi ilə Bakıya gəlib çatdı. İşğalçı qüvvələr bununla xeyli güclənmiş oldular. Türk Ordusunun birinci Bakı hücumu ərəfəsində qüvvələr nisbəti işğalçı yadellilərin xeyrinə idi. Şiddətli top atəşinin köməyi ilə avqustun 5-də saat 04:25-də başlanan hücum qarşısında erməni, rus və ingilislər çox güclü müqavimət göstərdilər. Ancaq türk qoşunlarının getdikcə şiddətlənən hücumu bu müqaviməti qırmağa başladı və düşmən birlikləri hissə-hissə geri çəkilməyə məcbur oldu. Lakin türk qoşunları əvvəlcədən davamlı hücum üçün kifayət qədər top mərmisi hazırlanmadığına görə düşmən əks-hücumla türk birləşmələrini Bakıdan 4 kilometr məsafədə yerləşən Bibiheybət-Biləcəri dəmir yolunun qərbinə doğru çəkilməyə məcbur etdi. 5 avqust döyüşündə düşmən ölü və yaralı olaraq, 2000, türklər isə 9-u şəhid olmaqla 19 yaralı zabit, 139-u şəhid olmaqla 444 əsgər itki vermişdilər. Hücumun dəf edilməsi düşmən cəbhəsində ruh yüksəkliyinə səbəb oldu. Bakının müsəlman türk əhalisi şəhərin alınması işinin uzanmasından ciddi

narahat olaraq, türk əsgərlərinin ruh yüksəkliyini qaldırmaq və onları daha da cəsarətləndirmək üçün avqustun 10-da türk əsgərlərinə müraciət hazırladı. Müraciətdə deyilirdi:

"Neft və milyonlar səltənəti adlanan Bakının qapıları önündə neçə gündür qələbə quşunun qanadlarını tutmaq istəyən türk ordusuna. Bu gözəl şəhəri azad edə bilməsəniz, türkün və onun ordusunun şərəfini indi dayandığınız xəndəklərin içində basdırmış olacaqsınız. Əgər siz bu sərvət və qızıl şəhərini azad edə bilməsəniz, Qafqaz türkləri və Türkiyə müsəlmanlarının ürəyinə sancılmış xəncərin üzərinə "Heyif ki, türk bizə köməyə gəlmədi" cümləsi yazılacaq. Qafqaz fəryad edəcək, Türkiyə ağlayacaq. Əgər siz bu böyük İslam şəhərini azad edə bilməsəniz, Allah dəyənləri ortadan qaldırmaq istəyən düşmənlər qabaqdan və arxadan sizi əhatə edəcək və qıcanmış dişlər yeni zülmələr üçün alovlanmış olacaqdır. Əgər siz dəmir quyulardan dünyaya sərvət axıdan bu hərbi şəhərini azad edə bilməsəniz, tarix qarşısında utanaraq yerə baxacaqsınız. Və bütün dost-düşmən ölkələrdə ən kiçik evdə, ən işsiz adamların belə, dillərinin əzbəri olan Bakı şəhəri uğrunda savaşın pərişanlığı türklərin pərişanlığı ilə sona çatacaqdır. Düşmənlər böyük və çox böyük bir zəfərin açarını ələ keçirdiklərini, bəlkə də bir az haqlı olaraq, elan edəcəklər. Dostlar isə belə bir itki üçün peşmanlıqlarını gizlətməyəcəklər və bizi kədərləri ilə məhv edəcəklər.

Ey türk əsgəri! Əgər sən bu şəhəri almasan, Bakıda sən üçün hazırlanan süfrələr qonaqsız qalacaq, sən üçün tikilən geyimi düşmənin geyinəcək. Sən üçün verilən qurbanlar qəbul edilməyəcək, sən üçün kəsilən qurbanlar

düşməyə qalacaqdır. Əgər sən bu şəhəri ala bilməsən, İslam gəlinlərinin duvaqlarını kafirlər yırtacaq, yenə mübarək İslam qanı qırmızı şərablar kimi vəhşi işgəncələrin yolunda axacaqdır. Sənin zəfərin üçün dua edən əlləri zalımlar kəsəcəkdir. Əgər sən bu şəhəri ala bilməsən, qadınlar saçlarını yolacaq, ağlını itirəcəkdir. İndiyə qədər axan qanlar boş yerə axmış olacaq, sən də bu toz-torpaqlı yerlərdə pərişan və səfil olacaqsan, türkün gözlərini çıxarıb iplərə düzən düşmənləri şənləndirəcəksən. Fəqət sən, ey türk əsgəri! İngilislərin gücünü öz gücünlə Çanaqqalada darmadağın etdin. Ən böyük döyüş gəmilərinin böyük mərmilərinə sinə gərdin. Quttuləmmarədə 14000 əsir götürdün. Qarsendəki düşmənin çoxunu, erməniləri, bəlkə, Azərbaycandan, Qarsdan bəri qabağına qatararaq bu şəhərə qədər sıxışdırdın. Türk adını yüksəldən Çanaqqala, Quttuləmmarə, Qalisiya, Ruminiyadan sonra Qafqaz gələcək və Bakı şəhəri də igidlik tacının bir almaz qaş olacaqdır. Al Bakını! Vətənə bir almaz ərməğan et!"

Azərbaycan türkünün bu hayqırıqları cavabsız qala bilməzdi. 8 minlik Osmanlı qüvvələrinə 6 min nəfərlik Azərbaycan hərbi birliklərinin də qatıldığı ikinci hücum 14 sentyabr 1918-ci il tarixində saat 02:00-da başladı. Birinci müdafiə xətti 03:00-da, ikinci müdafiə xətti saat 06:00-da ələ keçirildi. Salxana və Səlyan kazarmalarından hücumə keçməyə hazırlaşan düşmən top atəşi ilə darmadağın olundu. 15 sentyabr günü saat 15:00-a qədər davam edən əməliyyat nəticəsində Bakıda müdafiə olunan erməni və rusların müqaviməti tamamilə qırıldı. 36 saat davam edən ikinci Bakı hücumunu gerçəkləşdirən 5-ci Qafqaz diviziyası və 15-ci piyada diviziyasının ümumi itkisi 1000 əsgər idi. Azərbaycan birlikləri isə 11 şəhid və 44 yaralı itki vermişdilər. Türk əsgərlərinin qəhrəmanlığını, Azərbaycan sevgisini ingilis

qioşunlarının Bakıdakı komandanı belə xatırlayır: "İnanmaq mumkun deyil. Cəbhəmizin ən guclu xətti turklər tərəfindən ələ kecirilmişdi. Həm də turklərin hucuma kecəcəyinin butun birliklərə xəbər verilməsinə baxmayaraq, işğal edildi. İnanmaq cətin olsa da, movcud vəziyyət belə idi. Cəbhədəki butun ustunluklərin bizim tərəfimizdə olmasına baxmayaraq, hucumun ilk anlarında darmadağın olan hərbi quvvələrimizin artıq nəşə edə biləcəyinə umid qalmamışdı. Bu vəziyyətdə uzərimizə duşən əsl vəzifə, geri cəkilmək və duşmənin hərəkət surətini azaldaraq, hərbi birləşmələri yenidən nizamlamaq idi". (General Denstervil, Britaniya İmperatorluğu, Bakı və İran, s. 263). Bakının işğaldan azad edilməsi ilə onilliklər boyu müstəqilliyindən məhrum qalmış Azərbaycan Cümhuriyyəti 15 sentyabrda öz paytaxtına qovuşmuş oldu. Bir unudulmaz müqəddəs məqam da onda idi ki, Bakının azad olunması mübarək bir günə - Qurban bayramına təsadüf etmişdi.

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Baş naziri Fətəlixan Xoylu 1918-ci il, 19 sentyabrda Nuru Paşaya müraciət ünvanladı: "Qafqaz İslam Ordusunun Komandanı Səadətli Nuru Paşa cənablarına! Komandanlığınız altındakı cəsur türk əsgərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşməndən təmizlənməsi münasibətilə millətim şəxsinizə və dünyanın ən cəsur və soylu əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunu ərz etməklə iftixar duyuram".

Və bir də heyf ki, 15 Sentyabr gunu milli bayramlarımız sırasında öz layiqli yerini tutmayıb hələ, Bakıda hələ də Ənvər Paşanın, Nuru Paşanın adına bir küçə, xiyaban, abidə yoxdur, təəssüflər...

Azərbaycanın Türkiyəyə əbədi bir vəfa borcu var

Dünya güclərinin, hətta bir blokda hərbi-siyasi müttəfiq olduqları Almanıyanın da bütün təzyiqlərinə baxmayaraq, Anadolu Mehmetciyi ilə Azərbaycan əsgəri Bakının işğaldan azad edilməsi ilə 100 ildən artıq müstəqilliyindən məhrum qalmış Azərbaycan Cümhuriyyəti 15 sentyabrda öz paytaxtına qovuşmuş oldu, Anadolu Mehmetciyi ilə Azərbaycan əsgəri çiyin-çiyinə döyüşürdü. Bunu da unutmayaq: Türk qoşunları Bakıya Guneş Azərbaycanın ermənilərin bir gündə 10 min günahsız adamı tarixdə misli görünməmiş amansızlıqla qırıqları Urmiya, Xoy, Təbrizi ingilis işğalcılarından tamam təmizləyib gəlmişdi! Dağıstan müsəlmanlarının çağırışları ilə 13 oktyabr 1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu Komandanı Nuru Paşa, Quzey Qafqaz Cümhuriyyəti Ordusu Komandanı Yusuf İzzət Paşa və Quzey Qafqaz Cümhurbaşqanı Abdülməcrid Cermoy Dərbənddə bir araya gələn şəhərin bürclərinə Quzey Qafqaz Cümhuriyyətinin yeddi ulduzlu bayrağını ucaltdılar. Türk əsgəri Bakıdan sonra həm də Dərbəndi azad edərək Qafqazda rus işğalına qarşı ən böyük mücadiləni vermiş Şeyx Şamilin də arzu-istəyini yerinə yetirmiş oldular. Bakıda, Təbrizdə, Dərbənddə Türkə yenilən həm də bir ovuc erməni silahlandıraraq qızıqdıraraq əliyalın müsəlman türk əhalisinin üstünə saldıran Rusiya, Böyük Britaniya, Avtraliya, Kanada, Yeni Zelandiya... idi. Xislətində həmişə xainlik, məkr gizlənən erməni tarix boyu rus, ingilis, fransızın əlində alət, zopa olub-həm özlərinə, həm də Türkə saysız bəlalar gətiriblər. Osmanlı ordusunun Qafqazda başladığı möhtəşəm hərbi, siyasi, milli dövlət quruculuğu işlərini İstanbuldan gələn acı bir xəbər alt-üst etdi: Qafqaz İslam Ordusu "Devlet-i Aliyə"nin imzaladığı "Mondros Mütarekesi"nin tələbi ilə

geri çağırıldı. Qəhrəman Nuru Paşa bir müddət daha Qarabağda qalıb rus qırmızı bolşevik ordusuna qarşı üsyanlar təşkil etdi, lakin sonucda çarəsizcəsinə Anadoluya döndü. Geridə Türk mehmətciyinin əziz xatirələri əbədi olaraq yaddaşlarda qaldı. Qafqaz müsəlmanları hər zaman bir qurtuluş simvolu olan Nuru Paşanı və əlbəttə, bu Qurtuluşun ideya rəhbəri olan Ənvər Paşanı rəhmətlə anmaqda davam edəcəklər....Məhəbbət qarşılıqlı olanda əsil xoşbəxtlik və səadətə apara bilir. Azərbaycanın başbilənləri nə qədər ağır günlərdə olsa da, həmin dövrlərdə ölüm-qalım savaşı aparan Osmanlıya, Anadoluya öz əsgəri və maddi yardım əlini uzatmışdı. Zəngəzur qartalı Sultan bəy Sultanov və qardaşı-AXC-nin ilk hərbi naziri Xosrov bəyin təşəbbüsü ilə bir süvari dəstəsi düzəldilərək Laçın, Zəngəzur, Naxçıvan dağlarından keçməklə Qarsa yola salınmışdı. Hacı Zeynalabdin Tağıyev o illərdə Türkiyənin nicatı bizim nicatımızdır, məhvi bizim məhvimizdir, düşüncəsi ilə Anadoluya yardım üçün "Qardaşlıq köməyi" adlı bir yardım kampaniyası başlatmış, şox gərəkli, sanballı yardım düzənləmişdi. Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin sədri N.Nərimanov 23 mart 1921-ci il tarixdə Atatürkə yazdığı məktubunda böyük səmimiyyət və hörmət hissi ilə etiraf edirdi: "Paşam, 1918-ci ildə siz bizi mütləq bir ölümdən qurtardınız!" Qurtuluş savaşından zəfərlə çıxan Türkiyə ağır maliyyə böhranı keçirirdi. Atatürk 3 may 1920-ci ildə Şərq ordusu komandiri general Kazım Qarabəkirə göndərdiyi məktubda həmin əsil ürək kövrəldən ərklə, göz yaşardan qardaşlıq duyğusu ilə yazırdı: "Dövlətin pulu qalmadı. İndiki halda heç bir yerdən kömək istəməyə ümid də yoxdur. Başqa çıxış yolu tapana qədər Azərbaycan hökumətindən borc almağınızı rica edirəm". Kazım Qarabəkir Atatürkün xahişini birbaşa Nəri-

man Nərimanova çatdırır. Nərimanov 19 avqust 1920-ci ildə Atatürkə cavab məktubu göndərərək belə yazır: "...qardaş qardaşa borc verməz. Qardaş hər zaman qardaşın əlindən tutar. Biz qardaşıq və hər zaman əlinizdən tutacağıq...Musəlman kommunistlər sizin istəyinizə catmağınız üçün bütün gücləri ilə yanınızda olacaqlar. Siz məğlub olduğunuz təqdirdə nə sizin üçün, nə də digər Şərq xalqları üçün qurtuluş yolu qalmayacaq". (Doğan Avcıoğlu "Milli qurtuluş tarixi", 2-ci cild, səhifə 430) "Cənab general, bizim Türk millətində qardaş qardaşa borc verməz. Qardaş hər zaman qardaşın əlindən tutar. Biz qardaşıq və hər zaman əlinizdən tutacağıq" (A.Şəmsəddinov "Qurtuluş savaşı illərində Türkiyə-Sovet İttifaqı əlaqələri," səhifə 66). Azərbaycan hökuməti çox keçmir ki, 500 kiloqram qızılı Türkiyəyə göndərir. Qardaş köməyi bununla bitmir. Nərimanov Rusiyadan aldığı 10 milyon qızıl rublu da Türkiyəyə ünvanlayır. 23 mart 1921-ci ildə isə Türkiyənin müraciətini gözləmədən Azərbaycan hökuməti hədiyyə kimi 30 sistern neft, 2 sistern benzin, 8 sistern yağ göndərir. Yardımların arası kəsilmir. Çox keçmir ki, 62 sistern neft də göndərilir. Atatürk Azərbaycanın Türkiyə üçün önəmini çox yüksək dəyərləndirərək Bakıya bir səfir göndərir. Diplomat olmaqla yanaşı yaxşı bir yazıçı olan səfir Mehmet Şövkət Esendal Nərimanovla və o dönmənin önəmli şəxsiyyətləri ilə görüşür. Hətta, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xanımını da ziyarət edir. Azərbaycan da ilk səfirini - İbrahim Əbilovu Ankaraya göndərir. İ. Əbilovun 1921-ci ilin oktyabr ayında Ankaraya gəlməsi böyük bir sevincə səbəb olur. Səfirlik binasını Atatürk açır və öz əlləri ilə Azərbaycan bayrağını yüksəldir. Bu Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası ilə Türkiyə Cümhuriyyəti arasında ilk rəsmi diplomatik əlaqənin qurulması demək idi. Atatürkün ən yaxın adamlarından olmuş Dr. Riza

Nur xatirələrində yazır ki, İ. Əbilov sonralar Atatürkün ən inanılmış, etibarlı adamlarından biri olur.

1921-ci ildə Nərimanov xarici işlər naziri Mirzə Davud Hüseynovu yanına çağıraraq Atatürkə 1 və 2-ci İnönü döyüşlərində qazandığı zəfər münasibətilə bu məzmununda bir teleqram vurmağı tapşırır: "Qazanılan bu böyük zəfərlərdən dolayı Türk xalqını Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası adından təbrik edirik." Atatürk 1921-ci ildə 3 nəfərlik bir heyət ayıraraq Bakıya göndərir, Nərimanovla görüşdükdən sonra Moskvaya yola düşmələrini tapşırır. Nərimanov onlara dəyərli məsləhətlərini verir, Leninin xəstəlməyi səbəbi ilə onunla görüşə bilməsələr də, dövlətin 2-ci adamı Stalinlə mütləq görüşməyə nail olmalarını tövsiyə edir, hər şeyin onun əlində olduğunu bildirir, Stalinin adına bir məktub da yazıb verir. Behbud bəy Şahtaxtinskini də yardım üçün onlara qoşur. Numayəndələri Stalin qəbul edir, Atatürkün istəyi gerçəkləşir, Rusiya Türkiyəni 1-ci olaraq tanıyır, Qars muqaviləsinin şərtləri razılaşdırılır. Dr.Rıza Nurun xatirələrində Azərbaycan oxucusu üçün maraqlı, yeni olan bir çox məqamlarla birlikdə bu epizod da diqqət cəkir: Türkiyəyə geri dönmək üçün Bakıya qayıdan nümayəndələrin vaqonuna 40 ədəd hədiyyə xalı qoyulur, ancaq onlar cətinliklə də olsa, bu hədiyyədən imtina edə bilirlər. Azərbaycan və Anadolu insanları Osmanlı Türklərinin Azərbaycana etdiyi yardımları yaxşı bilsələr də, Azərbaycanın Türkiyəyə etdikləri bu kimi köməkləri bilmirlər. Azəri türklərindən Sovetlər İttifaqında ən yüksək vəzifədə çalışmış - SSRİ Xalq Komissarlar Sovetinin sədri Nəriman Nərimanovun (30 dekabr 1922 - 19 mart 1925) 20-ci illərdə Azərbaycan hökumətinin sədri olarkən Türkiyəyə sözdə və əməldə münasibətindəki prinsipiallığı, əsil türk qardaşlığı mövqeyi

nümayiş etdirməsi hər zaman hörmətə layiqdir. Canakkalada Azərbaycandan ürəyinin istəyi ilə gəlib Qurtuluş savaşına qatılanların məzarı durur. Balkanlarda başlayan savaşda Osmanlıya ilk dəstəyi verən Bakı aydınları olmuşdu. 1912-ci ildə İstanbulda çıxan "Səbilur-Rəşad" məcmuəsində Bakıdan bir qrup insanın göndərdiyi bəyanat dərc olunmuşdu: *"Dindaşlar! Bilin və agah olun ki, yeganə ümidimiz və nəcətimiz Osmanlının istiqlal və tərəqqisindədir!"*

TC Başbakanlığı arxivindəki bu sənəddə həmin qardaşlıq duyğuları əksini tapmışdır: *"Türkiyə Cümhuriyyəti Baş naziri və xarici işlər naziri İsmət Paşa cənablarına! Türk ordusunun Azərbaycanı azğın düşmənlərin caynağından xilas etdiyi, sevgili, gözəl İzmirimizin və bir sıra digər müqəddəs türk torpaqlarının qana susamış mənfur düşmənlər tərəfindən atəşə verilərək işğal olunduğu bir zamanda türk yurdu Azərbaycan da ingilis əsgərləri tərəfindən işğal edilmişdi. Bütün qəlblərin sızladığı, qan ağladığı bir məqamda Azərbaycanın fədakar övladları 23 mart 1920-ci il tarixində baharın gəlişi münasibətilə Anadolu gününə həsr olunmuş xüsusi yardım kampaniyası təşkil etmişdir. Miqdar baxımından çox olmasa da, "Anadolu günü" yardım kampaniyasında bolşeviklərin işğalına məruz qalmış Azərbaycandan Anadoludakı qardaşlarımıza kömək məqsədilə 3 milyon rubl toplanmışdır. Bakı Yardım Komitəsinin adından bank hesabınıza köçürülmüş 3000 ingilis funt sterlinqini qəbul etməklə yardım etmək istəyən vətəndaşlarımızın öz vicdanları qarşısında borcunu ödəməyə imkan vermənizi rica edirik. Azərbaycan maliyyə naziri Abdulvasi, Bakı, 10.12. 1920"*²¹

²¹ <https://zengezur.com/index.php/m-qal-l-r/119-15-sentyabr-anadolu-v-zhafzhaz-t-rkl-rinin-b-di-zharda-l-zh-zh-n>

Qarabağın azad edilməsi ilə Mir Həmzə Seyid Nigarinin də ruhu şad oldu

Mir Həmzə Seyid Nigari Qarabaği Qafqaz və Anadoluda məşhur olan, şeirləri iki əsrə yaxındır sevilərək oxunub əzbər söylənilən təkkə-təsəvvüf ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, nəqşibəndi təriqətinin nüfuzlu şeyxi, kamil mürşiddir. O, Qarabağ xanlığının Zəngəzur mahalının Cı-cimli kəndində (indiki Laçın rayonu) dünyaya gəlib. Şeyxin doğum və vəfatı tarixi barədə bəzi fərqli rəqəmlər göstərilərsə də, "Türk Ensiklopedisi", az.wikipedia.org, tarixvebilgi.ayb.net və digər mənbələr, çoxlu tədqiqatçılar onun 1805-ci ildə doğulduğunu, Qarapapaq türklərindən olduğunu, 1885-ci il sentyabrın 29-da vəfat etdiyini təsdiq edir. Özü də Cı-cimlidə doğulduğunu yazıb:

Ze gülzari-nübüvvət rast səbze,

Cəjümlü ibn Paşa Mir Hemze.

Türkiyənin populyar qəzetlərindən olan "Bu gün"ün 21 iyul 2013-cü il tarixli geniş redaksiya məqaləsində "Ulusalçıların babası peyğamber soyundan" başlıqlı yazıdan: "Geçən hafta hayatını kaybedən ularsalçıların ünlü ismi Prof. Dr. Alpaslan Işıklı'nın peyğamber soyundan gəldiyi ortaya çıktı. Işıklı'nın dedəsi isə mutasavvıf Mir Hamza Nigârî'ydi. Seyyid Mir Hamza Nigârî, Karabağ'a bağlı Perküşad'da (Bərgüşad-H.N) 1805 yılında dünyaya gəldi. Nigârî Seyyid Emir Paşa və Hayrünisa Hanım'ın oğluydu. Büyükbabası Seyyid Rıza və dedələri devrin bilinen âlimlərindəndi. Ailenin tarixte bilinen ilk ismi Şeyh Seyyid Muhammed Şemsəddin, Medine-i Münevverə'den Karabağ'a hicret etmiş və Çıçimli köyünə yerleşmişti." Çoxlu digər mənbələr də Mir Həmzə Nigarinin Peyğəmbər soyundan olduğunu qeyd edib.

Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin banisi Firidun bəy Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında (II cild, "Elm" nəşriyyatı, 1981-ci il, səh 142-149) Seyid Nigarinin çox sayda şeirlərini təqdim və təhlil edib öz fikirlərinə belə yekun vurur: "Bu gözəl şeirlər Mirhəməzə əfəndinin alitəb və hürriyyətpərəst olmasına şəhadət edici xoşməzmun bir əsərdir." Görkəmli ədəbiyyatşünas onu zəmanəsinin ən məşhur, nüfuz dairəsi geniş insanlarından biri kimi dəyərləndirib, öz müasirlərinin yaradıcılığına təsirindən də faktlarla çoxlu nümunələr gətirib. Seyid Nigarinin divanı Tiflisdə (1908) və İstanbulda (1883) dərc edilib. Farsca divanı da yenə İstanbulda 1911-ci ildə nəşr olunub. 2010-cu ildə Bakıda "Elm və Təhsil" nəşriyyatında 825 səhifəlik divanı nəfis tərtibatda nəşr ediləndən, haqqında televiziya verilişləri, yazılar gələndən sonra daha yaxından tanınıb. Nigarinin Muhyiddin Arabinin "Fütuhatı-məkkiyyə" əsərinə yazdığı Təvzihat, türkcə və farsca divanı, ayrıca "Nigarnamə" və "Saqinamə" adlı əsərləri vardır. Nigarinin yeganə portretini türk rəssamı Mustafa Saçlı 1933-cü ildə onu şəxsən görüb tanıyanların ifadələrinə əsaslanaraq çəkib.

Mürşidi Şeyx İsmayıl Şirvani onun haqqında belə söyləmişdir: "Mir Həməzə ilahi eşqlə məhvi-vücuda olmuşdur. Onun mürşidi eşqdır." Türk ədəbiyyat tarixçisi İskəndər Pala Nigarinin divanının Türkiyədəki nəşrinin ön sözündə yazır: "Mir Həməzə Nigari adlı lüğətdə bir söz olsaydı, qarşısında mütləq "eşq" yazılardı. Ömrünü bir tək eşqə, bir Tək eşqinə sərf etmiş bu könül dərinliyi olan şeyx heç şübhə yoxdur ki, XIX əsr türk təsəvvüf mühit və ədəbiyyatının da öndə gələn isimlərindəndir. Həyatının çoxunu keçirdiyi Şərqi Anadolu və Şimali Azərbaycanda hələ də analar övladlarına onun eşq şeirlərindən laylalar söyləyirlər." Onun bütün ömrü və yaradıcılığının 3 əsas xəttinin biri dünyəvi

eşqidir-sevib qovuşmadığı Nigara qarşı bitib tükənməyən sevgisidir. Hələ gənc yaşında olanda məna aləmində görüb aşiq olduğu, ancaq qovuşmadığı Qarabağ bəylərinin nəslinə mənsub və özü kimi eşq əhli Nigar adlı bir qıza görə şeirlərində Nigari təxəllüsünü seçdi. 10 il sonra Nigari gördüyündə Nigar Mirhəməzəyə: -Məni gördüyün yuxu yadındamı?-sualını verir və cavab gözləmədən baxışları göz-gözüə dayandıqanda hər ikisi huşunu itirir.

Alıbdır canımı qəmzə, düşübdür könlümə lərzə,

Hər bir aşiq Seyid Həməzə, hər bir dilbər Nigar olmaz.

Seyid Nigari sufi, təsəvvüf şairidir. Bu gün də keçmişdə olduğu kimi, Qafqazda, Anadoluda səma məclislərində mövləvi və nəqşibəndilərin ayinlərində, zikrlərində Mövlana Cəlaləddin Rumi-dən sonra ən çox Seyid Nigarinin insanlara İlahi sevgisi bəxş edən şeirləri oxunur, ifa edilir, rituallarda səslənir, insan ruhunu mənalar aləminə aparır, bu təriqətə cani-könlü-dən bağlı insanları Allaha, sevgili Peyğəmbərimizə yaxınlaşdırır, qovuşdurur.

Əlhəmdülillah, Əlhəmdülillah,

Söylər vücudum tamamən Allah.

Görsəm bir bəla, zikrim hüveyda,

Əlhökmü lillah, əlhökmü lillah.

Olmasın canım, olsam hər dəm

Fikrinlə, Allah, zikrinlə, Allah.

Sovet-KQB rejiminin meydan suladığı illərdə sevilən yazıçımız İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür"də Nigarini, nəqşibəndiliyi yaddaşlara gətirməsini minnətdarlıqla xatırlamaq lazımdır. Bu gün də Qafqaz və Anadolunun bir çox guşələlərində nəqşibəndi təriqətinə mənsub çox sayda dindar insanlar vardır, onlar Allaha qovuşmağın musiqili ritmik zikr yolunu seçiblər, o yola sadıqdırlar. Şeyxin dini görüşünün əsa-

sında Allaha, Həzrəti-Peyğəmbərə (s.ə.s) və onun əhli-beytinə sonsuz məhəbbət durur. Əksər şeirlərində də könül verdiyi bu ulu məhəbbəti vəsf edib.

Nəsli-Məhəmmədi sevmək, istəmək

Haqqın bizə başqa kəramətidir.

Özünün nəqşibəndi olduğunu da fəxarətlə vurğulayır.:

Əlmədəd, üftadəyəm, ya dəstgir,

Ya Məhəmməd, ya Əli, ya Nəqşibəndi!

Göründüyü kimi Həzrəti Məhəmmədi (s.ə.s), Həzrəti Əli ilə birlikdə bu təriqətin yaradıcısı Bəhaəddin Nəqşibəndini də piri saydığını söyləyir. Çoxlu şeirində Kərbəla, İmam Hüseyn şəhadətini vəsf edir, pisləklərin, şərin simvolu Yezidi lənətləyir.

Kərbəla atəşi, ey vah, cigərgahimdən

Baş verib, dil yağılar, sinə yanar, can ağlar.

Tək Azərbaycanda deyil, bütün islam aləmində bu gün ən qorxulu meyl digər təriqətlərə qarşı barışmaz düşmənçilikdir, qütbləşmədir, islamın siyasilər əlində vasitəyə çevrilməsidir. Şeyx Mirhəməzə Nigarinin dini görüşlərinin müqəddəs islam dinimizin birləşdirici mahiyyətinə, birliyə, bütünləşməyə, qardaşlaşmağa, güclənməyə vəsilə olduğu bu şeirində göz qabağındadır.

Allahı, Məhəmmədi və aliyi sevən dustanız,

Nə sünniyiz, nə şiə, biz xalis müsəlmanız.

Çar yarı istəriz, zira ki Mustafanın

Dustinə dustiz, vallah, xəsmaninə xəsmaniz.

Sədi, Hafiz, xüsusilə Füzulinin, Nəbatinin poetik dünyasına dərinlən bələd olan Nigari onlardan təsirlənib, əruz vəznində bitkin qəzəllər, divan yaratdığı kimi, heca vəznində, xalq şeiri üslubunda da şeirlər yazıb, az zaman içərisində geniş şöhrət qazanıb, şeirləri dillər əzbəri olub, çoxlu şa-

irlər ondan ilham alıb özlərinə ustad sayıb, şeirlərinə nəzirlər yazıblar.

Etməzəm, Mirnigari, iştika, ikrah kim,
Ol cəfalər kim, gəlir həqdən, səfalərdir mənə.
Şair Ulu Yaradandan gələn dərdləri də səfa sayır.
Dərdü mehnətin ey sənəm, sənəm
Eşq ilə çəkən bir mənəm, mənəm.
Arü-varını rahi-mehrdə
Tarümar edən bir mənəm, mənəm.

Nigarinin əsas davamçıları bunlardır: oğlu Siraci, Şahnigar Xanım Rəncur, Kadı Mahmud Əfəndi, Hacı Məcdi Əfəndi, Hacı Rəhim Ağə Dilbazov Vahidi, Qazi Osman Əfəndi, Hacı Zəkəriyə Əfəndi, Hacı Teyyub Əfəndi, Hacı Mustafa Əfəndi, Postlu Hacı Mustafa Əfəndi, Sadi Sani Karabağı, Mir Sədi Ağə və başqaları. Bunların bəziləri haqqında Firidun bəy Köçərli də ətraflı bəhs edib.

Mir Həməzə Nigari öz doğma vətəni Qarabağa çox böyük məhəbbət bəsləyib, qürbətdə Qarabağa olan həsrətini şeirlərində dilə gətirib. Bu, Şeyxin yaradıcılığında 3-cü əsas xəttidir. Nigari Qarabağın ruslar tərəfindən işğalından sonra yazdığı şerində bu faciəli hadisənin sinəsinə saplanan xəncər kimi onu iztiraba qərq etdiyini ifadə edir. Bununla birlikdə, sanki o, 100 il sonra Qarabağın rus-ermənilər tərəfindən işğal edilib talan ediləcəyini fəhm ilə hiss edib kimi bu günkü qarabağlıların ağrı-acılarını da heyrətamiz duyğu, hissiyyatla duyub və çox sayda müxtəlif şeirlərində nəzmə çevirib:

Eşqin kanı Qarabağdır məkanım,
Bülbülü-şeydayam, cənnət yerimdir.
Sinəmə çəkilən qara dağımdır,
Qara bağrım qanlı Qarabağımdır.
Qan əkər, odlar tökər Miri-Nigari məgər,
Yad qılıbdır yenə Qarabağ torpağını.

Şeyx şeirlərində uşaqlıq, gənclik illərinin keçdiyi Bərgüşad-Bərşad, Həkəri çaylarını, dağlarını xatırlayır və həm də agahmış kimi, 23 ildir ki, həsrət qaldığımız, səsimiz, ünümüz yetməyən, babalarımızın bizdən incik ruhları dolaşan Zəngəzur, Qarabağ ellərimizi ağır-acı ilə yaşadır bizə:

Canıma çəkmiş fələk Bərgüşadın dağını,

Sönməz atəşi, ursan Həkəri ırmağını.

Ol dairədə Həkəri, Bərşad,

Eşqin yeridir, buyurdu ustad.

Nigarinin bütün yaradıcılığında Qarabağın ilahiləşdirilməsi ana xətt kimi keçir. Onun nəzərində Qarabağ cənnətdir, Qarabağın çayları, kənarlarında uçan göylərə boy verən məğrur çınarları Cənnətdə Tuba ağacının altından axan Kövsər bulağıdır: "Kövsəri Tuba imiş çayı-çinari-Qarabağ, // Aləmi-cənnət imiş dari-diyari-Qarabağ". Qarabağı bu qədər sevgi, ilahi məhəbbətlə vəsf edən ikinci bir şairimiz, mütəfəkkirimiz olmayıb. O həm də şey olaraq Allahdan gələn vəhi kimi Qarabağın qarşından gələn qara günlərini də görürdü, rus-erməni işğalının bu cənnətməkana gətirəcəyi faciələri də fəhmlə duyurdu. Və yəqin elə bu düşüncə ilə də içindən gələn nisgili, iztirabı boğa bilmir, misralara çevirirdi. Mir Həmzə zəkası, şeirləri heyvətamiz dəqiqliklə bu günkü Qarabağ dərdli, ünvanlı gerçəkliyimizə ayna tutur. Ulu şeyximiz İlahidən gələn vəhylə, fəhmlə 100 il sonra başımıza gələn, gətirilən qəza-qədəri görüb, qara yellərin doğulub boya-başa çatdığı, ayaq açıb ilk yeridiyi, könül verib ilk sevdidiyi yerlərdən uzaq olmasını diləyib.

Bir qönçə gülünün tarımarıyam,

Görüm abad olsun ol Qarabağı.

Bir gözəl ceyranın giriftarıyam,

Şənlik olsun dağı, bağı, ovlağı.

Ey Nigari, ömrün erişdipayə,

Salmanı başıma ol sərvı sayə.

Can qurban eylərəm peyki səbayə,

Xəbər versə bir gün ol Qarabağdan

Şeyx şeirlərində onun doğma yurdu Qarabağı zəbt edib Məcnunu Leylisindən-Qarabağ aşiqi Mir Həmzəni Qarabağından didərgin salan "qaplansifətli" Moskvanı da lənətləyib, çox böyük dəyər veridyi Şeyx Şamil hərəkətinə özünün hüsn-rəğbətini göstərib. Şeyxin Qarabağdan bir dəstə düzəldib Şeyx Şamilin tərəfində ruslara qarşı cihada qatılmaq üçün müridləri ilə birlikdə Dağıstan və Cəf-Balakəndə, ardınca da Krimdə, Qarsda Osmanı dövləti tərəfində ruslara qarşı igidlilə, mərđanəliklə savaşıdığı da sənədlərdə, mənbələrdə dönə-dönə qeyd edilib.

Mərđi-mərđanə o qaplansifəti-Moskof ilən

Eyləmək cəngü cəđəl şiri-Dağıstanə düşər.

Dağıstan şiri sözsüz ki Şeyx Şamildir.

Nigari ilk dini təhsilini Şəkide tamamlayıb doğulduğu Cəcimli kəndinə qayıdıb bir müddət müəllimlik edib, ətrafındakı aqillərdən çoxlu suallarına cavab ala bilməyib, yuxusunda onu yanına çağırən Kürdəmirlı şeyx İsmayıl Şirvaniyə mürid olmaq üçün Anadoluya gəlib. Mir Həmzə əfəndinin mürşidi İsmayıl əfəndi haqqında yazıb: "Hər nəfəsi Məsih nəfəsinə bənzər, hər nəzəri nəziri-kimya". Onların ilk görüşü haqqında da mənbələrdə şahid xətiyələri qalır...Röyasında gördüyü Mir Həmzənin dərgahına yaxınlaşdığını duyur, ətrafındakılarla birlikdə onu qarşılamağa çıxır, göz-gözə gəldiklərində hər ikisinin nitqi tutulur, lal sükut içərisində baxışları xeyli bir-birinə bənd olur. Burada təsəvvüf tərbiyəsini tamamlayıb kamil mürşid məqamına yetişir. 1834-cü ildə həcc ziyarətindən dönən Şeyx nəqşibəndiliyi yaymaq, həm də Rusiyaya qarşı xalqı ayağa qal-

dırmaq məqsədi ilə Qarabağa geri qayıdır. Seyidlər məskəni Cicimlidə müəllimlik edir, Araz çayı kənarındakı Mollaməhərrəmli kəndindən Allahverdi əfəndinin qızı Əminə xanım ilə evlənilir, bir il sonra oğlu Siracəddin dünyaya gəlir. Nigarinin divanında adını çəkdiyi Fəxrəddin Ağabəli həzrətləri "Hümayi-Ərş" adlı əsərində onun Cicimli kəndinə qayıtması və buradan Mirlər kəndinə (Qubadlı rayonu) köçməsinə ətraflı bəhs edib. O, Qarabağ, Şəki xanları ilə gizli əlaqələr qurur, Şuşada Xasay xanla, digər yetkililərlə dəfələrlə görüşür. Ünsiyyətdə olduğu nüfuzlu, imkanlı şəxslərə xristian bir məmləkətin -Rusiyanın itaətində olmağın hər iki dünyada böyük günah olmasını anladır, xeyli tərəfdar toplayır. XIX əsrin ortalarında Qafqazda rus istilasına qarşı meydana gələn Cihadın ilk ideya müəlliflərindən biri Şeyx Mir Həməzə idisə, XX əsrin 20-ci illərində bolşevik-daşnak işğalına qarşı bu missiyanı onun sədaqət müridləri davam etdirib, "Cihad Bəyannaməsi"nin qarçıları Zəngəzurun sonuncu qazısı Bəhlul Behcət, bacısı oğlu Mir Sədi Ağə və Hacı Fətəli Əfəndi olub. Onların hər üçü sonralar bolşeviklər tərəfindən həbs və sürgün edilib.

Şuşadakı Xan sarayına yerləşmiş rus xəfiyyələri onun Mir Həməzənin Şəki xanına məktubunu ələ keçirir, bir neçə əqidə yoldaşı tutulsa da, Mir Həməzə müridlərinin köməyi ilə Arazı keçib özünü Təbrizə yetirir, rus, fars xəfiyyələri onu burada həbs edir, ancaq Osmanlı səltənətinə gizli bağı olan Təbriz valisinin yardımı sayəsində qaçırılıb Osmanlı dövlətinə-Ərzuruma keçirilir. Bir müddət sonra xanımı və oğlunu da yanına gətirir. Dəvət aldığı İstanbul sarayında ona hər cür maddi təminatlı vəzifələr təklif edilsə də, imtina edib yenidən Ərzuruma gəlir, 1867-ci ilə qədər Ərzurumda yaşayır, həcc ziyarətində olur, Şam, Qüdsü gəzir, haqq dərgahına üz tutmaqda olan Şeyxi İsmayıl Şirvaninin vəsiyyəti

ilə onun yerini tutmaq üçün Amasyaya gəlir, təfsir və hədis dərsləri deyir, təsəvvüfi fəaliyyəti ilə də məşğul olur. Onun artan nüfuzu, nəqşibəndi təriqətinin sürətlə yayılması həm hakimiyyət dairələrini, həm də yaxın ətrafdakı digər məzhəb mənsublarını rahatsız edir, sultan sarayına çoxlu şikayətlər göndərilir, təzyiqlərin nədəni olaraq Mir Həməzə bir qisim müridi ilə birlikdə əvvəlcə Samsuna, sonra da Harputa sürgün edilir.

Harputda sürgündə ikən vali Hacı Hasan Paşa Şeyxin görüşünə gəlir və elə ilk söhbətdən bu müdrik insanın zəkasına heyran qalır, ona könül verir, ondan bir istəyinin olub olmamasını soruşur. Şeyx vəfatının yaxın olduğunu, cənazesinin Amasyaya aparılıb orda ustadının və oğlunun yanında dəfn edilməsinə yardımçı olmasını istəyir. Vali: "Əfəndim Allah ömrünüzü uzatsın. Daha çox yaşarsınız inşallah. Həm əmri haqq vaqi olduqda burada sizə gözəl bir türbə də inşa edib vilayətimizi əbədi şöhrətləndirməyi çox arzu edərik. Amasya Harpuddan uzaqdır. Mübarək havalar da isti, cəsədi şərəfiniz o yollarda rahatsız olar..."-deyir. Şeyx Paşaya dönür və: "Paşa, səksən ildir bu vücud 'Allah, Allah' demişdir. Ondan qeyrisindən bir riza diləməmişdir. Əgər yollarda qoxuyacaq olursa, bu vücudu yarı yolda buraxıb geri dönərsiz"- deyir.

Mir Həməzə Nigari həzrətləri 1885-ci il sentyabrın 29-da vəfat etmiş, cənazəsi vəsiyyətinə uyğun olaraq Harputdan Amasyaya aparılmışdır. 7 gün sürən yolçuluqdan sonra Amasyaya gəlib çatan cəsədi məzara qoyulmaq üçün təkrar yuyulduğunda cisminin, üz-gözüünün nurunun heç pozulmadığı məmurları da, müridlərini də heyratə gətirir, hətta, şübhələr üzərinə onun mumiyanlanmış olmasına dair şübhələrin də əsassızlığı aşkar olur.

TÜRKİYE AZERBAIJAN

BİR MİLLET İKİ DEVLET BERABER İLELEBET

Həmzə əfəndinin müridi, Qazaxlı Hacı Mahmud əfəndinin səyi ilə Qarabağ, Qazax və Borçalıdakı müridlərdən toplanan ianə ilə türbəsi, türbənin yanında da bir məscid inşa edilib. Bu məscid Amasyada indi də Azerilər, yaxud "Şirvanlı camisi" adı ilə tanınır. 1934, 44-cü illər də daxil, dəfələrlə baş vermiş zəlzələlər bu şəhərdəki bütün tikililəri, o cümlədən məscidləri uçursa da, "Şirvanlı camisi"nə xətər toxunmayıb. Şeyxin adına, ocağına bağlı Nərminə xanımın vəsaiti hesabına məscid yenidən bərpa olunaraq özünün tərtəmiz, ruhu, gözü oxşayan görkəmini saxlamaqdadır. Amasyada hər kəs bu xanımın səxavətindən, Şeyx ocağına sevgisindən ürəkdolusu danışır. Beləliklə də, Amasyada Qarabağ, Zəngəzur, Şəki, Şirvan, Qazax, Borçalı mahallarından taleyin hökmü ilə üz tutub pənah gətirən babalarımızın tapındığı iki şeyximizin cismi uyuyur. Onların məzarları və adlarına ucaldılan məscid məqbərə ilbəil daha çox ziyarətçini özünə çəkməkdədir.

Bir məqamı da qeyd edək ki, Şeyx Mir Həmzə Nigari oğluna ustadı Mövlana İsmayıl Siracəddin Şirvaninin ismini qoymuşdu. 1851-52-ci ildə Ərzurumda yaşayarkən adam

göndərib bu ana-balanı Qarabağdan bura yanına gətirtmişdi. Lakin taleyin acı qisməti ilə Siracəddin xəstələnib ölür, bu ağır Şeyxi ömrünün sonuna qədər tərk etmir, ağır üzüntü ilə yada salır. Təəssüflər olsun ki, cəmi 20 il ömür sürmüş, şeirləri ilə Seyid Əzim Şirvani, Sədi Sani Qarabağının də diqqətini cəlb etmiş Siraci haqqında demək olar ki, müasir Azərbaycan oxucusunun məlumatı yoxdur. Hətta, Seyid Nigari haqqında son illər çıxan kitablarda, yazılan məqalələrdə də onun həyatdan vaxtsız getmiş bu istəkli övladının yaradıcılığı barədə məlumat verilməyib. Halbuki Osmanlı dövründə də, Türkiyədə də çıxan bir çox külliyyatlarda onun şeirləri toplanıb, haqqında bilgilər verilib, ancaq əslən azəri türkü, Seyid Nigari cismnin parçası-övladı, yadigarı olması qeyd edilməyib. İstanbul Universitetinin professoru, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi, təbliğatçısı olmuş Əhməd Cəfəroğlu yazırdı ki, ona Amasyada yaşamış Hacı Mahmud Əfəndizadə tərəfindən bağışlanan Sədi Qarabaği divanının sonunda Seyid Nigari, İbrahim Veysi bəylə birlikdə Siraci şeirlərinin də 8 səhifəlik əlyazmaları da var idi, həm də bu tanıtma ilə: "Seyid Nigari oğlu olan Mövlanazadə Siracəddin əfəndi həzrətləri Qarabağlıdır." Amasya tarixinin tədqiqatçısı Hüsəməddin bəyə görə Siracəddin 1858-ci ildə Qarabağda dünyaya gəlib 1877-ci ildə vəfat edib. Şeirlərindən görünür ki, güclü təbi varmış, dilin və şeirin qayda-qanunlarını gözəl bilirmiş. Dostu Sədi Siracinin 13 qəzəlini, 2 müxəmməsini və 1 natamam tərkibbəndini öz divanının sonuna köçürməklə nə qədər böyük xeyirxahlıq etmiş olduğunu heç düşünməzdi. Əgər Sədi Qarabağının bu zəhmətinin bəhrəsi olmasaydı, heç həmin şeirlər də gəlib günümüzə çatmazdı. Ə.Cəfəroğlu həmin şeirləri 1932-ci ildə İstanbulda latın əlifbasıyla kiçik bir kitabçada nəşr etdirib. Kitabça-

nın titul vərəqində isə yazıb: "Azəri ədəbiyyatının materialarını ilk dəfə toplayan mərhum Firidun Köçərlinin əziz ruhuna ithaf edirəm."

Siracinin "Saqi" rədifli qəzəlinə 2 müxtəlif musiqi yazılıb, bu gün də Ərzurum və İstanbulda sevilərək oxunur, dinlənilir. Bu şeirin bir özəlliyi və gözəlliyi ondadır ki, rədifli qəzəlin hər misrasını təqt bölgüsüylə ikiyə böləndə xalq şeiri üslubunda oynaq, rəvan bir gəraylı alınır:

Ver mənə cami yarı
Ta ki, bulam qərari
Verməm bu ruzigari,
Bihudə badə, saqi!
Atəşlərə Siraci,
Yandı, nədir əlaci?
Gəl ol sən ona naci
Sübhü məcadə, saqi!

Şeirləri dövrünün bir çox şairlərindən fərqli olaraq sadəliyi, rəvanlığı ilə seçilir, ərəb-fars sözləri ilə yüklənməyib, Qarabağda gen-bol işlənən söz, ifadələrlə zəngindir, həm də bu şeirlərdə gənc yaşdakı Siracinin poetik təfəkkür sahibi olduğu görünür.

Müjən, qəmzən dəlib bağrım töküb qanım gülüstanə
Qızılğüllər yəqin ondan boyanıbdır al qanə.
Ey Siraci, söylədin bir şeri-şirin zövqilən
Eyləsin tənzir, pişi-şairi Şirvanə çək! və yaxud,
Zülfün siyahı saldı mənim başıma sevda,
Sevda səri-səhranı mənə göstərir eyva!
Eyvah! Oluram Qeys məsəl sahibi-səhra.
Səhranı tutub kim aparar hər gecə Leyla...

Ziyaəddin Fəxri bəy də "Ərzurum şairləri" adlı kitabına (İstanbul, 1927) Siracinin şeirlərini daxil edib, ancaq bu zaman səhvən "Ərzurumlu şair Osman Siracəddin" adıyla verib. İnanırsınız ki, Siracəddin Mir Həməzə Seyid Nigari oğlunun şeirləri də toplu halında Azərbaycanda nəşr ediləcəkdir.

...Özü 2 əsr əvvəl Qarabağ-Zəngəzur-Şirvan-Qazaxdan Amasyaya açılan könül körpüsü son illər daha da möhkəmlənir, Azərbaycan ilə Türkiyə arasında bütün sahələrdə günbəgün genişlənməkdə olan əlaqələrdən "şahzadələr şəhəri" Amasyaya da bir qol ayrılır, get-gəllər yaranır. İndi bu şəhərdə Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığı dərnəyi, muzeyi fəaliyyət göstərir. Ötən ilin yayında Mir Həməzə soyundan olan xeyrixah insanların maddi, mənəvi dəstəyi ilə Amasyada keçirilən bir görüşdə 3500 nəfər "azeri kökenli" insan iştirak etmişdi. Birgə konfranslar, simpoziumlar ulu şeyxin ədəbi, mənəvi irsinin öyrənilməsi, təbliği ilə yanaşı, həm də Qafqaz və Anadolu türklərinin daha da yaxınlaşmasına, birbirinə qovuşmasına yardımçı olur. Amasyadan Qazax, Şamaxı, Ağsuya bu torpaqlardan çıxanların nəticələri avtobuslarla ziyarətə gəlirlər. Ötən ilin iyununda bir neçə gün Amasyada qalarkən XIX əsrin 2-ci yarısından etibarən Qafqazdan buraya köçən insanların övladları ilə görüşüb həmsöhbət oldum. Azərbaycan, Qarabağ adının Amasyada nə qədər içdən gələn sevgi ilə, məhəbbətlə çəkildiyinin şahidi oldum. Onların sözlərinə görə hər 3 amasyalıdan birinin kökü Qafqazlara gedib çatır. Şəhər ətrafında çox sayda kəndlər var ki yalnız azərilər tərəfindən salınıb, Osmanlı dövləti Qafqazdan gələnlər üçün onların həm də ruslara qarşı savaşdığını da nəzərə alaraq münbit torpaqlarda el-oba, kənd salmağa izin verib, hər cür şərait yaradıb.

Kürdəmirli Mövlanə İsmayıl Siracəddin Şirvani (1782-

1848) və Şeyx Mir Həmzə Seyid Nigari Qarabaği adının nuru ilə Amasyaya üz tutan yüzlərlə ailədən çıxan yetkin insanlardan biri Şirvanzade Mehmet Rüştü Paşa sultan Əbdüləziz dönəmində Osmanlı dövlətinin sədrəzəmi, 3 dəfə maliyyə nəzarəti naziri olub. Amasyadan Türkiyə Böyük Millət Məclisinə deputat seçilmiş azəri əsilli 6 nəfərin adı bəllidir. Dövlət idarələrində çalışanların sayı daha çoxdur. Amasyanın iki dönəm bələdiyyə başqanı Zəngəzurun Laçın bölgəsindən gələn Qafqaz türklərindən olub. Düzdür, şəhərin genişlənməsi, yeni yaşayış massivlərinin salınması ilə Qarabağ, əsas da Zəngəzurdan gələnlərin sıx məskunlaşdığı məhəllələr sökülsə də, ancaq hələ də "laçınlılar" ifadəsi dilərdə, yaddaşlarda qalıb.

Qarabağ ellərindən ayrılığın həsrəti ilə çox sayda bir-birindən duyğusal şeirlər yazan Şeyx Mir Həmzə Seyid Nigari Qarabağının ruhu da, nəhayət ki, yağı işğalında qalan torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi ilə şadlığa qovuşdu. İki yüz ildir insanları irfana, əxlaqi-mənəvi kamilliyə səsləyən, sövq edən Qarabağ, Zəngəzur aşıqı şeyximizin adı Laçın, Qubadlıda əbədiləşdiriləcəkdir.²²

²² <https://zengezur.com/index.php/m-qal-l-r/171-ruhu-zharaba-da-dzismi-amasyada>

BAKIDA NİGARI QARABAĞI BEYNƏLXALQ SİMPOZİUMU KEÇİRİLİB

2021-ci il oktyabrın 3-də Bakı Dövlət Universitetində (BDU) Qarabağı tərkə-təsəvvüf ədəbiyyatının nümayəndəsi, sufi şairi, təsəvvüf alimi, nəqşibəndi şeyxi Mir Həməzə Mir Paşa oğlu Qarabağı Nigarinin fəlsəfəsinə və yaradıcılığına həsr olunan Beynəlxalq simpozium keçirilib.

BDU və Türkiyə-Azərbaycan Dostluq, Əməkdaşlıq və Həmrəylik Vəqfinin (TADİV) birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən Beynəlxalq simpoziumda Türkiyə və Azərbaycanın dövlət və hökumət nümayəndələri, deputatları, mədəniyyət və ictimai xadimlər, BDU-nun müəllim və tələbələri iştirak ediblər. Azərbaycan və Türkiyənin Dövlət himnləri səsləndirilib, şəhidlərin xatirəsi anılıb. Məruzə və çıxışlarda vurğulanı ki, mütəfəkkir şair iki qardaş ölkə arasında 150 il əvvəl mənəvi bağlılıq yaradan simalardandır.

Bədii hissədə BDU tələbələrinin ifasında Mir Həməzə Seyid Nigari Qarabağının divanından nümunələr səsləndirilib.

Beynəlxalq Muğam Mərkəzində simpozium iştirakçıları üçün konsert olub.²³

²³ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/18-bak-da-mir-h-mz-seyid-nizhari-zharaba-i-beyn-lkhalzh-simpoziumu-ke-irilib>

ZƏNGƏZUR CƏMİYYƏTLƏRİ İCTİMAİ BİRLİYİNİN SƏDRİ HACI NƏRİMANOĞLU AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ PREZİDENTLƏRİNƏ MƏKTUB GÖNDƏRİB

Məktubda deyilir: “Əziz, möhtərəm Prezidentlərimiz!

Türkiyə Cümhurbaşkanı Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Türkiyə Böyük Millət Məclisinə (TBMM) təqdim etdiyi Azərbaycana hərbi qüvvələrin göndərilməsini dəstəkləyən Qərarın təsdiq olunmasını cani-könlüdən alqışlayır, bu mübarək hadisə münasibətilə sizləri təbrik edirik. Bu qərar qardaş xalqlarımızın yekdil arzu və istəyinin ifadəsi, Azərbaycan və Türkiyə Prezidentlərinin siyasi iradəsi, qətiyyətinin təntənəsidir. Yaxşı bilirik ki, 44 gün davam edən savaşda qazanılan zəfər, ölkəmizin 30 ilə yaxın işğal altında qalmış torpaqlarının, o cümlədən Azərbaycan türklərinin əzəli

yurd yerləri omuş Zəngəzur mahalının Zəngilan, Qubadlı, Laçın bölgələrinin azad edilməsi Türkiyənin hərbi-siyasi dəstəyi olmadan gerçəkləşə bilməzdi.

1918-1920-ci illərdə də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə vətənimizin azadlıq, istiqlaliyyəti, Cümhuriyyətimizin paytaxt Bakıya qovuşması, eləcə də Qarabağ uğrunda döyüşlərin şəhidlərinə əbədi sevgi, sayğımızı bildiririk. 102 il sonra əsgər və mehmətciklərimizin bu dəfə yenidən Azərbaycanda və onun ayrılmaz parçası Qarabağda birlikdə olması qürurvericidir, sonsuz fəxarətdir. Türkiyə-Azərbaycan Birliyinin əbədi olması arzusu ilə,

Zəngəzur Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin sədri

D. r. Hacı Nərimanoğlu”.²⁴

²⁴ <https://zengozur.com/index.php/kh-b-rl-r/28-az-rbaydzan-prezidenti-ilham-liyev-v-t-rkiy-prezidenti-r-dz-b-tayyib-rdo-ana-t-kk-r-m-ktubu>

TÜRKİYƏ İLƏ AZƏRBAYCAN BUNU DA BACARSA...

Azərbaycanın sentyabrın 27-dən başlanan Qurtuluş Savaşı müharibənin hərbi-strateji planlamasındakı peşəkarlıq, yeni orijinal yanaşma, novatorluq artıq dünyanın bir çox ölkəsinin hərbiçiləri tərəfindən yüksək dəyərləndirilib, bundan sonra da uzun illər öyrəniləcək, hərbi və tarix kitablarına salınacaqdır. 30 ilə yaxın işğal altında saxlanılan ərazilərdəki ən mühüm strateji mövqelərdə möhkəmlənmiş erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycan Ordusu qarşısında aciz, gücsüz, miskin duruma düşməsi, darmadağın edilməsi video-faktlarda, Müdafiə Nazirliyinin, eləcə də Ermənistanın rəsmi qurumlarının yaydığı görüntü, çıxışlarda appaçıq görünür.

Görünən dağa bələdçi nə lazım?! Ermənistanı, dılqır “dağlıq qarabağ respublikası” (dqr) adı verdiyi birc uşağı doğub, əmizdirib, bələyib yekəldən, həm də Azərbaycanın üstünə qısqırdan iri buynuzlular, tətikçi dövlətlərin özləri də çarəsiz, pat vəziyyətdə qalıblar, kömək, yardım filan da yetərsiz qalıb, “erməni mifi”, hərbi maşını tamam sıradan çıxarılıb.

İnanırıq ki, savaşda qazanılan qələbə sonrası Azərbaycan və Türkiyənin qardaş Prezident, Ali Baş Komandanları yüksək nüfuzları, qətiyyətli diplomatik məharətləri ilə masa arxasında siyasi danışıqlarda davam etdirib, yaxın gələcəkdə bu razılaşmaların, sazişlərin rəsmiləşdirilməsinin təməlini qoyacaq, bunlara nail olacaq;

1.Ermənistan Azərbaycana və Türkiyəyə qarşı ərazi iddialarından, genosidi tanıtmə siyasətindən rəsmən, yazılı şəkildə imtina edir, son verir.

2. Azərbaycanla Ermənistan arasında sülhməramlı silahlı qüvvələrin yerləşdirilməsi zərurəti yaranarsa, bu kiçik kontingentli beynəlxalq hərbi qüvvələrdən və qısa müddətli, bir tərəfi mütləq Türkiyə hərbiçilərindən olmalı, dqr-dan kənarda-yalnız Ermənistanın Laçın rayonu ilə kiçik sərhəd bölgəsini əhatə etməlidir;

3. dqr-ə muxtariyyət, ermənistanla dqr arasında Azərbaycanın nəzarətindən kənar dəhliz-koridor verilməsi kimi qeyri-sivil məsələlərin müzakirəsindən tamamilə imtina olunmalıdır;

4. Zəngilan-Mehri-Naxçıvan yolunun açılması təmin olunmalıdır;

5. Bunların reallaşmasından sonra, Türkiyə regiona kənar müdaxilələrin qarşısını almaq, dayanıqlı sülhə, tərəqqiyə nail olmaq üçün hərəkətə keçməli, ətlə-dırnağın, yəni Azərbaycanla Türkiyənin arasındakı çibanı kənar infeksiyalardan qoruyub “sağaltmaq” üçün Ermənistanla sərhədlərini açmalı, bu qonşu sərfəli bazarla geniş ticarət, iqtisadi, diplomatik-siyasi əlaqələr qurulması üçün hərəkətə keçməlidir;

6. Perspektivdə regionda sivil qonşuluq münasibətlərinin bərqərar olması üçün İran-Gürcüstan-Azərbaycan-Türkiyə-

Ermənistan arasında iqtisadi, humanitar, siyasi, hərbi aspektləri əhatə edən müqavilə imzalanmalı, reallaşmalı, digər beynəlxalq strukturlara fəal integrasiya həyata keçirilməlidir.

7. Türkiyə-Azərbaycan arasında siyasi, hərbi sahədə əməkdaşlıq artıq birlik-ittifaq səviyyəsində hüquqi cəhətdən rəsmiləşib, əməli, real şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu, Türkiyədən çox Azərbaycana lazımdır, vacibdir, həm də sosial sifarişdir, xalqın arzu, istəyidir. Belə olarsa Rusiya, İran, Ermənistan kimi qonşularımız da gerçəkliyi, tarazlığı qəbul edib razılaşar, bununla hesablaşmalı olarlar. II Qarabağ müharibəsi göstərdi ki, siyasi iradə, qətiyyət olan yerdə çox şeyə nail olmaq mümkündür. Artıq dünya Türkiyəni real güc, regional oyunçu kimi qəbul etmiş durumda. Biz dəyişən dünyada heç gecikmədən bu qardaşlığı Birlik səviyyəsinə qaldırmalıyıq.²⁵

²⁵ <https://www.moderator.az/news/349982.html>

24 aprel yalanları: ingilislər “erməni soyqırımı”nın saxtallığını sübut edir

24 aprel yalanları – “erməni soyqırımı” iddiası İngiltərə, Fransa, ABŞ, Rusiya, Yunanıstan kimi dövlətlərin Osmanlı-Türkiyə əleyhinə hərbi-siyasi planlarının tərkib hissəsidir.

Antitürk düşüncələri ilə məşhur olan İngiltərə baş naziri V. Qladstonun planı ilə İngiltərə Rusiya və Fransanın birgə himayəsi ilə 1895-ci il mayın 11-də Osmanlı Dövlətinə 6 vilayət – Ərzurum, Bitlis, Van, Sivas, Diyarbəkir və Harput üçün islahat layihəsini təqdim etmiş, faktiki olaraq bu vilayətlərdən ibarət “Müstəqil Ermənistan” yaradılmasının əsası qoyulmuşdu.

İngiltərə hökuməti Osmanlıdan hələ yaranmamış Ermənistanın gələcəyi ilə bağlı öhdəliklər tələb etmişdi. İngiltərənin Hərbi Şurası özünün 7 dekabr 1917-ci il tarixli iclasında ermənilərə maliyyə dəstəyi verilməsi haqqında qərar qəbul etmişdi, ayrılan yardım 20 milyon sterlinq idi. 1917-ci ilin sonları və 1918-ci ilin əvvəllərində İngiltərə tərəfindən Tehrandan Bakıya, oradan da ermənilərə verilməsi üçün Tiflisə külli miqdarda qızıl və pul, silah və sursatlar da göndərildi. Bu yardımlar Versaldakı Antanta Ali Hərbi Şurası ingilis hərbi mütəxəssislərinin 1917-ci ilin dekabr ayındakı memorandumunda açıq şəkildə göstərilmişdi: “Ermənilərə hər vəziyyətdə işğal etdikləri bölgələrdə pul, silah və sursat tədarükü ingilis siyasətinin maraqları daxilindədir. Bu təcrübənin uğurlu olması nəticəsində erməni qüvvələrindən gələcəkdə türklərin diz çökməsi üçün faydalanmaq olar”. İngilislərin bu dəstəyi sayəsində hərəkət qabiliyyətlərini artıran, külli miqdarda silah və sursat əldə edən ermənilər Cənubi Azərbaycanda və Cənubi Qafqazda on minlərlə insanı qətlə yetirdilər. İngilislərin Azərbaycana

gəlişinin səbəbi təkcə iqtisadi, əsas da neft maraqlarına bağlı deyildi, həm də Türkiyənin türk dünyası ilə əlaqəsini kəsmək idi. Bu planın gerçəkləşməsi üçün yeganə ən uyğun vasitə isə ermənilərə dövlət yaratmaq idi. İngilislərin məşhur diplomatlarından Lord Kerzonun sözləri bu məqsədi aydın ifadə edir: *“Türkiyə ilə türk xalqları arasında tampon bir dövlətin yaradılması qaçılmazdır. Problemin ortadan qalxması üçün yeni “Erməni dövləti” təzahüründə xristian bir topluluğun meydana gətirilməsi vacibdir”*.

I Dünya müharibəsində Rusiya və Osmanlı dövlətlərinin acı məğlubiyyəti, həm də rus-ingilis-fransız-italyan-yunan və b.nın Anadoluda erməni dövləti yaratmaq planının Cənubi Qafqaza - tarixi Azərbaycan torpaqlarına keçirilməsi siyasətinin gerçəkləşməsinə də nədən oldu. Rusiyanın qırmızı bolşevik libasında 1920-ci il aprelin 28-də gəlişinə qədər Qafqazda cərəyan edən bütün proseslərdə ingilislər əsas ssenari müəllifi, rejissor və baş rolun ifaçısı idilər. Müharibənin qalibi olan koalisiya qüvvələrinin hərbi-siyasi təlimatı ilə hazırlanıb qarşıya qoyulan məqsəd Rusiyanı Qafqazdan çıxarıb yenidən müstəqilliklərini elan etmiş 3 respublikanı Antantanın nüfuz dairəsinə daxil etmək, Bakı neftinə sahiblənmək, Naxçıvanla Şuşa arasında yaşayan müsəlman əhalini qıraraq, bu əraziləri boşaldıb yeni yaradılacaq xristian Ermənistan Respublikasına qatılmasına maneəsiz zəmin hazırlamaq, Zəngəzur və Qarabağdakı erməni qoşunları ilə birləşib Gəncəyə hücum etmək, Azərbaycan Milli Şurasını - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini beşikdəcə boğmaq, Nuru paşanın komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusunun hərbi yardımı gəlib çatanadək Cənubi Qafqazın azərbaycanlılar yaşayan torpaqlarında ermənilər üçün müstəqil dövlət yaratmaq planını gerçəkləşdirmək idi. İngilislər Türkiyəyə meyilli olan Azərbaycana inanmadıqlarından məhz Ermənistanı etimad

edir və Türkiyənin Transqafqaza olan qapısını əbədilik bağlamaq üçün Naxçıvanı ermənilərə verməyə çalışırdılar. Bütün bunları ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, İngiltərə özünün ekspansionist siyasətini həyata keçirərkən Londonda tərtib olunmuş ssenari üzrə hərəkət edən daşnaklardan istifadə etmiş, hər vaxtlə Ermənistanın Antantaya öz ərazisini, habelə hərbi və iqtisadi potensialını verməyə hazır olan daşnak rəhbərlərini dəstəkləmiş, faktiki olaraq Ermənistanı Naxçıvan və Zəngəzurla bağlı təcavüzkar hərəkətlərə təşviq etmişdir. Fransız tədqiqatçısı Jorj de Malevil “1915-ci il erməni tragediyası” adlı əsərində erməni dövlətinin qurulmasının da Antanta dövlətləri, xüsusilə İngiltərənin yardımı sayəsində gerçəkləşdiyini qeyd etmişdir: “İngiltərənin iradəsi ilə çar imperiyasının xarabalıqları üzərində qurulub qısa bir ömür (1918-1920) sürən erməni respublikası, bütün tarixi boyu mövcudiyyəti qeydə alınan yeganə müstəqil erməni dövləti idi”. 1918-ci il sentyabrın 4-də Zəngəzura daxil olaraq, qəzada törədilən qırğınlarda xüsusi amansızlığı ilə seçilən mütəşəkkil ordu hissəsinin komandanı Andranik Ozanyan hər yerdə onu da deyirdi ki, müsəlmanları qırmaq əmrini ona ingilislər verib. Böyük Britaniyanın Osmanlı dövləti əleyhinə planlarına açıq rəğbət göstərən, dəstək verən ABŞ prezidenti V. Vilsonun ermənilərə şəxsi mərhəm münasibəti də hadisələrdə mühüm rol oynayırdı.

Hər il 24 aprel ərəfəsində ermənilərin vay-şivəni dünyanı bürüyür, lobbi təşkilatları fəallığını (həyasızlığını) artırır, xüsusən ABŞ prezidentinin dilindən “erməni soyqırımı” ifadəsini qoparmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Amerikanın çox sayda tanınmış siyasətçi, hüquqşünas, tarixçi, hərbiçilərinin indiyədək apardığı tədqiqat və araşdırmalarında ermənilərin bu iddialarının nə qədər sərsəm, uydurma, əsassız olduğu bir daha açıq görünür.

Amerikalı jurnalist Clarence K. Streit 26 fevral 1921-ci ildə Mustafa Kamal Atatürklə görüşərək “erməni soyqırımı” və Osmanlı hökumətinin 27 may 1915-ci ildə qəbul etdiyi “Təhcir Qanunu” barədə sual verib, Atatürkdən aldığı cavabı məqalə və kitablarında olduğu kimi dərc edib: *“Erməni soyqırımı olmamışdır, yoxdur. Rus ordusu 1915-ci ildə Osmanlı torpaqlarına böyük hücumla başladığı bir vaxtda o zaman çarın xidmətində olan ermənilərin Daşnak Komitəsi, hərbi hissələrimizdən arxada yerləşən erməni əhalisini üsyana təhrik etmişdi. İki od arasında qalmış vəziyyətdə idik. Gücdən düşmüş, dağılmış və çox sayda ölü, yaralı olan dəstələrimiz tez-tez ermənilərin hücumuna məruz qalır, amansız şəkildə qətlə yetirilir, körpülər və yollar darmadağın edilir və türk kəndlərində silahsız, dinc əhaliyə qarşı qanlı terrorlar davam etdirilirdi. Bu cinayətləri işləyənlərin cərgələrinə əli silah tutan bütün ermənilər qoşulmuşdu. İngilislərin sülh zamanında və savaşa bölgəsindən uzaqda olan İrlandiyada etdiklərini qeyd-şərtsiz qanuni sayan Avropa bizim erməni əhalisinin təhciri-köçürülməsi barədə almağa məcbur qaldığımız qərara görə bizi ittiham edə bilməz. Bizə qarşı yönələn iftiraların əksinə, köçürülən erməni əhalisi yaxın qonşu ölkələrdə yaşamaqda davam edir və ittifaq dövlətləri bizimlə hərbi vəziyyətinə son qoysalar, evlərinə dönüb yenə də yaşamağa hazırdırlar.”*

ABŞ Hökumətinin tapşırığı ilə Amerika ordusunun kapitanı Emori Nayls və onun köməkçisi, mülki hüquqşünas Artur Sazerlend 1920-ci illərdə Türkiyədə araşdırmalar aparır, topladıqları dəlil-sübutlar, məlumatlar əsasında hesabat hazırlayıb yekun nəticə hissəsində yazırlar: *“Muzdlu erməni agentləri ABŞ-da səhv ictimai fikir formalaşdırırlar: türklər ermənilərə qarşı qırğın və genosid törətməmişlər. Biz inanırıq ki, ermənilər türklərə, türklərin ermənilərə etdiyindən daha çox cinayətdə günahkardırlar.”*

1919-cu ilin 25 sentyabrında Amerikadan Ərzuruma ezam olunan xüsusi nümayəndə heyətinin rəhbəri general Ceyms Harbord Türkiyənin Yanıkdərə, Karskapısı,

Ezirmikli Osman Ağa və Mürsəl Paşa ərazilərində əks-mənzərənin – ermənilərin türklərə qarşı törətdikləri qətlia-
mın şahidi olur: “Həzrəti İsayə tapınanlar belə bir qətlia-
mı necə törədə bildilər?” General Ərzurumda şahidi olduğu
dəhşətlərdən o qədər sarsılır ki, İrəvanda onu qarşılayan
daşnak qatillərinə nifrətlə baxaraq uzatdıqları əllərini hava-
da qoyur. Generalın Ərzurumda baş tutan məşhur dialoqu
isə o dövrün qəzet və kitab səhifələrinə düşür. Ərzurum Bə-
lədiyyə başqanı Zakir Gürbüz Harbordun “Ərzurumda çox-
mu erməni vardı” – sualına cavab olaraq generalı pəncərə
qarşısına dəvət edir, oradan görünən Gez və Kavak məzar-
lıqlarını göstərərək: “Baxın bunlar, gördüyünüz kimi, mü-
səlman türklərin məzarlarıdır. Şəhərin o biri yerlərində bun-
dan on qat böyük türk məzarlıqları var. İndi isə bu tərəfə
baxın. Ətrafı divarlarla hörülmüş o kiçik məzarlığı görür-
süzümü? Bu, erməni məzarlığıdır. Özünüz deyin, erməni qə-
birləri çoxdur, ya türk qəbirləri? Ermənilər ölümlərini yemə-
dilər ki! Əzurumun ölüsü də türkdür, dirisi də!”

1919-cu ildə ABŞ-ın İstanbuldakı səfiri Henri Morgen-
tau Hökumətə məruzəsində “750 min erməni faktiki olaraq

Zaqafqaziyada yerləşdirilmişdir”, Konyadakı Amerika yardımı direktoru Meri Küşmən “1915-ci ildə yarım milyon erməni köçkün bu şəhərdən sağ-salamat keçib getmişdir”, Amerika konsulu Cessi B.Cəkson Kilikiya katalikosu II Sakal-Xakayanın və arxiyepiskop Muşeq Serokyan və digər yerli erməni icması üzvlərinin ifadələrinə əsaslanaraq “Cənuba köçürülmüş bir milyon erməninin təxminən 100 mini hazırda Suriya və Mesopotomiyanın ərazisində yaşayır”, Amerikalı doktor Henri Riqqz “Xarputda yaşayan 175 min ermənin 25 mini yerlərindən tərpənməmişlər, hazırda da burda yaşamağa davam edirlər”- yazıb. ABŞ-in eks-prezidenti Ronald Reyqanın hüquq müşaviri Bruce Fein başqanlıqında yaradılmış qrupun 1981-ci ildə hazırlayıb Prezidentə təqdim etdiyi raportdan: “Ağ Saray araşdırma etdi, ermənilərin 2 milyon müsəlman Osmanlını qətl etdiyi ortaya çıxdı. Ermənilər, öz arxivlərini açmır, çünki bu gerçəyin ortaya çıxmasını istəmir, ermənilərin bu iddiaları son dərəcə əsassız... Osmanlı İmperatorluğunun azlıqlara qarşı müdhiş sayıla biləcək bir diqqət göstərdiyi həqiqətini unutmaq lazımdır. Azlıqlar, öz dini azadlıqlarını və həyatlarını son dərəcə rahat bir şəkildə davam etdirirdi. Erməni terror dəstələri I Dünya savaşı əsnasında Fransa və Rusiya ilə birlikdə Osmanlıları öldürdü. Bu rəqəmin 2 milyon ətrafında olduğu bir gerçək. Erməni itkinlərinin isə 500 min ətrafında olduğu araşdırmalarla sübut edildi. Burada əsl əhəmiyyətli mövzu, ermənilərin xəyanətidir. Osmanlı da özünü müdafiə etdi. Xüsusilə ABŞ-da yaşayan ermənilər, soyqırım yalanı ilə böyük gəlirlər təmin edir. ABŞ rəhbərliyi də büdcəsinə böyük pullar döndüyü üçün ermənilərin qarşısına almaq istəmir. Ermənilər israrla öz arxivlərini açmır. Çünki illərdir soyqırım yalanı ilə gələn gəlirləri itirmək istəmir-

lər. Arxivlər açıldığı anda gerçək ortaya çıxacaq.” ABŞ tarixçisi, professor Stanford Shavv: “Osmanlı tarixi və sözdə erməni soyqırımı sahəsində bir çox tədqiqatlar apardım. Ortaya çıxardığım gerçək bu iddiaların əsilsiz olduğunu göstərdi. 1977-ci ildə doğruları söylədiyim üçün ermənilər evimi yandırdılar. Əsası olmayan heç bir bilgini mən qəbul etmədim. Tarix də qəbul etməz.” Amerikan Prof.Dr. Norman Stone: “1915-ci ildə soyqırım olmadı! Ermənilər bəzi sənədlər hazırladılar. Ancaq sənədlərin düzəldilmiş olduqları çox açıq-aşkar. Tarixlər və imzalarda bəsit düzəlişlər edilmişdir. Bu da soyqırım iddialarının yalan olduğunu göstərir.” Amerikalı qəzetçi George H. Hepwort görüşüb söhbət etdiyi ermənilərin bu sözlərini eşidib qələmə almışdı: “Ah!... Biz öncələrdə çox xoşbəxt bir xalq idik. Vergilərimizi ödər, işimizlə, gücümüzə ilgilənir, huzur və rifah içərisində yaşardıq... Fəqət Berlin Anldlaşması, İngiltərənin işi qarışdırması bizi pis günlərə qoydu, əgər Avropa bizi öz halımıza buraxsaydı, yaxşı bir gələcəyə sahib ola bilirdik. Fəqət xalq olaraq pis günə düşdüyümüz görünür, zavallı ermənilər...Avropalılar bizi türklərə qarşı pis rəftara təhrik etdilər!...”

ABŞ-ın Arkanzas şəhərində yaşayan və təqaüddə olan prokuror və yazıçı Səmyuel Uimzin “Aksion” dərgisinə müsahibəsindən: *“Erməni lobbisinin qondarma soyqırımı ilə əlaqədar beynəlxalq aləmdə dəstəklənməsini iki amillə əlaqələndirmək olar. Bunlardan birincisi pulla tanınmış şəxslərin ələ alınması, ikincisi isə xristianlıq kartıdır... Mən başqa cür düşünə bilmirəm. Ona görə də mən məsələni araşdıraraq erməni soyqırımı barədə həqiqətləri xristian aləminə çatdırmağı qərara aldım və nəticədə bu kitab meydana çıxdı”*. ABŞ-da söylənən “pul, var-dövlət siyasətdə

ana südüdür” atalar sözünü yada salan S. Uimz yazır: “ermənilər soyqırımını tanıtmmaq və ABŞ-lı siyasətçiləri ələ almaq üçün Klinton dönəmində bir ildə ABŞ-da 14 milyon dollar xərcələdilər. Az qala buna nail olacaqdılar. Ötən il də erməni soyqırımının tanınması məsələsi son anda baş tutmadı. O, əmin olduğunu bildirir ki, əgər fransız parlamentində erməni soyqırımının qəbulu ilə bağlı məsələ araşdırılsa, hökmən burada erməni lobbisinin fransız siyasətçilərini və parlament üzvlərini pulla ələ aldıkları üzə çıxacaq. S.Uimz yazır: *“Dünyada ermənilər qədər xəbis, riyakar, cəllad, qaniçən bir millət tapmaq imkan xaricindədir.”*

Amerika və dünyada Osmanlı tarixi üzrə ən məşhur mü-təxəssislərdən sayılan professor Castin Makkarti və Karolin Makkarti “Türklər və ermənilər”, “Soyqırım olmuşmu?”,- “Anadolu erməniləri 1912-1922-ci illərdə” tədqiqat əsərlərində arxiv materiallarına əsaslanaraq göstərirlər ki, Şərqi Anadoluda təşkil olunmuş soyqırım olmamışdır, erməni soyqırımını uydurma və böhtandır: “Erməni soyqırımı” deyilən bir şeyin olması mümkün deyil. O dövrdə Osmanlıda 1,5 milyon erməni yox idi. Bu rəqəmin cəmi erməni əhəlisindən daha çoxdur. “Erməni soyqırımı” deyilən şeyin həqiqət olması üçün hər bir erməninin azı iki dəfə ölmüş olması lazımdır. 1912-1922-ci illərdə cəmi 600 mindən bir qədər az Anadolu ermənisi öldürülmüşdür. Statistika göstərir ki, bu dövrdə 2,5 milyon Anadolu müsəlmanı da məhv olmuşdur ki, onların da əksəriyyəti türklər idi.”²⁶

²⁶ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/36-amerikal-lar-erm-ni-soyzh-r-m-n-n-sakhtal-n-s-but-edir>

TÜRKLƏRƏ QARŞI MƏKRİLİ ERMƏNİ PLANLARI

1461-ci ildə Sultan Mehmet Fateh İstanbulda erməni patriarxlığının açılması barədə xüsusi fərman imzaladıqdan sonra Osmanlı dövlətində “milləti-sadıka” (sadiq millət) sayılan ermənilərin təşkilatlanması, dövlətin içinə yerləşdirilməsi prosesi sistemli hal aldı. Erməni mənbələri dövlətdə 29 paşa, 22 nazir, 33 millət vəkili, 7 səfir, 11 baş konsul, 11 universitet müəllimi, 41 yüksək rütbəli məmurun olduğunu adbaad göstərmişlər. Avropa diplomatları, hərbciləri inana bilmirdilər ki, Osmanlıdakı durumu, yaşamı ancaq qıbtə doğuran ermənilər, Osmanlıyı süquta uğratmaq planlarında onlara bu qədər yardımçı olacaq. Tarix sübut etdi ki, bu namərdliyi ermənilərdən savayı başqa heç bir millət bacarmazdı.

İlk erməni ailələri 1515-ci ildə Suriyadan və İraqdan İrəvan xanlığına və Üçkilşəyə (Eçmiədzinə) köçürülməyə başlamışdı. 1519-cu ildə İrəvanın bəylərbəyi Rəvan xan Şah İsmayıl Xətaiyə yazmışdır: “...Bütün əmrləriniz ədalətlidir və tabe-yəm... Əziz şahım, kilsə bu yerlərə xətakar erməniləri yerləşdirir. Bu, gələcəkdə xalqımıza təhlükə yarada bilər...”

1701-ci ildə İsrail Ori və arximandrit Minas I Pyotrun imperatorun şəxsi qəbulunda oldular. Avropanın dövlət başçılarına təqdim edə bilmədikləri 36 maddəlik «erməni proqramı»nı I Pyotra verdilər. Rusiyanın növbəti işğal planında Qafqaz, İran, Türkiyə əraziləri seçilmişdi və bu torpaqlarda dağınıq halda yaşayan ermənilərlə bağlı Pyotrun siyasəti konkretləşdi. 1703-cü ildə I Pyotr artıq «Ermənistən» xəritəsini dənə-dənə nəzərdən keçirmişdi. İ.Orinin təqdim etdiyi bu xəritədə İrəvan xanlığı və Zəngəzuru qabarıq şəkildə təsvir olunurdu».

I Pyotr 1724-cü ilin oktyabrında erməni xalqını himayə etmək haqqında fərman imzaladı. Və demək olar ki, bu gü-

nə qədər də İsrail Ori və arximandrit Minasın həmin təklifləri; Quzey və Güney Qafqazı, daha sonra İranı əsarət altına alaraq isti dənizlərə çıxış əldə etmək; Qafqaza erməniləri köçürərək, orada çar Rusiyasına dayaq ola biləcək sədaqətli bir xristian icması formalaşdırmaq; tədricən erməniləri himayə edərək Türkiyədə də erməni dövləti yaratmaq... Türkiyə və İranın birdəfəlik süqutuna səbəb olmaq və s. 300 ildir ki, velikorus siyasətinin ana xəttini təşkil edir. XVII-XIX əsrlərdə Osmanlı-Rusiya, İran-Rusiya arasında baş verən bir neçə müharibədə, Qafqazı, o cümlədən Azərbaycan və Gürcüstanı işğal planlarında ermənilər hər yerdə dəfələrlə yerlilərə xəyanətlə ruslara məkrli xidmət göstərmişlər.

İlk mükafatları da Araz çayı ilə Azərbaycanı ikiyə bölərək, 15 il mərdliklə müqavimət göstərən İrəvan xanlığının süqutundan sonra, 1828-ci il martın 21-də - bugünkü siyasətinin təməli kimi, əhalinin cüzi bir hissəsi erməni olan ərazidə mərkəzi İrəvan şəhəri olmaqla, «Erməni vilayəti»nin yaradılması oldu.

1795-96-cı illərdə general (qraf) Valerian Zubov Dəmirqapı Dərbəndə hücum edir və itki verərək geri çəkilir. Nəhayət, erməni Arakelin casusluğu ilə arxiyepiskop İosifin planı ilə Dərbənd qapıları xəyanətlə Zubovun dəstələrinin üzünə açılır.

Erməni generalı Suren Kişmişevin yazdığına görə, Tiflis erməni Məcnun və Abo Ağə Məhəmməd Şah Qacara 1795-ci ildə casusluq və bələdçilik edərək bu şəhəri talan etdirib yandırırırlar. O vaxtan gürcülərin dilində bu məsəl yaranıb: “erməni gəldi, bəla gəldi.”

Şair İlya Çavçavadze yazırdı: “Bizi məyus edən odur ki, özlərini gürcülərdən yüksək tutan erməni quldurları maddi və mənəvi varlığımızı yox edərək, bizə qəbir göstərirlər, sanki, bizim yoxluğumuz onların xoşbəxt həyatını təmin edəcək.”

Rus podpolkovniki Nikolay Yakovleviç Tverdoxledov 14 mart 1877-ci ildə Osmanlıya qarşı işğalçı müharibədə

görüb şahid olduqlarını “2-ci Ərzurum Qala artilleriya polkunun formalaşdığı gündən türk qoşunlarının Ərzurumu aldığı 1918-ci il 27 fevral/12 mart gününə qədərki vəziyyəti barədə oçerk”ində («Очерк положения 2-го Эрзерумского Крепостного артиллерийского полка со дня его формирования и до занятия Эрзерума турецкими войсками 27 февраля / 12 марта 1918 года») yazırdı: *“Ermənilərlə birgə vuruşurduq. Hücüm zamanı hərəsi bir yerə qaçıb gizlənərdi, amma elə ki kəndi, qəsəbəni alırdıq, dərhal daşın dalından çıxan ermənilər qaça bilməyən uşaqlara, qadınlara, qocalara yüz cür əzab verib, onların qulaqların kəsir, gözlərin çıxarır və öldürürdülər. Belə hərəkətlər rus ordusuna ləkə gətirdiyi üçün biz onları qovduq”.*

1915-ci ildə erməni nizami quldur dəstələri əli silah tutan türk, kürd kişilərinin I Dünya savaşında döyüşdüyünü bilərək Trabzon, Ərzurum, Ərzincan, Van və Bitlisdə yaşayan 3,3 milyon müsəlmana qarşı hücumlar edib qətliam törətdilər. Bu qırğında 600 min əhali sağ qalmışdı. Geri qayıdan əsgərlər kənd, şəhərlərinin yerində xarabalıqlar gördülər.

Yazıçı-jurnalist Maleville “1915-ci il erməni faciəsi” kitabında yazır ki, rus zabıtləri ermənilərin vəhşiliklərindən dəhşətə gəldilər. Rus podpolkovniki Tverdoxledov yazırdı ki, ermənilərlə birgə vuruşurduq. Hücüm zamanı hərəsi bir yerə qaçıb gizlənərdi, elə ki kəndi, qəsəbəni alırdıq, dərhal daşın dalından çıxan ermənilər qaça bilməyən uşaqlara, qadınlara, qocalara yüz cür əzab verib (qulağını kəsmək, gözünü çıxarmaq) öldürürdülər. Belə hərəkət rus ordusuna ləkə gətirdiyi üçün biz onları ordudan qovduq.

Erməni müəllifi Hovannes Ter-Martirosyanın (A-do) 1907-ci ildə İrəvanda çap edilən “Qafqazda erməni-türk toqquşmaları (1905-1906-cı illər). Sənədli, statistik, topoqrafik izahlarla”, Simon Zavaryanın 1907-ci ildə Sankt-Peterburqda rus dilində çap edilən “Qarabağın iqtisadi şəraiti və

1905-1906-cı illər aclığı”, İ. Alibekovun 1906-cı ildə Tiflisdə rus dilində çap olunan “Yelizavetpolun qanlı günləri cəmiyyətin mühakiməsi qarşısında” əsərlərində ermənilərin 1905-1906-cı illərdə qarət edib yandırır dağıtdığı, yer üzündən sil-di-yi 75 azərbaycanlılar yaşayan kəndin adlı siyahısı verilib: Şuşa qəzasında 12, Cavanşir qəzasında 15, Cəbrayıl qəzasında 5, Zəngəzur qəzasında 43 kənd. 1918-20-ci illərdə Zəngəzu-run daha 165 kəndi yandırılıb məhv edildi.

1915-ci il martın 8-də erməni quldurları Van şəhəri və onun ətrafında yerləşən bütün qəsəbə və kəndlər alovlara qərq etdilər. Lakin az sonra ermənilər Avropaya yaydılar ki, türklər Vanda və ətrafdakı yaşayış məskənlərində bizi məhv etdilər. Amma rus diplomatı general Q.Mayevski yazırdı: “Mən əks hadisənin şahidi oldum. Bütün qanlı hadisələr erməni quldurları tərəfindən törədilmişdi.”

Qafqazda Dərbənddən sonra 2-ci ən qədim islam ibadət-gahı olan Şamaxı Cümə məscidini 743-744-ci illərdə Şir-van və Dağıstanı fəth edən ərəb sərkərdəsi Əbu Müslüm in-şa edib. 1918-ci ildə erməni quldur dəstələri mühasirəyə al-dıqları Şamaxı əhalisini məscidə yığıb 1700 körpə, qadın, uşaq və yaşlıları məsciddə diri-diri yandırır su quyularına tökmüş, çoxsaylı qədim nadir əlyazmaları və kitabları da tonqalda yandırmışdı.

Stepan Şaumyanın rəhbəri olduğu Bakı Sovetinin “geniş mandat” verdiyi Stepan Lalayevin dəstəsinin ardınca Şa-maxıya gələn bolşevik Pavel Boçarov yazırdı: “Bir gecə ər-zində şəhər sanki yoxa çıxmışdı.”

1 may 1918-ci ildə daşnak Amazasp Srvandztyan Quba-ya yalnız ermənilərdən ibarət olan üçminlik ordu birləşməsi ilə daxil oldu. Birləşmənin rəhbəri müsəlmanlara və yəhu-dilərə heyvani nifrət bəsləyirdi. Qəzanın yəhudi sloboda-sında Qızıl Ordu dəstəsində xidmət edən S.İlyansev gör-dükləri barədə Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasına verdiyi

ifadəsində belə xatırlayır: “Amazaspın dəstəsi yolboyu kəndləri və Quba şəhərini yandıraraq, əhalini soyub, milli qırğın törədib getmişdi.”

1918-ci ildə və ondan sonrakı dövrdə bolşevik Rusiyasının hərbi-siyasi yardımını ilə paytaxt Bakıda hakimiyyəti ələ alan ermənilər 20 mindən çox azərbaycanlını məhv etməkdən əlavə, şəhərdəki və ətraf kəndlərdəki ən gözəl arxitektura binalarını, o cümlədən xristian ibadətgahlarını da yandırır, dağıtmışdılar.

İsmailiyyə binası, Şirvanşahlar sarayı, Şah məscidi, Bibiheybət məscidi, Aleksandr Nevski kafedralı və Müqəddəs Bakirə Məryəmin Məsum Hamiləliyi kilsəsi və sair bunların yalnız bir qismidir.

1918-ci ildə Azərbaycan Hökuməti yanında yaradılmış Fəqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədlərində dağıdıcı xislətə malik ermənilərin belə bədnam əməlləri barədə tükürpədən 300-dən çox fakt sənədləşdirilib. Belə ki, 1918-ci il 22 noyabrda Bakı Quberniyasının mühəndisi A.M.Şternberqin iştirakı ilə tərtib olunmuş Aktda göstərilir ki, Şərq və Avropa memarlığının nadir incisi “İsmailiyyə” binasına baxış keçirilmişdir. Bina Birinci və İkinci Nikolayevskaya döngələrinin arasında yerləşən 440 kvadrat sajen ərazini əhatə edib, Mavritaniya üslubunun qarışıqı ilə qotika üslubunda tikilmişdir. Binanın mərkəzi giriş pilləkəni tamamilə uçurulmuş, təmiz qızıl-gümüşlə işlənmiş əl işləri sökülərək talan edilmiş, sonra binanın içərisində tonqallar yandırılmışdır. Bakının neft milyonçusu Musa Nağıyev gənc yaşda dünyadan köçən oğlu İsmayılın xatirəsinə tikdirdiyi bu binanın tək-cə daxili bəzək işlərinin hər kub metrinə görə 100-120 rubl ödəmiş, Avropadan çoxlu mühəndis, ustalar gətirmişdi. Binanın qiyməti o zaman 7.260.000 rubl təşkil edirdi. Komissiya üzvləri: Mühəndis Şternberq, Məmməd Xan Təkinski, A.Kluge (imzalar).

Çoxu rus, yəhudi, polyak vəkillərdən ibarət Komissiya üzvlərinin vətəndaşlara dəyən zərər barədə tərtib etdiyi belə aktlar arxivlərdə saxlanılır.

1988-ci il noyabrın 24-də gecə saatlarında Gorus şəhərində yaşayn ermənilər yaxınlıqdakı Azərbaycanın Qubadlı rayonunun Eyvazlı kəndini qəflətən mühasirəyə alıb bütün evləri yandırıb, tövlələrdə, quş damlarında soyuq qış yuxusuna getmiş mal-qaranı, toyuq-cücəni, it-pişiyyəni oda verib yandırmış, sakinlərin bir daha qayıdıb yaşamaması üçün ağır texnika ilə silib izini itirmişdilər.

7 dekabr 1988-ci ildə Ermənistanın şimalında baş vermiş 7 bal gücündə Gümrü (Spitak) zəlzələsində 25 min nəfər ölüb, 140 min adam şikəst olub, 514 min nəfər evsiz qalmışdı. Azərbaycan dövləti də humanist addım ataraq fəlakət zonasına təyyarədə yardımla birlikdə 78 azərbaycanlı xilasedici də göndərmişdi. Ermənistanın hava məkanına daxil olandan az sonra təyyarə vurulmuş, yalnız bir nəfər xilas olmuşdu. Xarici KİV-in diqqətini həmin günlərdə ən çox cəlb edən həm də o idi ki, dağılmış ev, dükan, bazarlarda ermənilərin kütləvi hal alan oğurluğu yardıma gələn əcnəbiləri heyrtləndirmişdi.

“Respublikas” partiyasının lideri, parlamentdə qətlə yetirilmiş Ermənistanın baş naziri Vazgen Sarkisyanın qardaşı Aram Sarkisyan faktlarla eks-prezident Robert Köçəryanı Ağdamın işğalı zamanı soyğunçuluq və talançılıq etməkdə ittiham edərək əlavə etmişdir: “...Ağdamda törətdiyi soyğunçuluqdan sonra Köçəryan elə zənn edir ki, öz ölkəmizi də talan edə bilər”. O vaxtkı müdafiə naziri, sonra Ermənistan prezidenti olmuş Serj Sarkisyan isə mətbuatda orijinal “təzkib”lə çıxış etmişdi: “Soyğunçuluq edilirdisə də, onda elə Vazgen Sarkisyanla birlikdə edilirdi”. Burada isə, necə deyərlər, şərhə ehtiyac yoxdur: prezident, baş nazir, müdafiə naziri-oğrular, soyğunçular dəstəsinin 30 ilə yaxın işğalda qalan Azərbaycan torpaqlarında etdikləri cinayətə görə Beynəlxalq məhkəmələrdə cavab verəcəklər.

Dünya mediası son günlər BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə uyğun olaraq, Azərbaycanın işğaldan azad etdiyi bölgələrdə qanunsuz məskunlaşdırılmış ermənilərin talançı, dağıdıcı əməllərindən xəbərlər, videosüjetlər verir. Onlar 30 ilə qədər azərbaycanlıların evlərində rahatca yaşadıkları bəs deyilmiş kimi, tərk etdikləri şəhər və kəndlərdə indiyədək istifadə etdikləri evlərin dam örtüklərini, mal-materialını, məişət əşyalarını tualet unitazlarına qədər söküb aparırlar, ardınca da od vurub yerdə qalanı, o cümlədən məktəb, xəstəxana, kitabxana, mədəniyyət evi, məscid, tarixi abidələri odlayıb yandırır, apara bilmədikləri ev heyvanlarını güllələyib öldürür, leşlərini yol qıraqlarına atır, bunları video-lentə alıb paylaşırlar. Kəlbəcərin başı üstündə yaranmış qalın tüstü örtüyü insanlıq, təbiət əleyhinə ekoloji cinayətin təzahürüdür; yandırılan meşələr, məhv edilən zəngin, nadir flora və fauna yalnız insanlıqdan uzaq dağıdıcı mentalitetinin təzahürüdür.

2020-ci ilin 10-25 noyabrında 28 il həsrət qaldıkları yurdlarındakı dağıdılmış qəbiristanlıqlarda əzizlərinin məzarlarını axtaran 10 mülki şəxs bu yerləri tərk edən ermənilərin basdırdığı minaların qurbanı olub.

İndi dünyada daşı daş üstə qalmayan Ağdam “Cənubi Qafqazın Xirosiması” adlandırılır. Ermənistanın 30 illik işğal müddətində burada törətdiyi dağıntıların miqyası nüvə silahından da ağır olub.

Tərtər şəhərinə atılan mərmə sayı isə - gün ərinde 2400-2500, İkinci Dünya müharibəsində Stalinqrad döyüşü ilə müqayisə olunur. Beynəlxalq münasibətlərdə şəhərlərə qarşı istifadə edilən bu kimi əməllər urbisid, yəni genosidin şəhərlərə qarşı istifadə olunması termini ilə izah olunur. Tərtər şəhəri də bunun bariz nümunəsidir. Ermənistan şəhərə qarşı genosid siyasəti həyata keçirib. Bu da erməni xarakterinin təzahürüdür ki, Gəncə və Tərtər şəhərlərini erməni-

lər gecə saatlarında atəşə tuturdular ki, itkilər daha şox olsun. Döyüş bölgələrindən 50-100 km uzaqda yaşayan mülki obyektlərə atılma mərmilər 10-u azyaşlı olmaqla, bir ayda 94 nəfərin həyatına son qoyub.

2022-ci ilin yanvarın ilk günlərində Rusiya öncüllüyündə KTMT qüvvələri adlanan hərbiçilərin Qazaxıstana girərkən silahlı hücumlarda öldürülən mülki əhaliyə qarşı ermənilərin oğurluq, quldurluq, soyğunçuluq, talan, qarət hərəkətləri barədə rus mətbuatında, sosial şəbəkələrdə yaydığı məlumat da xarakterikdir: “rusiyalı analitik Yevgeni Mixaylov Mixaylov: Erməni quldurlar Qazaxıstanı qarət edir. Qazaxıstanın “Xəbər 24” telekanalı Uralsk şəhərində nəzarət-buraxılış məntəqəsinə erməni nömrəli avtomobilin saxlanıldığını, sərnişinlərinin silahlı olduğunu bildirib. Maşında gözyaşardıcı qaz və soyuq silahlar olub. Bundan başqa, yük yerindən 50 ədəd mobil telefon, 6 ədəd planşet, 23 dəst smart saat və xüsusi maqnit etikətləri olan bir çanta paltar aşkar edilib.

Saxlanılanların sözlərinə görə, onlar iğtişaş zamanı əşyalar, smartfonlar və digər əvəzliliklər oğurlayıblar. Onlar hər yerdə, o cümlədən Rusiyada da fəaliyyətdə olan quldurlardır.” harda yaşamasından asılı olmayaraq - erməni ki erməni.

Professor Vasili Veliçko yazır ki, ayrı-ayrı dövrlərdə müxtəlif xalqlar ermənilər haqqında pis fikir formalaşdırmışlar. Bu da əsassız deyildir, onların məkrli, zərərli fəaliyyətinin nəticəsidir.

Rus hərbi, dövlət xadimi, Qafqaz xalqlarına və Osmanlıya qarşı müharibənin əsas komandanlarından olmuş knyaz Qriqori Qolitsin (1838-1907) yazırdı: “Mən Qafqazda cəmi ikicə erməni saxladım — biri kişi, biri qadın. Onlardan müqəvvə düzəldib muzeyə qoyardım ki, gələcək nəsillər onların necə bir xalq olduğunu başa düşsünlər.”²⁷

²⁷ <http://zengozur.com/index.php/9-xbrlr/295-anadolu-vae-zhafzhazda-turklaerae-zharsh-ermaeni-terrorunun-tarikhi>, 06.03.21

Anadolu və Qafqaz türklərinə qarşı erməni terroru

Türklərə qarşı ermənilərin apardığı soyqırımını iki əsrə yaxındır davam edir. Türklərə qarşı kin-küdurət, nifrətlə yığrulmuş erməni xislətindən doğan genişmiqyaslı milli hərəkat ilk dəfə 1780-cı ildə Türkiyədə Zeytun üsyanı ilə başlamışdır. Hərəkatın əsas məqsədi, silah və terror gücü ilə Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan torpaqları hesabına dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan adlı dövlət yaratmaq olmuşdur. Hərəkatın liderləri Qara dənizi, Aralıq dənizi və Xəzər dənizinə çıxış əldə edilməyənə qədər, mübarizənin hər bir yolundan istifadə olunmasının zəruri olduğunu elan etmişdilər. Erməni milli hərəkatı sonralar təşkilatlanaraq fəaliyyətlərini daha da genişləndirmişlər. Öncə erməni din xadimləri tərəfindən yaradılan Mexitarist Ordeni, 1885-ci ildə qurulan Armenakan, 1887-ci ildə yaranan Hnçak və 1890-cı ildə yaranan Daşnaksütun təşkilatlarının proqramlarında “qan tökmədən müstəqillik əldə etmək mümkün deyil” şuar, tezisi açıq-aydın yazılaraq fəaliyyət üçün əsas tutulmuşdur. XX əsrin əvvəllərində erməni terrorçu təşkilatlarının tərkibində 50 mindən çox silahlı üzv- “kamovor” var idi ki, onlar Osmanlı Türkiyəsində artıq yüzlərlə günahsız türk, kürdü qətlə yetirmişdilər. Xəyali planlarını gerçəyə çevirmək üçün xristian güclərin - Rusiya, Fransa, ABŞ, Böyük Britaniya, Avstriya, Yunanıstan və digər dövlətlərin imperiya siyasətindən, Osmanlı Dövlətinə qarşı düşmən münasibətindən istifadə etmişdilər. 26 avqust 1896-cı ildə Papken Siyuni liderliyində bir grup daşnak Osmanlı Bankına hücum edərək binanı ələ keçirib qarət etmiş, 1895-1904-cü illərdə ondan çox vilayətdə üsyan qaldırmış, 1905-ci ildə Sultan II Əbdülhəmidə sui-qəsd etmiş, 1908-1912-ci ildə Ərzurum, Van, Sason, Adana və digər bölgələrdə minlərlə insanı qətlə yetirmişlər. I Dünya

savaşının başlaması, Osmçanlı dövlətinin bütün sərhədləri boyu savaş aparmasını, kişi əhalisinin tam əksəriyyətinin ön cəbhələrdə olduğunu fürsət bilən erməni çetələri ölkə içində insanların ucdantuma, körpə, uşaq, qoca demədən kütləvi qırğınlarına başlamışlar. 1915-ci il 27 mayda Osmanlı Dövləti qanun qəbul edərək, ağılını, insanlığını, həddini itirmiş erməni əhalisinin bir hissəsini ölkədə kənara köçürmüşdür.

Yalnız bundan sonra silahlı, nizami erməni ordu birləşmələri dövlətin ərazisini tərk etmək məcburiyyətində qalaraq mənfur niyyətlərini Osmanlıdan kənarda Azərbaycanda gerçəkləşdirdi.

Rus tarixçi, etnoqrafı Nikolay Nikolayeviç Şavrovun məlumatına görə 1906-cı ildə Cənubi Qafqazda 900 000 erməni məskunlaşmışdısa, bu rəqəm 1908-ci ildə 1 300 000-ə çatmışdı. 1905-1906-cı illər azərbaycanlılara qarşı törədilən qırğınlar ərəfəsində İrəvan quberniyasındakı 1301 yaşayış məntəqəsindən 959-da azərbaycanlılar, 342-də ermənilər məskunlaşmışdılar. Yelizavetpol quberniyasında isə 1613 kənddən 390-da ermənilər yaşayırdılar. Göründüyü kimi, bu demoqrafik ilhaq siyasi məqsədlər üçün idi. Beləliklə, Azərbaycanda süni surətdə artırılan, təşkilatlandırılan ermənilər qüvvə səviyyəsinə çatdırıldılar, Türkiyədə soyqırım təcrübəsi keçən bu vandallar etnik təmizləmənin ilk mərhələsinə 1905-1906-cı illərdə baş vurdular. 1905-1906 illərdə çar Rusiyası “parçala, hökm sür” siyasətinə uyğun olaraq erməniləri silahlandırır şirnikləndirdi, əliyalın müsəlmanların üstünə saldırdı, qırğınlar törətdi. Erməni silahlı qrupları İrəvan və Gəncə quberniyalarının 200, Şuşa, Cəbrayıl və Zəngəzurun isə 75 azərbaycanlı kəndini talan, qarət etdilər. Statistik məlumatlara əsasən demək olar ki, 1905-1907-ci illərdə baş verən hadisələrdən sonra azərbaycanlılara qarşı kütləvi repressiyalar gizli şəkildə aparıldı. 1916-

cı ilin məlumatları göstərir ki, 1831-ci ilə müqayisədə həmin il İrəvan quberniyasının 5 əyalətində erməni əhalisinin sayı 40 dəfə artaraq 14 min 300-dən 570 min nəfərədək yüksəlmişdir. Ancaq həmin zaman kəsiyində azərbaycanlıların sayı cəmi 4,6 faiz artaraq 246 min 600 nəfər təşkil edib. Yaxud başqa bir nümunə, əgər 1886-1897-ci illərdə əhalinin mütləq artımı 40 min nəfər olubsa, 1905-1916-ci illərdə bu rəqəm cəmi 17 min nəfər olub. Halbuki hələ 1905-ci ildə 1886-cı ilə müqayisədə əhalinin sayı 61 min nəfər çox olub. Bu rəqəmlər çar Rusiyasının idarəçiliyi dövründə erməni millətçilərinin şovinst siyasətini həyata keçirməsindən, "Türksüz Ermənistan" planının reallaşdırılması istiqamətində azərbaycanlıların qovulmasından xəbər verir.

1918-1920-ci illər Birinci dünya müharibəsindən sonra Rusiyada yaranmış vəziyyətdən istifadə edən ermənilər 1917-ci ildə baş vermiş fevral və oktyabr inqilablarından sonra öz istəklərinə bolşevizm bayrağı altında nail olmağa cəhd edirlər. Bakı Soveti əksinqilabi elementlərlə mübarizə şüarı altında 1918-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq bütün Bakı quberniyasında yaşayan azərbaycanlıların çıxarılması məqsədlərini güdən cinayətkar planın, reallaşdırılmasına başlayır. 1918-ci ilin mart-aprel aylarında isə qanlı hadisələr zirvə nöqtəsinə çatıb. O aylarda ermənilər tərəfindən törədilən cinayətlər azərbaycan xalqının yaddaşında silinməz iz qoyub. Təkcə milli mənsubiyyətinə görə minlərlə dinc azərbaycanlı məhv edilib. Ermənilər evləri yandırır, insanları diri-diri oda atırdılar. Onlar tərəfindən milli memarlıq abidələri məktəblər, xəstəxanalar, məscidlər və digər tikililər dağıdılır Azərbaycanlıların soyqırımı xüsusi qəddarlıqla Bakı, Şamaxı Quba, Qarabağ, Zəngəzur, Naxçıvan, Lənkəran və Azərbaycanın digər ərazilərində həyata keçirilir. Bu torpaqlarda kütləvi qaydada dinc əhali qırılmış, kəndlər

yandırılmış, milli mədəniyyət abidələri məhv edilmişdir.

1918-ci ilin mart-aprelində Bakı, Şamaxı, Quba, Muğan və Lənkəranda ermənilər 30 mindən çox azərbaycanlını qətlə yetirmiş, 10 minlərlə insanı öz torpaqlarından qovmuşdur. Təkcə Bakıda 15 minə yaxın azərbaycanlı xüsusi qəddarlıqla öldürülüb, Şamaxıda 58 kənd dağıdılmış 7 min nəfər (1653 qadın, 965 uşaq) məhv edilmişdir. Quba ərazisində 122, Qarabağın dağlıq hissəsində 150, Zəngəzurda 115, İrəvan quberniyasında 211, Qars əyalətində 92 kənd yerlə yeksan olunmuş; əhali üzərində yaş və cinsə məhəl qoymadan qətlə həyata keçirilmişdir. İrəvan azərbaycanlılarının çoxsaylı müraciətlərinin birində ("Aşxadavor" ("Əməkçi") qəzeti, 2 noyabr 1919-cu il) göstərilirdi ki, azərbaycanlıların bu tarixi şəhərində və onun ətrafında qısa zaman ərzində 88 kənd dağıdılmış, 1920 ev yandırılmış, 131 min 970 nəfər isə öldürülmüşdür.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının mövcud olduğu illərdə də ermənilər xeyli torpaqlarımızı hiylə, həyasızlıq, fitnə-fəsadla, hərbi-siyasi havadarlarının fəal dəstəyi ilə zorla qoparmış, öz ərazilərini böyütməkdə davam etmişdir.

1948-1953-cü illər Sovet hakimiyyəti illərində ermənilər adət etdikləri metodlarla azərbaycanlıların daimi yaşadığı Ermənistan SSR-dən çıxarılmasına, əslində etnik təmizləmə, deportasiya olunmasına nail olmuşdur.

1988-ci ildən başlayaraq yenidənqurma, aşkarlıq prosesi antiazərbaycan əhval-ruhiyyəsinin və ərazi iddialarının yeni dalğasını yaratdı. 1945-ci ildə sınaqdan çıxarılmış guya Ermənistanla Qarabağın iqtisadi cəhətdən bir-birinə bağlı olması barədə əsassız iddialarla erməni millətçiləri azərbaycanlıları Ermənistandan qovmağa, Qarabağı isə Azərbaycandan ayırmağa başladılar. 1988-ci ildən başlayaraq

kütləvi hədə qorxular, fiziki güc, ölüm, kəndlərin talan edilməsi yandırılması həyata keçirilir. Qukarkda baş verən qanlı hadisələr nəticəsində 70 nəfər öldürülür, onların 21-i qadın 6-sı uşaq olur. Vardenis rayonunda isə 40 nəfər öldürülür. Ermənistanın digər rayonlarından – Yerevan, Masis, Kalinino, Qacaran, Qafan, Kirovakan, Gorus, Sisian, Amasiya və Alaverdidən 250 min azərbaycanlı öz ev-eşiyindən qovulur. 1905-1920-ci illərin tarixi yenidən təkrar olunur – qadın və uşaqlar, yaşlılar qarlı dağlar aşaraq, dona-dona, insani itkilər verə-verə öz xilaslarını Azərbaycanda axtarırdılar. Yenidən 1948-53-cü illərin tarixi təkrar olunur – İttifaqın mərkəzi hakimiyyətinin qərarları ilə azərbaycanlı qaçqınların Qarabağda yerləşdirilməsinə icazə verilmir, onlar özlərinə çadır şəhərciklərində sığınacaq tapırlar. 18 fevral 1929-cu ildə yalnız azərbaycanlıların yaşadığı Nüvədi kəndindən əhalinin çıxarılmasından sonra - 1991-ci il avqustun 8-də Ermənistan faktiki olaraq monomillətçi dövlətə çevrildi, “Türksüz Ermənistan” ideyası tam reallaşdı. 1988-ci ildən sonra Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi nəticəsində 7 rayon talan olundu, 1 milyona qədər adam doğma yurdundan didərgin düşdü. XX əsrdə ermənilərin törətdiyi soyqırımı, deportasiya və etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində Azərbaycan 1918-1929-cu illərdə 29,8 min kvadratkilometr ərazisini itirmiş, 1991-1993-cü illərdə 20 faiz ərazimiz işğal edilərək talan, qarət edilib bütün daşınar əmlak məhv edilmişdir. 2,5 milyon nəfər azərbaycanlı soyqırımı və deportasiya məruz qalmışdır. Son 100 ildə 44 günlük Vətən müharibəsində qələbə ilə Azərbaycan ilk dəfə yeni şərəfli tarix yazdı.²⁸

²⁸ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/47-anadolu-vae-zhafzhazda-turklaerae-zharsh-ermaeni-terrorunun-tarikhi>

Prezident İlham Əliyev: Türkiyənin media mənsubları öz həyatlarını risk altına ataraq gecə-gündüz döyüş bölgələrindən reportajlar hazırlayırdılar və məhz bu reportajlar vasitəsilə dünya gedən proseslərdən xəbər tuturdu.

R.T.Ərdöğan: I Qarabağ müharibəsi zamanı dünya KİV-ləri Ermənistanın rəsmi dövlət agentliyi kimi davranırdılar. Türk dünyası rəqəmsal faşizmlə bərabər beynəlxalq medianın ikili standartından da əziyyət çəkir. Xüsusilə, 44 günlük Qarabağ savaşından şahid olduğumuz ikiüzlü davranış məsələnin ölkələrimiz baxımından önəmini ortaya qoyur. Ermənistan ordusunun dinc sakinləri hədəf alan qətləliam və ballistik raket hücumlar bu dövr ərzində heç gündəmə gətirilmədi. Qarabağ savaşını ölkələrimiz və türk dünyası ilə əlaqəli reallıqlara qarşı tətbiq edilən embarqosunun nə ilk, nə də son nümunəsidir. 22.10.21

TADİV RƏHBƏRİ, PROF. DR AYGÜN ATTAR: FONDUN NÖVBƏTİ TOPLANTISI QARABAĞDA KEÇİRİLƏCƏK

2022-ci il yanvarın 29-da İstanbulda Vətən müharibəsi və Qarabağ Zəfərinə gedən yolda dəstək göstərən media nümayəndələri ilə görüş keçirilib. Tədbir Azərbaycanın Türkiyədəki səfirliyi, ölkəmizin İstanbuldakı baş konsulluğu,

Türkiyə-Azərbaycan Dostluq, Əməkdaşlıq və Həmrəylik Fondu (TADİV) və Qars-Ərdahan-İğdır İnkişaf Vəqfinin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə baş tutub.

Qars müqaviləsinin 100-cü ildönümü perspektivləri, Türkiyə-Azərbaycan əməkdaşlığı, Şuşa Bəyannaməsi və Zəngəzur dəhlizi başda olmaqla, Ermənistanla normallaşma dövrü kimi mövzularda müzakirələr aparılıb.

TADİV rəhbəri, professor Aygün Attar deyib:

“Türkiyə-Azərbaycan Dostluq, Əməkdaşlıq və Həmrəylik Fondu “Şuşa ilində” Türkiyə və Azərbaycan mediasını Qarabağda toplayacaq.”²⁹

²⁹ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/209-prof-dr-ayzhun-attar-fondun-novb-ti-toplant-s-zharabazhda-kedziril-dz-k>

TÜRKİYƏ VƏ AZƏRBAYCAN STK-QHT ƏLAQƏLƏRİ GENİŞLƏNİR

Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin Müşahidə Şurasının sədr müavini Vüsal Quliyev, Agentliyin icraçı direktoru Aygün Əliyeva və Agentliyin departament müdiri Elnur Bağırılının təmsil olunduğu nümayəndə heyəti Ankarada dövlət, qeyri-hökumət təşkilatları - sivil toplum kuruluşlarında (STK) çoxsaylı görüşlər keçirib. Agentlik yaranandan sonra ilk dəfə rəsmi səfər, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və müqavilə bağlanmasına Türkiyədən başlayıb. İki qardaş ölkə QHT-STK-nın gələcək əlaqələrinin əsas istiqamətlərini müəyyən edən müqavilələr imzalanıb.³⁰

³⁰ <https://zengezur.com/index.php/kh-b-rl-r/199-zhht-azhentliyyinin-r-hb-rllyi-turkiy-d-r-smi-s-f-rd-olub>

HULUSİ AKAR: BAKIYA TƏHDİD BİZƏ TƏHDİDDİR!

H.Akar: Bizim hər hansı şəkildə kimsənin sərhədlərini pozmaq kimi niyyətimiz yoxdur. Ancaq digər tərəfdən də quruda, dənizdə və havada heç bir şəkildə nə özümüzün, nə də dost və qardaşlarımız Azərbaycanın, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin haqqını, hüququnu yedirtmərik.

Hər kəs bilməlidir ki, gələcək kin və nifrət üzərində qurula bilməz. Ermənistan düşmənçilikdən əl çəkib gələcəyə baxmalıdır. Bu anlayışla tarixi məsuliyyətimiz çərçivəsində bölgəmizdə sülh, əmin-amanlıq və sabitlik üçün söylərimizi davam etdirəcəyik.

Prezident İlham Əliyev və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan gələcək nəsillərə sülhü vəsiyyət etmək üçün çox konstruktiv yanaşma nümayiş etdirərək, sabitliyə və əməkdaşlığa əsaslanan yeni dövrün qapısını açıblar. Yeganə məqsədimiz ölkəmizin, dost və qardaşlarımızın təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Bunun üçün söz göstəririk.

30 ildir işğal altında qalan torpaqlarını azad edən Azərbaycanca yaradılan Birgə Monitorinq Mərkəzində Türkiyə əsgərləri Rusiya hərbiçiləri ilə birlikdə xidmət göstərir, atəşkəsi müşahidə edir, atəşkəsin daimi olması üçün birlikdə səy göstərirlər.

H.Akar: iyunun 15-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevlə Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan arasında imzalanan Şuşa Bəyannaməsi iki ölkə arasındakı qardaşlığa möhür vurdu.

Zakir Həsənov: “Torpaqlarımızı Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin dəstəyi ilə işğaldan azad etdik”.

Z. Həsənov Konyada “TurAz Şahini - 2021” birgə taktiki-uçuş təlimlərini izlədikdən sonra deyib: “Şuşada imzalanan Bəyannamə Türkiyə və Azərbaycan arasındakı əməkdaşlığın gəldiyi nöqtəni göstərdiyi qədər, bundan sonrakı yol xəritəsini də ortaya qoydu”.

O, əlavə edib: “Azərbaycan Ordusu Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin dəstəyi ilə işğal altında olan torpaqların azad edilməsi zamanı müasir texnologiyalar və yeni döyüş taktikasından istifadə edərək qələbə əldə edib.

Bu, bütün dünyaya Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığının sarsılmaz və əbədi olduğunu nümayiş etdirib.³¹

³¹ <https://axar.az/news/siyaset/587029.html>

AZƏRBAYCANLA TÜRKİYƏ QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZURU YENİDƏN QURUR

İlham Əliyev: Bu gün Zəngilanın Ağalı kəndindəki bu rəsmi mərasim tarixdə qalacaq. Adətən rəsmi mərasimlər paytaxtlarda keçirilir. Ancaq həm Şuşada, həm də bu gün Zəngilanda rəsmi mərasimlərin keçirilməsi, Türkiyə və Azərbaycanın Dövlət himnlərinin səslənməsi, bizim birgə addımlarımız tarixdə əbədi qalacaq. Bu tarixi biz birlikdə yazırıq. Necə ki, bütün müharibə dövrü ərzində birlikdə idik, bu gün də bir yerdəyik.

İkinci Qarabağ savaşının ilk saatlarından son dəqiqələrinə qədər Türkiyə Azərbaycanın yanında olmuşdur. Əziz qardaşım, hörmətli Cümhurbaşkanı ilk saatlarda Azərbaycana dəstək göstərdi, bütün dünyaya bəyan etdi ki, Azərbaycan tək deyil, Türkiyə Azərbaycanın yanındadır. Bu, bizə çox böyük siyasi və mənəvi dəstək, əlavə güc verdi. Əziz qardaşım, bu gün Azərbaycan xalqı haqlı olaraq Sizə öz təşəkkürünü bildirir. Bilirsiniz ki, Azərbaycanda hər kəs Sizi

sevir, Sizə böyük hörmətlə yanaşır. Siz bizim Zəfərimiz üçün çox böyük işlər görmüsünüz və bu gün artıq quruculuq dövründə, bərpa dövründə yenə də bizimlə bərabərsiniz.

Rəcəb Tayyib Ərdoğan: Şuşa Bəyannaməsi ilə strateji müttəfiqlik səviyyəsinə çatdırdığımız əlaqələrimizi daha necə inkişaf etdirə biləcəyimizi müzakirə etdik. Bir millət, iki dövlət olmağın verdiyi ortaq şüur və ruhla hərəkət edirik. Azərbaycan bölgənin əsl potensialının həyata keçirilməsinə mane olan işğalı şanlı Zəfəri ilə sona çatdırdı, BMT Təhlükəsizlik Şurasının il

lərdir tətbiq olunmayan qətnamələrini özü həyata keçirdi. Davamlı sülhün təmin olunması və arzu edilən normallaşma istiqamətində irəliləyişin olması üçün şərait bu gün əvvəllər olmadığı qədər əlverişlidir. Bunun üçün bölgədəki

yeni duruma uyğun hərəkət edilməlidir. Biz bölgədə davamlı sülhün və əhatəli normallaşmanın tərəfdarıyıq. Bu coğrafiyadan keçəcək torpaq yollar və dəmir yolu xətləri təkcə Azərbaycan və Türkiyə üçün deyil, bütün bölgə ölkələri üçün iqtisadi və ticari fərsətlər yaradacaq. Gün gələcək Zəngəzurdan çıxıb İstanbula qədər gedə biləcəyik, İğdır, Qarsa gedə biləcəyik və bölgənin tranzit, logistika mərkəzinə çevrilmə imkanı möhkəmlənəcək. Bu inkişafdan İran, Gürcüstan, Ermənistan da daxil olmaqla Azərbaycanın bütün qonşuları istifadə edəcəklər. Bir sözlə, bu layihələr kənarlaşdırıcı deyil, əhatəedicidir. Bu prosesdə sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi və qarşılıqlı olaraq tanınması zəruridir. Mehriban qonşuluq münasibətlərinin əsasını da bu anlayış təşkil etməkdədir.

Bu məsələlərdə Ermənistan Azərbaycan ilə problemlərini həll etmək istiqamətində səmimi bir iradə göstərməlidir. Əgər Azərbaycan ilə bağlı səmimi iradə ortaya qoyarsa, Türkiyənin Ermənistan ilə əlaqələrinin də normallaşması üçün bir maneə qalmayacaq. Bütün bölgə üçün birlikdə qurulacaq firavan gələcəyi kiçik hesablara və daxili siyasətə qurban vermək vaxt itkisi mənasına gələcək. Dünyanın bu gözəl bölgəsində sülh içində yaşanacaq parlaq bir gələcək, əlbəttə ki, mümkündür. Türkiyənin də davamlı sülhün yaradılması istiqamətində atılacaq hər müsbət addımın qarşılığını eyni konstruktiv anlayışla verəcəyini bir daha xüsusi vurğulayıram. Azərbaycanlı qardaşlarım ayrıldıqları torpaqlara, inanıram ki, ən qısa vaxtda son dərəcə gözəl şəkildə inşa edilən, canlandırılan bu yerlərə qayıtmaq imkanı əldə edəcəklər. Burada qarşımızdakı binaya, sol tərəfimizdəki binalara baxırıq. Bu binalar orijinal, tarixi üslubda son dərəcə gözəl bir şəkildə inşa edilir. Buraya gəlməzdən əv-

vəl Füzulini bir tərəfdən Şuşa, digər tərəfdən də cənub sərhədi boyunca Ağbənd, gələcəkdə isə, İnşallah, Naxçıvan ilə birləşdirəcək yolların inşa edildiyini gördük, işçi qardaşlarımızla görüşdük. Bu yollar bölgədə çoxtərəfli daşımaların əsasını təşkil edəcək. Füzulidə də bildirdiyim kimi, bu qədər qısa müddətdə bölgənin bərpası istiqamətində görülən işlər həm Azərbaycan, həm də regionumuz üçün qürurverici və ümidvericidir.³²

³² <https://president.az/az/articles/view/53741>

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı
Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin
noyabrın 8-də Şuşada hərbiçilər qarşısında çıxışından:**

Ermənistan ordusunda 10 min fərari ola-ola, Azərbaycan Ordusunda bir nəfər də döyüş meydanından qaçmırdı. Bax, budur bizim milli ruhumuz, budur Azərbaycan ruhu.

Ermənistan işğal dövründə öz ordusu haqqında, guya döyüşkən əsgərləri haqqında mifologiya uydururdu: “yenilməz Ermənistan ordusu”. Bəs hanı bu yenilməz ordu, Ermənistan ordusu? Pərən-pərən oldu, biz bunları cəmi 44 gün ərzində pərən-pərən saldıq. İmdad diləmişdilər, diz çökmüşdülər. Bizim şərtlərimizi qəbul edərək, noyabrın 9-dan 10-na keçən gecə kapitulyasiya aktını imzalayaraq bizim qabağımızda ağ bayraq qaldırdılar. Biz bütün dünyaya göstərdik ki, kim kimdir. Bütün dünyaya göstərdik ki, biz böyük xalqıq. Xalqımızın böyüklüyünü müharibə dövründə və müharibədən sonrakı bir il ərzində göstərdik. Ermənilər

bütün şəhərlərimizi yerlə-yeksan etdilər. Bu yerlərə səfər edən Azərbaycan vətəndaşları, xarici vətəndaşlar gedirlər, məəttəl qalırlar, dəhşətə gəlirlər ki, bu dərəcədə vandallıq ola bilərmi? Bu dərəcədə nifrət ola bilərmi? Bu dərəcədə barbarlıq ola bilərmi? Bunu işğal dövründə ermənilər törədiblər. Bütün binaları sökərək, talayaraq, hətta qəbir daşlarını Ermənistanı apararaq bu vəhşiliyi törətdilər. Biz isə müharibə dövründə müharibə qanunlarına riayət etdik, müharibə qanunlarını pozmadıq, özümüzü ləyaqətlə apardıq, necə ki, həyatda və siyasətdə özümüzü ləyaqətlə aparırıq.

Zəfər Günü bizim bayramımızdır. Bu, Zəfər bayramıdır, bu, rəşadət bayramıdır, bu, ədalət bayramıdır, bu, milli qürur, milli ləyaqət bayramıdır. Biz öz ləyaqətimizi bərpa etdik. Bundan sonra müzəffər ölkə və qalib xalq kimi əbədi yaşayacağıq. Bundan sonra Qarabağda və Zəngəzurda əbədi yaşayacağıq. Əgər Ermənistanda hər hansı bir qüvvə bizə xor baxsa, hansısa revanşist meyillərə əl atsa, bizim yumruğumuzu görəcəkdir. Bizim yumruğumuz yerindədir.³³

³³ <https://president.az/az/articles/view/54046>

TURAN yolumuz açıq olsun! 2021-ci il noyabrın 12-də İstanbul Demokratiya və Azadlıqlar Adasında keçirilən Türk Şurasının VIII Zirvə Görüşündən sonra təşkil edilən mətbuat konfransında **R.T.Ərdoğan deyib:** "Türk Şurası bundan sonra artıq Türk Dövlətləri Təşkilatıdır. Yeni addım və mövqeyimiz olan Türk Dövlətləri Təşkilatıyla bundan sonra daha sürətli, xüsusi ısrarla kök salacaq, böyüyəcək, inkişaf edəcək və səpələnəcəyik."

**6 DEVLET BİR MİLLET !
NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE**

Başlıqlar

İki liderin, iki dövlətin bənzərsiz qardaşlığı	3
Rəcəb Tayyib Ərdoğanın 68 yaşına.....	15
Rəcəb Tayyib Ərdoğan: mütləq çözüürüz!.....	22
Xanım Əminə Ərdoğan – xeyirxahlıq, şəfqət, səmimiyyət elçisi.....	26
Türkiyə rəsmilərinin Azərbaycan uğrunda fədakarlığı xalqımızın yaddaşında əbədi qalacaq	29
“Bayraqdar” Qarabağda düşmənin 900 hədəfini məhv edib	31
Vətən Müharibəsində Qələbəyə həsr olunmuş Zəfər paradında R.T.Ərdoğanın çıxışı	36
15 iyun 2021-ci il. Şuşada tarixi “Şuşa Bəyannaməsi” imzalanıb	39
Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi	40
Türkiyə Cümhuriyyəti tarixində ən çox sevilən iki lider: Atatürk, Ərdoğan.....	52
Türk Mehmetciyi 102 il sonra yenidən Azərbaycana gəlir	58
Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığına aid 2 sənədli hekayə	64
Qazi İbrahimlə Sərkər Qönçə hekayəti.....	64
Türk Osman Əli ilə yüzbaşı Baba hekayəti	66
Qardaşlıq məkanları: Nargin, Çanaqqala, Bakı, Qarabağ.....	70
II Qarabağ Müharibəsi günlərində yazılanlardan	79
Qarabağ uğrunda savaşa sonadək davam – xalqın istəyi budur!	80
Vətən müharibəsində qələbəmizin səbəbləri	81
Prof. dr. Aygün Attarın “Qarabağ zəfəri - 44 günün pərdəarxası” kitabı çıxıb.....	83
Səfir Hulusi Kılıca.....	84
“Osmanlıcadan tərcümə türkə”...nə demək?!	88
Ümumtürk tarixindən ortaq türk dilinə doğru	90
1918-ci il. Osmanlı-Türk qoşunları Qarabağda. Bakı və Şuşanın ilk komendantı Albay Cəmil Cahid.....	100

15 sentyabr - Anadolu və Qafqaz türklərinin əbədi qardaşlıq günü	106
Qarabağın azad edilməsi ilə Mir Həmzə Seyid Nigarinin də ruhu şad oldu	116
Bakıda Nigari Qarabaği Beynəlxalq simpoziumu keçirilib.....	131
Zəngəzur cəmiyyətləri ictimai birliyinin sədri Hacı Nərimanoğlu Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərinə məktub göndərüb.....	132
Türkiyə ilə Azərbaycan bunu da bacarsa.....	134
24 aprel yalanları: ingilislər “erməni soyqırımı”nın saxtılığını sübut edir	137
Türklərə qarşı məkrli erməni planları.....	145
Anadolu və Qafqaz türklərinə qarşı erməni terroru.....	153
TADİV Rəhbəri, prof. dr Aygün Attar: fondun növbəti toplantısı Qarabağda keçiriləcək	160
Türkiyə və Azərbaycan STK-QHT əlaqələri genişlənir	161
Hulusi Akar: Bakıya təhdid bizə təhdiddir!.....	162
Azərbaycanla Türkiyə Qarabağ və Şərqi Zəngəzuru yenidən qurur	164
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin noyabrın 8-də Şuşada hərbcilər qarşısında çıxışından:	169

HACI NƏRİMAN OĞLU ABDULLA

Qubadlı rayonunun Saray kəndində doğulub. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Qubadlı rayon komsomol və icraiyyə komitələri, İcra hakimiyyətində, AzərTAc, AR Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, AR Sənaye və Energetika Nazirliyi, AR Prezidenti yanında Bilik Fondu, Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzində işləyib. 2008-ci ildən "Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai Birliyinin sədri, www.zengezur.com saytının təsisçi, baş redaktorudur. 20 kitabın, Azərbaycan, türk, rus, ingilis dillərində dərc olunmuş 100-dən çox elmi, elmi-publisistik məqalənin müəllifi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Qarabağ müharibəsi veteranıdır.

Hacı Nərimanoğlu

QARDAŞLIĞIN ZƏFƏRİ

Nəşriyyat direktoru: Elnarə Abbasova
Texniki redaktor: Asim Səfərov
Dizayner: İradə Əhmədova
Operatorlar: Ümrə Musayeva, Emil Salayev

Çapa imzalanıb: 22.02.2022.

Nəşrin formatı: 60x84 1/16.

Şərti çap vərəqi: 10,75.

Tiraj: 200.

“Füyuzat” nəşriyyatında çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəh., Z.Xəlilov küç., 26

Tel.: 055 850-98-69